

Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
З НАГОДИ ДНЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

22 червня 2023 року

Україна

УДК 342(477)(082)

М 34

Редакційна колегія:

Щербанюк Оксана Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (голова);

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Бориславська Олена Марківна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка;

Мохончук Б.С., кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Ткаченко Є.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (22 червня 2023р., Україна)/ редкол.: Т.М. Слінько та ін. - Харків: 2023. 220 с.

До збірника увійшли матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Національна безпека як конституційна цінність: сучасні виклики» (22 червня 2023р.)

Редколегія не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалів, що були подані у рукописах.

ЗМІСТ

Аганін Б.Ю. Національна безпека та захист прав людини в умовах цифрової трансформації.....	7
Бакун В.І. Функціонування інститутів представницької демократії в умовах війни.....	12
Байрачна Л.К. Парадигма конституційних цінностей в умовах воєнної демократії.....	15
Берченко Г.В. Глобальний конституціоналізм: поняття і перспективи.....	19
Бзова Л.Г. Національна безпека і оборона: аналіз основних понять.....	22
Вігірінський А.В. Принцип поділу влади в умовах актуалізації ризиків національної безпеки.....	24
Волкова Д.С. Відповідальність за дискримінацію осіб, які зазнали гендерних утисків: судова практика.....	30
Гузенко О.П. Взаємозв'язок конституції України та рішень ради національної безпеки і оборони України.....	35
Гученко К.В. Чи впливає вчинення дезертирства в ЗСУ на підрид конституційної безпеки України?.....	39
Дахова І.І. Заборона політичних партій як засіб захисту національної безпеки: український досвід.....	43
Демиденко А. Взаємодія неурядових правозахисних організацій з органами державної влади у процесі документування воєнних злочинів.....	48
Єна І.В. Обшук житла чи іншого володіння особи в умовах воєнного стану: питання дотримання конституційних прав.....	51
Казанчук І.Д. Щодо стану розвитку української адміністративно-правової системи управління охороною навколишнього природного середовища як важливої складової національної безпеки.....	55
Карбан М.І. Конституціоналізація права на свободу об'єднань у країнах Європи.....	60
Кобрин В.С. Охорона культурної спадщини як складова національної безпеки України: проблеми та перспективи.....	64

Ковтун В.І. Доктрина «ефективного контролю» в практиці Європейського суду з прав людини.....	68
Колосов І.В. Національна безпека крізь призму конституційних обов'язків: шлях до захисту чи форма уникнення відповідальності?.....	71
Костецька Т.А. Про інформаційну безпеку у контексті конституційних цінностей.....	75
Лавренко А.І. Процедура примусового вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного конфлікту.....	81
Летнянчин Л.І. Свобода і безпека як об'єкти конституційного захисту: фактор війни.....	85
Матюшкова Т.П. Внутрішнє безпекове середовище в Україні: формування, забезпечення, оцінка рівня ефективності.....	92
Мішина Н.В. Конституційні цінності та функції держави: ієрархія та взаємозв'язок (на прикладі національної безпеки).....	96
Мохончук Б.С. Виклики для післявоєнних виборів в Україні.....	102
Муза О.В. Парламентський контроль публічного адміністрування сфери національної безпеки: конституційно-правові аспекти.....	105
Негребецький В.В. Інформаційні технології на службі правоохоронних органів як засіб посилення національної безпеки України в умовах воєнного стану.....	109
Павшук К.О. Відступ від міжнародних зобов'язань України на час війни: підстави та наслідки.....	113
Петрончак Ю.О. До питання про закупівлі товарів військового призначення громадським сектором.....	117
Полховська І.К. Забезпечення принципу рівності в умовах війни: окремі аспекти.....	120
Рабінович С.П. Коли загроза національній безпеці може стати підставою для незабезпечення прав і свобод, що мають підвищений конституційний захист?.....	124
Савчин М.В. Дилема свободи і національної безпеки в умовах війни.....	129

Сахарова О.Б., Близнюк І.Л. Корупційні прояви при управлінні критичною інфраструктурою України.....	134
Скорик Ю.С. Здійснення публічного управління та адміністрування в умовах воєнного стану:теоретичний та практичний аспекти.....	139
Слінько Т.М. Сучасні виклики інформаційній безпеці в реаліях військової агресії.....	143
Сліпенюк В.В. Правова характеристика руйнування росією медичної інфраструктури в Україні.....	149
Ткаченко Є.В. Консолідація української нації vs захист прав меншин в умовах війни в Україні.....	152
Циватий В.Г. Концепт «національна безпека держави»: сучасні імперативи і конституційні цінності (міжнародно-політичний, політико-дипломатичний та інституціональний аспекти).....	156
Чорненький В. Національна безпека як легітимна мета обмеження права на свободу об'єднання у політичні партії.....	161
Шеремета С.А. Відсутність законодавчого регулювання як підстава для застосування Конституції України судами.....	165
Щербанюк О.В. Національна безпека як елемент конституційного дизайну.....	168
Якубенко Д.Л. Закріплення права на переривання вагітності у тексті Конституції: «про» та «contra».....	176

ПЕРШІ КРОКИ У НАУЦІ

Bondarenko S.Y. Mechanisms for the implementation of constitutional provisions on the activities of the advocacy.....	180
Брей В.В., Проворова К.Д. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану.....	184
Власюк Є.П. Необхідність громадської безпеки: між законом та участю європейська практика.....	186
Зетко Б.І. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх.....	188

Капелько П.О. Діяльність релігійних організацій як потенційна загроза національній безпеці: виклики воєнного часу.....	192
Кіріл О.О. Виклики національної безпеки України в умовах воєнного стану.....	196
Леонівич М. Корупція, як елемент загрози національній безпеці держави: причини та шляхи подолання.....	200
Марченко А.Р. Питання організації національної оборони: міжнародний досвід.....	204
Морозов Є.Р. Післявоєнна криза: загрози та протидія.....	206
Осадчий Т.В. Обмеження політичних прав певних категорій громадян як один із важелів мінімізації загроз національній безпеці України.....	210
Дубас В.В. Венеційська комісія та національна безпека.....	215

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Аганін Б.Ю.

Головний спеціаліст Управління моніторингу дотримання прав людини

МВС України, кандидат юридичних наук

У 1977 році один з найавторитетніших суддів Великобританії лорд Том Деннінг підтримав депортацію американського журналіста Марка Хосенболла, який працював над статтею, в якій розказувалось про роботу радіорозвідки. У своєму заключній промові на засіданні апеляційного суду він заявив, що рішення уряду в цих справах не підлягають правовому перегляду: «У деяких частинах світу національна безпека іноді використовується як виправдання для всіляких порушень індивідуальної свободи. Але не в Англії» [1].

Проте вже в 1985 році, на дебатах в Палаті Лордів цей же суддя зазначив, що: «слова “в інтересах національної безпеки” не піддаються юридичному або точному визначенню. Обставин, за яких національна безпека може опинитися під загрозою, нескінченна кількість, причому не лише через шпигунство, а й у всілякі інші невизначені способи» [2].

Питання захисту національних безпекових інтересів та його впливу на права людини є складним і делікатним, навіть, для країн, з потужними правовими системами та стійкими демократичними принципами. Оскільки вони розуміють, що зобов'язанні забезпечувати безпеку своїх громадян, але не менш важливо підтримувати та захищати права людини в цьому процесі. Пошук правильного балансу між цими двома цілями має вирішальне значення.

Права людини, притаманні всім, незалежно від їхньої національності, етнічної приналежності чи будь-яких інших характеристик. Вони включають в себе такі фундаментальні речі, право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу вираження поглядів, об'єднань та зібрань, а також захист від катувань, дискримінації та свавільного затримання. Міжнародне

право в галузі прав людини, Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права створюють міцну основу для забезпечення того, щоб заходи безпеки не порушували права людини. Саме ці основоположні документи визначають засади з захисту прав і свобод навіть під час військового конфлікту або надзвичайного стану.

Хоча національна безпека має, перш за все, на меті захист державного суверенітету та фундаментальних прав і свобод, при її забезпеченні слід враховувати нові світові тенденції в формуванні нових прав і свобод, які з'являються завдяки трансформації суспільства під впливом цифрових технологій, особливо, в поєднанні з технологіями штучного інтелекту.

Програми спостереження, збору, обробки та збереження даних, обмеження свободи слова, модерування інформаційно-новинних потоків, чи прихований вплив на формування громадської думки, все це вже реалії. Окремо, стоїть питання, щодо використання та захисту відкритих даних, або так звана методологія та технологія отримання з подальшим використанням військової, політичної, економічної та іншої інформації з відкритих джерел, без порушення законів, яка дуже часто використовується для прийняття рішень у сфері оборони та безпеки, яка має скорочену назву OSINT (Open source intelligence), тобто розвідка на основі відкритих джерел.

Інформаційна приватність у воєнний час, тобто одночасне застосування цифрових прав під час збройного конфлікту, залишається певною прогалиною в сучасному міжнародному гуманітарному праві. Тим не менш, права на недоторканність приватного життя та захист даних впливають з тієї ж фундаментальної цінності, що і ключовий принцип МГП: захист людської гідності. Женевські конвенції вже захищають військовополонених і захищене цивільне населення від «публічної цікавості» під час міжнародних збройних конфліктів, і ця заборона може включати як отримання, так і розповсюдження зображень або приватних даних таких осіб. Це означає, що OSINT-діяльність, спрямована проти персональних даних таких осіб, може порушувати МГП, як з точки зору збору даних, так і з точки зору їх публікації. Таким чином, ці

договірні положення є відправною точкою для розгляду того, наскільки діяльність протягом усього циклу операцій з відкритим кодом (збір, обробка, використання та (повторне) виробництво) регулюється МГП на сьогодні[3].

Сплеск інформації з відкритих джерел в мережі Інтернет, комерційні картографічні супутникові можливості та розвиток штучного інтелекту надають можливість різним людям або приватним організаціям збирати, аналізувати та поширювати інформацію, а поєднуючи певні технології, які за базовими призначеннями мають різні ролі, дослідники аналізують значні масиви інформації та роблять несподівані висновки. За останні кілька років, наприклад, розслідувачі з Bellingcat, волонтерської організації, яка називає себе «розвідувальним агентством для людей», зробили безліч відкриттів. Bellingcat ідентифікувала російську диверсійну групу, яка намагалася вбити колишнього російського шпигуна Сергія Скрипаля у Великобританії, та виявила прихильників «Ісламської держави» (також відомої як ІДІЛ) в Європі. Вона також довела, що росіяни стоять за збиттям рейсу МН-17 «Малайзійських авіаліній» над Україною. Залишається багато питань щодо того, як дані з відкритих джерел можуть бути використані або представлені в суді як докази. Зрештою, практика розслідувань на основі відкритих джерел все ще є відносно новою в загальному контексті. Проте в умовах війни, що триває в Україні, коли прокурорам доводиться працювати з величезною кількістю даних з відкритих джерел, розуміння цих питань і того, як на них можна відповісти, має життєво важливе значення.

Нещодавнє рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви №№ 8019/16, 43800/14 та 28525/20) дає певне уявлення про те, як можна поводитися з такими доказами та з якими проблемами вони можуть стикатися. Серед доказів, наданих правниками, які представляли Україну, були деталі з досліджень та статей, зібраних Bellingcat та іншими організаціями, про участь Росії в конфлікті на Україні, та причетності російських військових до збиття рейсу МН17. Проте, маніпулюючи даними з відкритих джерел, російські адвокати намагались запевнити суддів

ЕСПЛ, про те що надані дослідниками Bellingcat докази були сфальсифіковані. Не зважаючи на це, в своєму рішенні Міжнародний суд з прав людини зазначив: «По-перше, немає жодних доказів того, що при аналізі та підготовці матеріалів кримінальної справи ЛТ покладалася на зовнішні органи, в тому числі на Bellingcat. Навпаки, з наданих матеріалів абсолютно очевидно, що слідча група провела власну перевірку всіх доказів у матеріалах кримінальної справи, включаючи питання, які обговорювалися у звітах Bellingcat, і питання, висвітлені у звіті DSB (Нідерландської ради безпеки). Немає жодних підстав вважати, що матеріали не були зібрані та перевірені незалежно, а той факт, що висновки збігаються з висновками DSB і Bellingcat, лише демонструє, що зроблені висновки підтверджуються, та слугує подальшому підвищенню довіри до них і надійності висновків» [4].

Ще одним сучасним викликом для цивілізованого світу, стала серія нещодавніх терористичних атак, з використанням технологій та сучасної індустрії розваг, що лежить в їхній основі. Терористи використовують відеоігри та платформи, пов'язані з іграми, для планування атак і публікації маніфестів, або ж черпають натхнення в естетиці відеоігор під час здійснення нападів. Звіти також вказують на те, що екстремісти використовують ігри та ігрові платформи для вербування та радикалізації (тобто «сватання») вразливих осіб. Відеоігри та чати є відносно непрозорими просторами: там легко створити приватні ігрові сервери або чати, які, відповідно, важко контролювати або модерувати. Крім того, цільовою аудиторією відеоігор, як і інших онлайн-просторів, таких як соціальні мережі, є молодь, яка може бути особливо вразливою до радикалізації. Серед геймерів, опитаних у дослідженні «Не просто гра: Злиття ідентичностей та екстремізм в ігрових культурах»[5], злиття з ігровою ідентичністю серед гравців Call of Duty “однозначно передбачало більш антисоціальні та екстремальні результати [...], включаючи готовність боротися/померти за ігрову культуру”. А відсутність дієвого контролю до нових трендів у віртуальних спільнотах привело до розміщення документів з обмеженим доступом на ігровому сервері Discord рядовим Національної гвардії США Джеком

Тейшерою, та стало наймасштабнішим за десятиліття незаконним оприлюдненням американських секретних файлів Пентагону, в тому числі, щодо подій російсько-української війни[6]. Окрім того, що цей витік змусив Збройні Сили України скорегувати свої плани щодо контрнаступу, він ще привів до певної дипломатичної кризи між США та учасниками розвідувального альянсу «П'ять очей», до складу якої, окрім Сполучених Штатів, входить Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія та Канада.

Національна безпека є основоположною конституційною цінністю. Однак, на відміну від багатьох інших цінностей, вона не має коріння у верховенстві права, правах людини чи демократичних ліберальних традиціях. У той час як вона спрямована на захист країни та її громадян від різних загроз, включаючи тероризм, шпигунство та зовнішню агресію, права людини охоплюють основні свободи та захист, на які люди мають право в силу своєї людської сутності. Іноді, певні оборонні чи антитерористичні заходи можуть впливати на права людини, оскільки, за різних обставин, держави можуть впроваджувати політику і практику, які обмежують певні права в ім'я захисту. Досягнення правильного балансу між безпекою і правами людини, особливо в цифровому вимірі вимагає продуманих підходів, надійної правової бази, механізмів нагляду і прихильності до відстоювання фундаментальних прав і цінностей.

Список використаних джерел:

1. COURT OF APPEAL, CIVIL DIVISION, R v Secretary of State for the Home Department,[1977] 1 W.L.R. 766; [1977] 3 All E.R. 52:[сайт].URL:<http://www.uniset.ca/other/css/hosenball.html>
2. United Kingdom, HL 6June1985,vol464,col869): [сайт].URL:<https://hansard.parliament.uk/Lords/1985-06-14/debates/49ea22a0-1efa-4e15-9c5a-df774d3e4298/HouseOfLords>
3. Art.13 GCIII; Art.27 GCIV; ICRC, Commentary on the Third Geneva Convention (2020) §1624: [сайт]. URL:<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-13/commentary/2020>

4. European Court of human rights, CASE OF UKRAINE AND THE NETHERLANDS:[сайт]. URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222889>

5. Frontiers: Not just a game. Identity fusion and extremism in gaming cultures [сайт].URL:<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fcomm.2022.1007128/full>

6. Витік з Пентагону. Що розповіли секретні документи про війну Росії проти України: [сайт]. URL:<https://www.bbc.com/ukrainian/features-65278500>.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Бакун В.І.

аспірант першого року навчання

кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У ширшому масштабі фіксація змін у ставленні громадян до державних інститутів і, зокрема, демократичних інститутів, що породжує або поглиблює явище політичної недовіри в різних частинах світу, була задокументована великою літературою з 80-х років. Порівняльні дослідження, нещодавно відредаговані Дітером Клінгеманном (1998), Піппою Норріс (1999), Маргарет Леві (1998), Джозефом Най (1997) та Марком Уорреном (1999), вказали на складність і, головним чином, велику варіацію явища. У демократіях, консолідованих у середині ХХ століття, таких як Італія, Японія та, меншою мірою, Німеччина, цинізм і дискомфорт у функціонуванні державних інститутів стали узагальнюватися з тривалого досвіду корупції, приголомшливої системи політичних партій та інших недоліків інституційної діяльності. Там, де інституції найкраще відповідають своїй початковій місії, як, наприклад, у Нідерландах, Норвегії, Фінляндії та Данії, довіра громадян є найвищою, але також коливається. По-справжньому драматичні відмінності відбулися в старих демократіях, таких як США, Англія, Франція, Швеція та Канада, де

дослідження, проведені протягом більш ніж чотирьох десятиліть, показали, що довіра до влади та державних інституцій систематично падала протягом останніх 30 років, змінюючи тенденцію економічного процвітання, пов'язану з домінуючим політичним спокоєм між кінцем Другої світової війни та 60-ми роками. Якщо в той період близько 3/4 громадян згаданих країн були задоволені, шанобливо і впевнені в урядах, інституціях і державній бюрократії, то сьогодні таке ставлення висловлюють лише 25%, критично реагуючи на кризи, скандали і, головним чином, на погіршення рівня функціонування інституцій. У цих випадках зміни торкнулися поведінки громадян щодо основних механізмів представницької демократії, таких як партії та вибори. Рівень ідентифікації партій, мобілізація виборців за партіями, явка та інтерес до політики в США, Англії та більшій частині континентальної Європи впали.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну не поклато край українській демократії. Хоча демократичні права були обмежені в умовах воєнного стану, що є виправданим згідно з міжнародним правом у контексті масштабної надзвичайної ситуації, демократичні інститути України продовжують функціонувати [1]. У той час як про характер української демократії після війни тривають певні дискусії, про демократію під час війни говорять мало. Однак те, що відбувається нині, вплине на те, що буде після війни. Велика війна — це серйозний стрес-тест для будь-якої країни, що демократизується.

Український парламент продовжував функціонувати під час війни, попри страх перед російською окупацією столиці в перші дні повномасштабного російського вторгнення. Переважна більшість парламентарів залишилася на місцях і продовжувала виконувати свої ролі та функції. Законодавство було обговорено й ухвалено, а комітети працювали. Однак воєнний стан суттєво змінив робочий процес парламенту. Парадоксально, але навіть попри те, що продуктивність роботи парламенту зросла, якщо порівнювати з мирним часом, довіра до нього в умовах воєнного стану знизилася [1].

Аргументи К. Оффе (1999), М. Уоррена (1999) та П. Штомпки (1999) на користь довіри перевертають попередні формулювання. Ідея полягає саме в

тому, що, за неможливості абсолютної гарантії того, що конфлікт розбіжних інтересів може бути вирішений мирним шляхом, сучасна демократія інституціоналізує правила, норми та інститути, які забезпечують цивілізовану модель політичної конкуренції, що також пропонують такі автори, як Муфф (1992) та Оукшотт (1975). Такі механізми, як вибори, представництво, свобода вираження поглядів та об'єднань, право на справедливий та неупереджений судовий розгляд, поділ влади та зобов'язання підзвітності з боку урядів, дають громадянам можливість кинути виклик відносинам, яким вони не довіряють, але для цього їхня недовіра повинна бути «інституціоналізована», тобто постійна за допомогою правил, які, Після мобілізації вони гарантують, що зможуть конкурувати за свої інтереси без ризику для своєї свободи та прав. Ідея полягає в тому, що права «натуралізовані» інститутами і «інтерналізовані» в інституційний порядок.

Разом ці дослідження підтверджують тезу про те, що досвід громадян, які впливають на політичну довіру, пов'язаний з досвідом правил, норм і процедур, які впливають з принципу рівності всіх перед законом. Але вони також показують, що оцінка громадянами інституцій залежить від навчання, яке їм надає їх функціонування.

Список використаних джерел:

1. Огляд демократичних інститутів України під час війн URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/ua-web.pdf>

ПАРАДИГМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЙОВНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Байрачна Л.К.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Перед сучасними дослідниками постають нові виклики й завдання, що зумовлюють необхідність невідкладного та повноаспектного вивчення динаміки і значення конституційних цінностей в умовах правового режиму воєнного стану, а також в інших складних та екстремальних умовах.

Правові цінності пронизують суспільну правосвідомість і стають основними принципами права, такими, зокрема, як свобода, рівність, справедливість, мир і безпека.

Власне категорія «цінність» означає певне благо, загальне позитивне значення тих чи інших явищ для окремої людини та соціальних спільнот. Це універсальне й багатовимірне явище, що поширюється практично на всі сфери людського життя. Вона відображає сутність і водночас становить умову повноцінного існування суб'єкта, об'єктів певних суспільних відносин. Цінності є своєрідним культурним «кодом», специфічність якого зумовлена тим, що кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему [1;2]

Із закріпленням цінностей на конституційному рівні вони набувають загальноюридичного обов'язкового значення, стають основоположними орієнтирами суспільного і державно-правового розвитку.

Так, Конституція України 1996 року на найвищому правовому рівні зафіксувала низку визначальних цінностей, які відтворюють важливі ідеї та традиції українського народу, визначають завдання та основні напрями

конституційно-правового та іншого галузевого регулювання, національної правової системи.

Серед конституційних цінностей можна виокремити такі: демократія, конституційний лад, суверенітет, незалежність, унітарність, мир, територіальна цілісність, недоторканність, оборона, безпека, правовий порядок, права та свободи людини, верховенство права й закону, українська нація, державна мова, місцеве самоврядування, державна влада, територіальна громада, поділ влади; принципи соціальної справедливості й незалежності суду тощо.

В умовах воєнного стану чи в інших складних обставинах, коли потребує застосування доктрини войовничої демократії, навряд чи можна залишатись толерантним до всього, що відбувається. Тому, очевидно, що належна реалізація деяких цінностей ускладнюється, змінюється їх пріоритетність і значущість.

У 1937 р. вчений-конституціоналіст і демократ Карл Левеншталь написав статтю «Войовнича демократія й основні права», у якій обґрунтував необхідність появи в демократії здатності захистити себе, навіть за умов виникнення ризику порушення засадничих принципів права. Учений вказував на те, що демократії через свої закони вимушені дозволяти виникнення і допускати розвиток антипарламентських і антидемократичних партій за умови, що вони зовні дотримуються принципів законності і відкрито грають із громадською думкою. Фашистські, нацистські, комуністичні, соціалістичні та інші радикальні рухи надзвичайно швидко популяризуються й загрожують демократичному ладу держав. Карл Левеншталь зазначав, що демократія повинна себе захищати навіть тоді коли для цього потрібно скористатись недемократичними методами.

Концепція доктрини войовничої демократії має як практичне так і теоретичне значення для конституційного права. З практичної точки зору, доктрина войовничої демократії дозволяє зберегти демократичну державу, а з теоретичної – надає науковцям та законодавцям можливість детально дослідити

та скрупульозно описати засади та процедуру ліквідації (заборони) антидемократичних елементів.

Андраш Шайо зазначає, що в наші дні поняття «войовнича демократія» зазвичай розуміється як боротьба з радикальними рухами, особливо з діяльністю партій, однак самозахист конституційної держави, частково із причин ефективності, не повинен обмежуватися розпуском політичних партій. На думку автора, «войовнича демократія» передусім зачіпає проблему обмеження політичних прав. До них належать право на створення партій, свобода слова і зборів. До державних службовців можуть застосовуватися особливі правила контролю їхньої благонадійності [3].

Е. Бофіль виділяє наступні складові войовничої демократії: 1) обмеження щодо внесення поправок до конституції; 2) оголошення політичних партій поза законом; 3) обмеження права голосу; 4) обмеження свободи об'єднань; 5) обмеження свободи слова; 6) здійснення освітніх заходів відповідно до конституційних цінностей [4, с. 115].

У концепції «войовничої демократії» робиться акцент на трьох елементах: ціннісній орієнтації, превентивному захисту демократії і готовності до захисту.

За даною концепцією сутність демократії полягає саме в її здатності до саморегулювання та в тому, що вона не може зникнути навіть за умови, якщо більшість громадян вирішить змінити політичний режим мирними, законними методами (як-от референдум). Ю. Г. Барабаш слушно зазначив, що саме «войовнича демократія» стала в багатьох країнах надійним механізмом захисту вільного демократичного ладу та недопущення появи реакційних сепаратистських рухів [5, с. 138].

Апелюючи до практики застосування доктрини войовничої демократії в Україні, в 2015 році відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» діяльність зазначених партій на території України була заборонена. Аналогічна заборона була застосована до партій «Руський блок» та «Руська єдність» у 2014 році, а 3

травня 2022 був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» яким були заборонені проросійські партії в Україні.

Очевидним є вплив правового режиму воєнного стану практично на всі напрями державної політики України, нормативно-правову й ідеологічну основи, інституційний механізм її здійснення, а також політики наднаціонального масштабу та міжнародної безпекової політики. У цих обставинах посилюється значущість таких ідей, ідеалів, як мир і безпека, свобода й суверенітет, людська гідність, права людини, солідарність, національна ідентичність, територіальна цілісність тощо.

Водночас концептуалізація державної політики України, стратегій євроатлантичного курсу України, проєктів програм і планів відновлення України зумовлює необхідність урахування надбань учених-конституціоналістів, продовження досліджень парадигми конституційних цінностей, що сприятимуть передусім відновленню та зміцненню миру, територіальної цілісності та суверенітету України.

Список використаних джерел:

1. Камінська Н. В., Демиденко В. О. Теоретико-правові детермінанти конституційних цінностей. Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 207–210.
2. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. Вісник Конституційного Суду України. 2013. № 6. С. 73–85
3. *András Sajó, Lorri Rutt Bentsch. Militant Democracy* (англ.). Utrecht: Eleven International Publishing, 2004. Р. 1.
4. Бофіль Е. Заборона політичних партій як одна з ознак «войовничої демократії». Порівняльний конституційний огляд. 2005. № 1 (50). С. 114–123.
5. Барабаш Ю. Г. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). Право України. 2014. № 7. С.137–145.

ГЛОБАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ПОНЯТТЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Берченко Г.В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Конституціоналізм, що виходить за кордони виключно одної держави називають глобальним, багаторівневим, багатошаровим, транснаціональним. Водночас багаторівневність або багатошаровість як така може існувати також в середині самої держави. Багаторівневий конституціоналізм пов'язаний як із глобалізацією і міжнародними союзами держав, так і з конституціоналізмом і установчою владою у державах із федеративним устроєм, а також в унітарних державах із автономними утвореннями. Тому певною мірою доктринальні проблеми, які виникають у міждержавних союзах, характерні і для союзних держав (федерацій).

Термін «глобальний конституціоналізм» сьогодні використовуються найчастіше в двох аспектах. Перший – для опису вже існуючого становища, що виявляється у діяльності наднаціональних структур, міжнародних договорів, поширення одних і тих же ідей конституціоналізму в різних країнах, використання досвіду один одного на рівні правотворчості і правозастосування тощо. Тобто це є багаторівневий конституціоналізм. Другий підхід полягає в розумінні глобального конституціоналізму як перспективи світового уряду і світової конституції, а також пошуку їх зародків в існуючих інституціях. Очевидно, що друге розуміння розглядається поки що лише як перспективна наукова і філософська ідея.

Ми будемо використовувати термін «глобальний конституціоналізм», «глобальна конституція» в розумінні світового конституціоналізму і глобального уряду як майбутньої перспективи. Поки що такий

конституціоналізм не став повноцінним рівнем багаторівневого конституціоналізму, проте не помічати глобалізацію і її розвиток неможливо.

В нашому розумінні глобальний конституціоналізм наразі відсутній, оскільки відсутній світовий уряд і всесвітня конституція. Про нього можна розмірковувати з точки зору бажаного або не бажаного розвитку подій. Хоч деякі вчені вже зараз стверджують про існування або формування глобальної неписаної конституції. Якщо погодитись із цим, то такий процес чимось нагадуватиме те, як зароджувалася конституція до XVIII ст. в рамках національних держав.

Традиційно вважається, що сама ідея глобальної конституції належить І. Канту. Йдеться про дві його праці: «Ідея загальної історії у всесвітньо-цивільному плані» і «До вічного миру». Послідовником, активним популяризатором ідей Канта в сучасності по праву вважається Ю. Габермас.

Багаторівневий конституціоналізм, а також глобальний конституціоналізм можуть зіштовхнутися із різноманітними проблемами доктринального і практичного характеру. Які ж проблеми існують?

Звичайно, передусім, йдеться про ключове питання: чи відмовляться держави від свого суверенітету? Як реформувати чинну систему із ООН і Радою Безпеки? І чи не створимо ми нового Левіафана, який не буде нікому підконтрольним? Тобто йдеться про питання демократії і обмеження влади, верховенства права і в кінцевому рахунку прав людини, який глобальний конституціоналізм і покликати захищати. Як до речі цей новий конституціоналізм має взагалі виглядати?

Які ще недоліки глобального конституціоналізму? Як це не дивно, вони пов'язані із ідеєю універсальності прав, до якої апелює глобальний конституціоналізм. Якою мала би бути глобальна конституція в аспекті каталогу прав людини? Чи можливий універсалізм щодо прав? З одного боку, так, адже нинішні міжнародні документа (декларації, пакти) виходять саме з ідеї універсальності. Тому питання наступне: чи можливий світ без національних держав і чи здатен він виробити універсальні права? Навіть якщо

це вийде, чи буде така модель ефективною? Питання риторичне. З іншого боку, сам універсалізм прав як концепт зустрічає багато опонентів з різних боків.

Ще один аспект – принципова можливість існування конституціоналізму і установчої влади на відповідному макро-рівні. Alexander Somek пише про космополітичну конституцію (The Cosmopolitan Constitution) як про «конституціоналізм 3.0», тобто вже третій етап трансформації конституціоналізму [1]. Існує суто доктринальне уявлення про серйозну інакшість глобального конституціоналізму. Так, на думку, Nico Krisch через несприятливі інституційні та соціальні умови постнаціональний порядок краще розуміти як постконституційний: приписування його походження установчій владі розширить це поняття занадто далеко [2, р. 657]. Постанациональне право розглядається ним за межами конституціоналізму [3]. A.Sajo і R. Uitz звертають увагу на схожу проблему. Опис багаторівневих структур і процесів управління з точки зору конституціоналізму є не тільки помилковим, але й небезпечним для самого конституціоналізму. Зрештою, конституція є інструментом національного правління; він забезпечує весь захист, який може бути забезпечений у (і проти) суверенній національній державі. Багатошаровий конституціоналізм відкриває можливість обійти цей найвищий інструмент суверенітету [4, р. 453].

Список використаних джерел:

1. Somek A. The cosmopolitan constitution. Oxford. United Kingdom : Oxford University Press, 2014. 291 p.
2. Krisch N. Pouvoir Constituant and Pouvoir Irritant in the Postnational Order, *International Journal of Constitutional Law* Volume 14. Issue 3. 2016. pp. 657–79.
3. Krisch N. Beyond constitutionalism: the pluralist structure of postnational law. Oxford : Oxford University Press, 2010. 358 p.
4. András Sajo, Renáta Uitz The constitution of freedom: an introduction to legal constitutionalism Oxford : Oxford University Press, 2017. 483 p.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ОБОРОНА: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Бзова Л.Г.

PhD, асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Цікаво придивитися до концептуальних контурів національної безпеки в авторитарному контексті. Це включає поняття нації та інші, такі як націоналізм, концепцію безпеки, а також необхідність звернути увагу на історичні концепції, які все ще будуються, а також на юридичні аспекти.

Під національною безпекою вона розуміється як відносна умова колективного та індивідуального захисту членів суспільства від правдоподібних загроз їхньому виживанню та автономії. У цьому сенсі термін відноситься до життєво важливого виміру існування в сучасному контексті складних суспільств, розмежованих територіально розташованими національними державами [1].

Наразі у стратегічних дослідженнях є дві основні течії, які захищають протилежні погляди на теми, які слід вважати національною безпекою: традиційна (або «вузька») та нова (або «всеосяжна»). Дебати між двома позиціями вирости з невдоволення величезним «вузьким місцем», яке область стратегічних досліджень постраждала від військової та ядерної одержимості холодної війни [4]. Ці настрої були стимульовані появою економічних та екологічних програм на міжнародній арені протягом 1970-х і 1980-х років [3], а пізніше - зростаючою стурбованістю національною ідентичністю та транснаціональними злочинами в 1990-х роках [2]. Однак цей рух викликав «контрреакцію», тобто звуження стратегічних досліджень, зосереджених навколо тем загроз і застосування сили. Аргумент тих, хто захищає це, полягає в тому, що поступове розширення предметів, що розглядаються, поставить під

загрозу інтелектуальну узгодженість стратегічних досліджень, оскільки, додавши більше тем, це в кінцевому підсумку зробить його порожнім.

Більшість традиціоналістів наполягають на військовому конфлікті як ключовому елементі розуміння безпеки і зробили кілька спроб захистити центральне місце держави в аналізі безпеки, в основному через зростаючу присутність недержавних дійових осіб на цьому новому етапі. Однак деякі, такі як Ян, Леметр і Вавер захищають політичний сектор як основний фокус аналізу, тоді як Мохаммед Аюб захищає державу як таку і применшує важливість аспекту військового конфлікту.

Б. Бьюзан і його співробітники також визначають безпеку в цьому сенсі. Для них безпека – це виживання, тобто про національну безпеку можна говорити лише тоді, коли суб'єкт представляється як реальна загроза якомусь об'єкту (традиційно, але не обов'язково, державі, яка включає владу, територію та суспільство).

Бьюзан і його співробітники досі роблять глибокий і цікавий аналіз того, як відбувається цей процес, який вони називають «сек'юритизацією». Для них, посиляючись на національну безпеку, це рух, який виводить політику за межі встановлених правил гри і формує предмет або як особливий вид політики, або як над ним. Таким чином, сек'юритизацію можна розуміти як більш екстремальну версію політизації, оскільки, теоретично, будь-яке публічне питання може бути позиціоноване в спектрі, починаючи від неполітизованого (мається на увазі, що держава не займається цим і жодним чином не розглядається як тема публічних дебатів та рішень), до політизованого (що означає, що тема є частиною державної політики, вимагають рішення уряду і виділення ресурсів), навіть сек'юритизуються (мається на увазі, що тема представлена як існуюча загроза, що вимагає надзвичайних заходів, що виправдовує дії поза звичайними межами політичного процесу).

Таким чином, велике питання, яке впливає з цього, полягає в тому, як відбувається організація секторальної політики держав з метою гарантування їх безпеки. Враховуючи, що для кожного уряду сприйняття загрози відрізняється,

вжиті заходи також будуть диференційовані відповідно до кожної реальності. Саме від цього сприйняття залежатиме застосування секторальної політики, що робить необхідним проведення аналізу сукупності рішень та дій, прийнятих урядом, спрямованих на збереження або створення, як внутрішніх, так і зовнішніх, порядку, що відповідає його найважливішим інтересам та цінностям, і не можна виключати застосування сили. У цьому випадку оборонна політика є лише ще одним інструментом для цього.

Список використаних джерел:

1. Anderson, Benedict. *Comunidades Imaginadas*. São Paulo: Companhia das Letras, 2008.
2. Graham, Norman (Ed.). *Seeking Security and Development: The Impact of Military Spending and Arms Transfers* Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1994.
3. Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976.
4. Job, Brian (Ed.). *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* Boulder, C.O.: Lynne Rienner Publishers, 1992, p. 63-80.

ПРИНЦИП ПОДІЛУ ВЛАДИ В УМОВАХ АКТУАЛІЗАЦІЇ РИЗИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Вігирінський А.В.

аспірант кафедри теорії права та держави

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Правовий режим воєнного стану, у якому більше 15 місяців існує Україна, у сприйнятті населення, суб'єктів політичного процесу, ЗМІ та громадянського суспільства звужує розуміння поняття національної безпеки виключно до спроможності військовим шляхом захистити власні суверенітет та територіальну цілісність.

Таке сприйняття виправдане екзистенційним характером загрози та

пріоритетами сьогодення, водночас є передумовою для формування виправдовувального, поблажливого, схвального ставлення до діяльності та рішень державних органів, які історично мають схильність зловживати сформованими обставинами середовища існування, не завжди на користь національної безпеки у її законодавчому розумінні.

Закон №2469-VIII від 21 червня 2018 року визначає, що національна безпека України це — захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. У свою чергу, національні інтереси України це — життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Тобто, поняттям національної безпеки охоплюється не лише питання безпеки території України від неправомірних посягань, але все те, що характеризує державу як демократичну та зафіксоване в Основному законі. Мова про засадничі принципи організації влади, їх формування, взаємодії, функціонування на основі принципу поділу влади, системи стримувань та противаг, діяльності в межах визначених Конституцією України повноважень. Це все є формою узгодженого та летітимованого консенсусу в рамках матеріалізованої концепції народного суверенітету та упереджує можливість узурпації влади, забезпечуючи можливості для реалізації прав і свобод людини та гідних умов її життя.

Варто зазначити, що з моменту прийняття Закону №2469-VIII від 21 червня 2018 року посилання на його положення, як обґрунтування необхідності прийняття рішень на захист національної безпеки, не завжди були такими за суттю. Скоріше навпаки, вони виступали формою «легендування» прагнення порушити принципи верховенства права, поділу влади, шляхом штучного розширення повноважень посадових осіб, визначених Основним Законом.

Так, 27 березня 2021 року Президентом України видано Указ №124/2021

«Про деякі питання забезпечення національної безпеки України», відповідно до якого було скасовано Указ Президента України від 14 травня 2013 року № 256 «Про призначення О.Тупицького суддею Конституційного Суду України» та Указ Президента України від 17 вересня 2013 року № 513 «Про призначення О.Касмініна суддею Конституційного Суду України» [2].

Для цілей дослідження вважаємо важливим звернути увагу та узагальнити офіційне обґрунтування, яке приводиться у тексті Указу. Так, його винесення мало на меті забезпечення державної незалежності, національної безпеки та відповідало національним інтересам України, в частині захисту демократичного конституційного ладу.

При цьому, здійснюється посилання на «Заяву Верховної Ради України у зв'язку з сьомою річницею початку Євромайдану та подій Революції Гідності», затверджену Постановою Верховної Ради України від 17 лютого 2021 року № 1240-IX (далі — Постанова) [3], в якій підкреслено, що узурпація влади у 2010 — 2014 роках Віктором Януковичем призвела до підриву основ національної безпеки і оборони України, порушення прав і свобод людини, а зважаючи на те, що окремі судді КСУ, призначені Віктором Януковичем, продовжуючи виконувати свої повноваження, створюють загрозу державній незалежності та національній безпеці України, виникла необхідність у прийнятті рішень про скасування Указів про їх призначення, на підставі частини 2 статті 102, пунктів 1, 17 частини 1, частини 3 статті 106 Конституції України, статей 3 і 13 Закону України «Про національну безпеку України».

Зазначимо, що посилання Президентом на Постанову є фактичним вчиненням дій, які суперечать принципам державної політики у сферах національної безпеки і оборони, визначених у статті 3 Закону, зокрема: верховенства права, законності, прозорості, адже у тексті Постанови, зазначається, що Парламент надає «політичну оцінку» подіям Революції Гідності та її наслідкам, зокрема, у зв'язку з частково неможливим притягненням винуватих осіб до відповідальності. Тобто, це документ немає нормативного, регулюючого характеру, а відповідно не передбачає настання

реальних юридичних наслідків.

У подальшому О.Тупицький та О. Касмінін оскаржили відповідний Указ Президента до Верховного Суду і 14 липня 2021 [4] та 27 жовтня 2022 року [5], відповідно, їх позови було задоволено, Указ Президента визнано протиправним та скасовано.

Власне, колегії Верховного Суду при розгляді були цілком послідовними в обґрунтуванні протиправності Указу, зазначаючи, що реалізація повноважень стосовно формування складу КСУ здійснюється Президентом виключно шляхом видання Указів про призначення суддів та іншого способу чинним законодавством не передбачено. Посилаючись на рішення КСУ від 07.04.2004 №9-рп/2004, від 25.12.2003 №22-рп/2003, 10.04.2003 №7-рп/2003, на аналогічну за предметом спору справу Верховного Суду України №5/573 (2а-13995/08), приписи статті 149-1 Конституції України та статті 21 Закону № 2136-VIII, вказали, що після призначення суддею КСУ та складення присяги суддя цього Суду не може бути звільнений суб'єктом призначення, що є гарантією його незалежності від цього органу призначення, а сам акт про призначення є таким, що виконаний та не може бути скасований.

Водночас, в питаннях національної безпеки варто звернути увагу колегіями Верховного Суду зазначено, що повноваження Президента щодо забезпечення національної безпеки повинні реалізовуватися у межах спеціально-дозвільного принципу, визначеного статтею 19 Основного Закону.

Як вбачається з тексту рішень, Глава держави загрозу національній безпеці обґрунтовував тим, що 19 березня 2021 року відбулося засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому, серед іншого, було розглянуто питання розслідування справ про державну зраду. Після цього, через тиждень, СБУ направлено лист Президенту, у якому повідомлено, що на виконання доручення РНБО, та у зв'язку з набранням законної сили вироком суду про визнання Януковича В.Ф. винним у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою статті 111 КК України, СБУ розпочато моніторинг виданих ним нормативно - правових актів, у першу чергу звернуто увагу на укази щодо

суддів КСУ, через те, що вони надалі голосували за рішення у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо конституційності окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року, № 13-р/2020.

СБУ у цьому листі наголошено, що прийняття такого рішення мало наслідком втрату чинності ряду норм антикорупційного законодавства, призвело до дестабілізації соціально-політичної ситуації в Україні, дискредитації нашої держави на міжнародній арені щодо вжиття заходів із протидії корупції, чим створено потенційну загрозу державній безпеці.

При цьому, під час здійснення моніторингу та підготовки рекомендацій, є підстави припускати, що співробітникам СБУ були відомі приписи статті 149 Конституції України, відповідно до яких незалежність і недоторканність судді КСУ гарантуються, вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Крім цього, суддю КСУ не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. В даному випадку мова про вчинення злочину чи проступку не йде. Крім цього, на момент підготовки листа СБУ та Президент України були обізнані про терміновий висновок Венеціанської Комісії № 1012/2020 CDL-AD(2020)039 «Щодо реформування Конституційного Суду» (далі — Висновок) [6]. Власне, Верховний Суд справедливо відхилив обґрунтування представників Президента, зазначивши, що у Висновку підкреслено, що Рішення КСУ є обов'язкові, хоч і не бездоганні, однак остаточні, навіть коли їх можна вважати за помилкові, наголосивши, що рішення №13-р/2020 мусить бути виконане, оскільки скасування рішення та звільнення всіх його суддів були б неконституційні та суперечили б принципу верховенства права.

Таким чином, вбачається, що поняття національна безпека в її всеохоплюючому сенсі, на ряду із цінністю, яку вона складає для інтересів суверена, яким є народ, може використовуватись для досягнення цілей, які

виходять за межі повноважень Президента, визначених Основним Законом, посягаючи на фундаментальні засади функціонування державно-правових механізмів, шляхом порушення принципів поділу влади, верховенства права, законності та системи стримувань та противаг.

Крім цього, у даному випадку єдиним засобом захисту змогла виступити лише судова гілка влади, а Президент, Рада національної безпеки і оборони України, яка координує та контролює сектор безпеки і оборони та Служба безпеки України, не виконали роль запобіжників у системі стримувань і противаг.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Про деякі питання забезпечення національної безпеки України: Указ Президента України від 27.03.2021 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124/2021#Text>
3. Заява Верховної Ради України у зв'язку з сьомою річницею початку Євромайдану...: Постанова Верховної Ради України від 17.02.2021 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-IX#Text>
4. Рішення Верховного Суду у справі №9901/96/21 від 14.07.2021 р., URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98306624>
5. Рішення Верховного Суду у справі №П/9901/97/21 від 27.10.2022 р., URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107090521>
6. Щодо реформування Конституційного Суду: висновок Венеціанської Комісії № 1012/2020 CDL-AD(2020)039 від 11.12.2020 р. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)019-e)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИСКРИМІНАЦІЮ ОСІБ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ГЕНДЕРНИХ УТИСКІВ: СУДОВА ПРАКТИКА

Волкова Д.С.

*аспірант кафедри конституційного права України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: *к.філос.н., доцент кафедри конституційного права
України Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого - Байрачна Л.К.*

Права людини, свобода самовираження, демократичне суспільство сьогодні характеризують шлях до визнання гендерної ідентичності осіб. Аналізуючи зміни, які відбуваються останнє десятиріччя у сучасному соціумі, варто звернути увагу, як стрімко збільшилась кількість громадян, які борються за реалізацію права на особисте життя у контексті вираження гендерної ідентичності.

Нажаль, така боротьба відбувається у державах, які не визнають або частково обмежують права осіб, які ідентифікують себе як особи протилежної статі, аніж за усталеними медичними характеристиками. Кількість рішень ЄСПЛ стосовно даної категорії осіб постійно збільшують, вони стають прецедентними не лише для країни-відповідача, а й для всього світу.

Україна не є винятком, 1 червня 2023 року ЄСПЛ прийняв рішення по справі «Маймулахін та Марків проти України», яка стала визначною для осіб, які захищають свою гендерну ідентичність.

Обставини справи полягають у тому, що «заявники живуть разом у стабільних і відданих стосунках з 2010 року. У жовтні 2014 року вони подали повідомлення про шлюб (подали заяву про державну реєстрацію шлюбу) до семи різних відділів РАГСу (відділів державної реєстрації актів цивільного стану) у Києві та Київській області. Органи влади відхилили всі ці

повідомлення на тій підставі, що Конституція та Сімейний кодекс України прямо визначають шлюб як сімейний союз між жінкою та чоловіком.

28 вересня 2021 року заявники склали заповіти, заповідаючи одне одному все своє майно. Невдовзі після початку війни в Україні 24 лютого 2022 року другий заявник приєднався до Національної гвардії України. Відповівши негативно на запитання начальства, чи є у нього дружина, йому повідомили, що в разі його смерті буде повідомлено його матір. У червні 2022 року другий заявник переніс інфаркт міокарда та переніс операцію на серці, після чого отримав місячну відпустку. Заявники провели цей час разом. 23 лютого 2023 року другий заявник звільнився з Національної гвардії за станом здоров'я» [1].

ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8, а також вирішив, що держава-відповідач має сплатити протягом трьох місяців з дати, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, такі суми, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача на ставку, застосована на дату розрахунку, плюс будь-які податки, які можуть стягуватися з заявників: 32 євро (тридцять два євро) кожному із заявників відшкодування матеріальної шкоди; 5000 євро (п'ять тисяч євро) кожному із заявників відшкодування моральної шкоди; 4000 євро (чотири тисячі євро) заявникам разом як відшкодування судових витрат. Таким чином, за порушення статті 8 та 14 Конвенції ЄСПЛ зобов'язав Україну відшкодувати заявникам шкоду у матеріальному виразі [1].

Варто звернути увагу, що для українського законодавця даний правовий висновок є поштовхом до прийняття відповідних змін стосовно осіб, які різняться гендерною ідентичністю.

У справі «Паїч (РАЛІС) проти Хорватії» заявниця звернулася до ЄСПЛ з метою дотримання її порушених прав. Обставини справи полягали у тому, що будучи громадянкою Боснії і Герцеговини, вона поїхала у Хорватію на навчання, де зустріла своє кохання, громадянку Хорватії D.B., з якою вони зустрічалися на відстані протягом двох років, тому в заявниці виникла необхідність подати запит на отримання дозволу на проживання в Хорватії на

підставі возз'єднання сім'ї зі своїм партнером. Проте, 24 лютого 2012 року відділ поліції м. Сісак відхилив прохання заявниці, коротко обґрунтувавши, що всі відповідні вимоги Закону про іноземців не були дотримані [2].

Заявниця оскаржила це рішення до Міністерства внутрішніх справ Хорватії, стверджуючи, що з рішення Департаменту поліції м. Сісак можна зробити висновок про те, що її запит було відхилено, оскільки закон «Про іноземців» не дозволяв возз'єднання сімей для одностатевих пар. Вона вважала, що не було підстав для різного ставлення на основі сексуальної орієнтації, і що відповідний закон не слід тлумачити таким чином, щоб допускати таку можливість. Вона посилалася, серед іншого, на Конституцію та Закон про заборону дискримінації, стверджуючи, що навіть якщо її не слід вважати «найближчим членом родини» D.B. за значенням закону «Про іноземців», вона в будь-якому випадку повинна бути її «іншим родичем» у розумінні цього Закону [2].

Заявниця оскаржила дане рішення в органах судової влади, посилаючись на порушення статті 14 Конвенції, проте всі аргументи були відхилені, у задоволенні позову відмовлено зважаючи на те, що закон «Про одностатевий союз» не визначає одностатевий союз як сім'ю, а закон «Про сім'ю» не поширюється на одностатеві союзи, положення закону «Про іноземців» щодо тимчасового проживання для возз'єднання сім'ї не передбачають можливості врегулювання статусу іноземця на підставі (наявності) одностатевого союзу, що чітко вказує на відсутність правових підстав для задоволення прохання апелянта» [2].

Конституційний суд Хорватії також зазначив, що апелянт у конкретній справі не довела, що вона скористалася правовими позиціями, які містяться у законі «Про заборону дискримінації». Таким чином, не було порушення її конституційного права згідно статті 14 Конвенції [2].

ЄСПЛ при розгляді справи вказав, що немає жодних сумнівів у тому, що стосунки одностатевої пари, подібні до відносин заявників, підпадають під поняття «приватне життя» у значенні статті 8. Відповідно, воно також охоплює такі елементи, як гендерна ідентифікація, сексуальна орієнтація та статеве

життя, які підпадають під особисту сферу, захищену статтею 8. Суд далі пояснив, що не може бути підстав для проведення відмінності між стабільними одностатевими парами, які живуть разом, і тими, які – з професійних і соціальних причин – не живуть разом. За цих обставин Суд визнає, що факт відсутності спільного проживання з громадянкою Хорватії D.B. з об'єктивно спричиненої причини, пов'язаної з оскаржуваною імміграційною політикою держави, не позбавляє стосунки заявниці стабільності, яка переносить її ситуацію в сферу сімейного життя у значенні статті 8 Конвенції [2].

ЄСПЛ підкреслив, що ця справа не стосується питання про те, чи слід було задовольнити прохання заявника про возз'єднання сім'ї за обставин справи, мова йшла про те, чи зазнали заявники дискримінації через те, що національні органи влади вважали таку можливість у будь-якому випадку юридично неможливою. Таким чином, Суд визнав, що мало місце порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції та вирішив стягнути з держави-відповідача 10 000 євро (десять тисяч євро) відшкодування моральної шкоди та 5690 євро (п'ять тисяч шістьсот дев'яносто євро), як відшкодування судових витрат [2].

У контексті даного питання варто розглянути також відповідальність юридичних осіб у справах, правовідносини яких стосуються питань гендерної ідентичності та зміни статті. Резонансна справа Маї Форстатер (Великобританія) наразі на перших сторінках відомих великобританських видань. Заявниця працювала у Центрі глобального розвитку (CGD), але контракт з нею не був продовжений через її висловлювання у соціальній мережі «twitter». Зокрема, вона висловлювала думку, що «внутрішнє відчуття чоловіка, що він жінка, не має жодної основи в матеріальній реальності, вона також порівняла самоідентифікованих транс-жінок з Рейчел Долезал, білою американкою, яка неправильно представила себе чорношкірою, і описала це як «почуття в їхній голові» та у серії твітів заявила, що людина не може змінити свою біологічну стать» [3].

Невдовзі після цього вона подала позов про дискримінацію на підставі захищених переконань до трудового трибуналу, де після попереднього

слухання суддя Джеймс Тейлер у грудні 2019 року постановив, що її переконання в тому, що існує дві статі та що люди не можуть змінювати стать, були неправомірними. Проте лондонський трибунал із трудових правовідносин скасував попереднє рішення та постановив, що її переконання справді підпадають під захист статті 9 Європейської конвенції з прав людини, а отже, на них поширюється законодавство Великобританії про дискримінацію, а також присудив Маї Форстатер 91 500 фунтів стерлінгів компенсації за втрату заробітку, образи почуттів і серйозні збитки та 14 900 фунтів стерлінгів у вигляді відсотків [3].

На прикладі трудового спору Великобританії можна зробити висновок, що досі у суспільстві тривають дискусії стосовно того, чи є біологічна стать змінною, проте важливо пам'ятати, що обставини кожної справи є індивідуальними та неповторюваними. Кожен має право на особисту думку, проте все ж дотримання прав людини та подолання дискримінації є основою справжнього демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Маймулахін та Марків проти України» URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-224984"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (Дата звернення 27.06.2023).
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Паїч (PAJIC) проти Хорватії» URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"fulltext":\["same-sex%20couples"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-161061"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{) (Дата звернення 29.06.2023).
3. Рішення Трибуналу Великобританії з трудових спорів у справі «Maya Forstater v. CGD Europe» URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"fulltext":\["same-sex%20couples"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-161061"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{) (Дата звернення 01.07.2023).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА РІШЕНЬ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Гузенко О.П.

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри господарсько –
правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного
університету внутрішніх справ*

На даний час Україна перебуває в зоні активних бойових дій, котрі спровоковано російською федерацією, що призвело до необхідності посилення та зміцнення національної безпеки. У даній ситуації провідну роль відіграє правова доктрина розвитку країни та її захисту від воєнних викликів, котрі порушують системи обороноздатності, безпеки різного змісту, економічного та соціального розвитку суспільства. Ключовим питанням постає здатність країни зберегти не лише ресурсний, фінансово – економічний та людський потенціал, а й мати дієву систему національної безпеки, котра спирається на дієву правову основу. З цього приводу слід віддати належне законодавцю, котрий регламентує правові акти в сфері національної безпеки країни лише за умов наявного взаємозв'язку з Конституцією України через рішення Ради національної безпеки та оборони. Доведення даного взаємозв'язку в правовій площині України стало актуальним сегментом у виборі напрямку дослідження.

Правовий аспект визначення , методологічної адаптації способів та прийомів національної безпеки України виступає питанням, котре не втрачає своєї сучасності в наукових колах. Вітчизняні науковці доволі часто обирають предметом дослідження різні сегменти національної безпеки з позиції дисертаційних та монографічних досліджень. Серед них варто відмітити наукові розробки таких вчених як А.О. Антонов [1], К.В. Бондаренко [2], Є.М. Мануйлов, О.В. Соснін, О.Г. Данильян, О.В. Шевчук [3], Г.П. Ситник [4], А.М. Михненко, Н.М. Грущинської [5] та інших. Водночас проблема обмежено

розглядалася з позиції врахування рішень Ради національної безпеки і оборони України з основними правовими доктринами Конституції України.

Прикладом даного взаємозв'язку можна вважати рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»[6], яке було прийнято відповідно до статті 107 Конституції України [7]. З цього приводу доречно зазначити, що законодавець в статті 107 Конституції України [7] звернув увагу на те, що «...Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, а Головою Ради є Президент України, який формує персональний склад ради національної безпеки і оборони України». Ключовим є те, що законодавець чітко окреслив вимогу стосовно того, що «...Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України»[7].

У цьому контексті доречно згадати функції Ради національної безпеки і оборони України, котрі були окреслені законодавцем ст.3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України»[8]. До їх складу законодавець включив:

- по – перше, внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;
- по – друге, координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- по – третє, координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Виходячи з цього, законодавець ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України»[8] визначив компетенцію Ради національної безпеки і оборони України відповідно до функцій,

визначених Конституцією України[7]. Серед них ключовою компетенцією виступає розробка та розгляд питань, які відповідно до Конституції України[7] та законів України, Стратегії національної безпеки України[6], Воєнної доктрини України[9] належать до сфери національної безпеки і оборони, а саме:

визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах;

проектів державних програм, доктрин, законів України, указів Президента України, директив Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, міжнародних договорів, інших нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони;

удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони, утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у цій сфері тощо.

Необхідно підкреслити, що законодавець головною метою Стратегії воєнної безпеки України [9] затвердив завчасно підготовлену та всебічно забезпечену всеохоплюючу оборону України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

На основі проведеного аналізу необхідно дійти висновку, що на сьогоднішній день Конституція України виступає ключовим правовим аспектом, який лежить в основі прийняття рішень Ради національної безпеки та оборони. Законодавець визначаючи стратегічні наміри щодо безпеки та оборони країни, перш за все, опирається на правові норми Конституції України та виходячи з потреб суспільства країни. В свою чергу, Рада національної

безпеки та оборони України виконуючи своє функціональне призначення забезпечує розробку та прийняття необхідних рішень, котрі витікають з існуючих ключових правових аспектів закладених в Конституції України. Необхідно осягнути той факт, що саме зазначений взаємозв'язок забезпечує виконання захисної функції країни незалежно від умов в яких відбувається розвиток її суспільства.

Список використаних джерело:

1. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю.С. Шемшученко. К. : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
2. Бондаренко К.В. Публічне адміністрування національно - безпековою сферою в Україні: теоретичні, правові та організаційні засади: монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 404 с.
3. Національна безпека: світоглядні та теоретико - методологічні засади монографія / Є. М. Мануйлов, О. В. Соснін, О. Г. Данильян, О. В. Шевчук та ін.; за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с.
4. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К. : НАДУ, 2012. 496 с.
5. Публічне управління та національна безпека : монографія / за ред. А.М. Михненка, Н.М. Грущинської. К. : НАУ, 2019. 340 с.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>
7. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 року № 183/98 –ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 року №121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

ЧИ ВПЛИВАЄ ВЧИНЕННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА В ЗСУ НА ПІДРИВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ?

Гученко К.В.

*аспірантка I курсу кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

Із проголошенням України своєї довгоочікуваної незалежності в 1991 році, нашою державою був взятий курс на численні інтегративні процеси: Євроінтеграція, НАТО-інтеграція, економічна тощо.

Статтею 17 Основного Закону України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Тобто, виходячи із цієї засади, можна стверджувати, що військова служба – це особливий вид державної служби, пов'язаний із забезпеченням оборони, незалежності та територіальної цілісності України.

Збройні Сили України є невід'ємною частиною нашого суспільства. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком Українського народу. У сучасних реаліях життя, на тлі стрімкого загострення соціальних протиріч, посилені масштабні обстріли нашої вільно, незалежно та демократичної держави та посилення дезінтеграційних процесів, престиж військової служби стрімко падає. Як наслідок, зростає кількість кримінальних правопорушень, скоєних призовниками з метою ухилення від військової служби. Все це призвело до зниження боєготовності збройних сил і

військ та створення загрози збройним силам, військам та боєздатності військ і створює загрозу національній (конституційній) та воєнній безпеці країни.

Варто зауважити, що, на жаль, із новин ми постійно можемо почути геть моторошні заголовки у контексті неправомірного вручення повісток, приниження честі та гідності працівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки звичайних пересічних громадян, які є «військовозобов'язаними» згідно їх фізичних даних. На жаль, такі випадки є непоодинокі, наприклад: в Одесі було побито чоловіка та силоміць доставлено до службового приміщення [2], в столиці були буквально нещодавно вручено повістки відпочивальникам, коли ті смажили шашлики [3], у Львові на всіх блокпостах масово роздавали повістки у будь-яких формах та місцях [4]. Такі випадки не є поодинокі.

Виникає тоді, цілком, природне запитання: яка із статей Конституції України відіграє більш важливу роль для імплементації поняття «принципу здорового глузду», «принципу людяності»? Стаття 17 чи стаття 3 Основного Закону, яка регламентує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю? Напевно для співробітників ТЦК закони України просто «не писані», і, відповідно, оскільки вони є представниками влади (службовими особами), то їм можна чинити явне беззаконня, адже вони ніби то вправі калічити людей, руйнувати їхню психіку та, що не мало важливо – створювати певний архетип зла та підлості, насилля, яке коїться в українській армії.

Хіба вони не мають бути тими, хто повинен репрезентувати себе, у першу чергу, як працівники, котрі поважають своїх громадян – ну, тобто, все як «красиво» приписано в нормах чинного законодавства (як і в національному, так і міжнародному). А по-друге, коли людина читає такі новини, або, не дай Боже, стає учасником таких баталій, у цього індивіду повністю зникає довіра до ЗСУ (із-за таких представників), зникає віра в справедливість (адже Україна наразі проживає свої роки у мовах воєнного стану та, майже, чи не щоденних

масованих обстрілів) влади, військових, що є неприпустимо, на наш погляд, в таких умовах сьогодення.

Ми ні в якому разі не прагнемо знівелювати рівень нашої армії, наших захисників, не бажаємо аж ніяк підірвати рівень нашої боєздатності, але коли відбуваються такі кримінально-протиправні дії з боку військових службових осіб, які описані були вище, вбачається дещо правомірними дії військовослужбовців у контексті вчинення дезертирства, оскільки дуже часто таких осіб відправляють на передову (або в інші місця бойових дій) без належної підготовки, без амуніції [5]. Тобто людей, котрі жодного разу не тримали в руках зброю, коли їхня свідомість не пристосована до аналізу та розуміння доволі специфічних умов перебування в таких місцях, коли не проводяться психологічні діагностування на рівень готовності бути в таких умовах.

Знову ж таки, ми ні в якому разі не закликаємо вчиняти військовослужбовцями злочин дезертирство (ст. 408 КК України) [6]. Навпаки, своїми науковими роботами ми би хотіли довести думку, що не потрібно всіх відправляти на так зване «гарматне м'ясо», адже це не призведе до якихось переможних результатів. Навпаки, з точки зору психології, коли підготовлені бійці мають «прикривати» новобранців без дня практики в таких умовах (хоча, на нашу думку, й місяця теж замало), то втрачається точність і чіткість виконання своїх обов'язків, що, таким чином, тягне за собою порушення фокусування н відбиття атак, на порушення виконання бойових задач тощо [7]. На жаль, і досі під час призиву не беруть до уваги стан здоров'я, сімейні обставини військовозобов'язаних, тим більше не встановлюючи їхнє ментальне здоров'я, що призводить до катастрофічних наслідків у вигляді смерті таких осіб, не дивлячись на те, що в Конституції України, окрім ст. 17, наявна також і ст. 3.

Підсумовуючи все вище викладене, зауважимо, що одним із детермінантом вчинення дезертирства є недобросовісне поводження з військовозобов'язаними, неповага до честі та гідності осіб, репрезентація жорстокості та зухвалості з

боку службових осіб крізь призму їхніх власних підходів до мобілізації. Вважаємо, що кращим способом позбавитися такого беззаконня в усіх сферах військового та воєнного життя – є перехід на контрактну армію, таким чином це дасть можливість отримання більш якісного кадрового потенціалу та можливість навчати реально підготовлених, як фізично так і психологічно адаптованих осіб.

На нашу думку, вчинення дезертирства аж ніяк не впливає на підрив конституційної безпеки в Україні, адже якщо розбирати цю проблематику у контексті непідготовлених та неадаптованих осіб, які за всіма показниками не можуть бути в таких умовах, то тут виникає наступне (риторичне питання): можливо тут будуть винні ті, хто допустив такий спосіб мобілізації? На ці та інші питання ми будемо відповідати в наступних наших публікаціях, зважаючи на підвищену актуальність в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.05.2023);

2. Серов І. Мобілізація по-одеськи: чоловіки у формі жорстко затримали перехожого, поваливши на землю. ТСН. URL: <https://tsn.ua/exclusive/mobilizaciya-po-odeski-choloviki-u-formi-zhorstko-zatrimali-perehozhogo-poivalivshi-na-zemlyu-2264977.html> (дата звернення: 29.05.2023);

3. Судово-юридична газета. У Києві любителям смажити шашлики у лісі вручили повістки, фото. URL: <https://sud.ua/uk/news/photo/271653-v-kieve-lyubitelyam-zharit-shashlyki-v-lesu-vruchili-povestki-foto> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Руда О. У Львові - облави з повістками: на блокпостах і вулицях масово зупиняють авто, роздають їх і перехожим. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/exclusive/u-lvovi-oblavi-z-povistkami-na-blokpostah-i-vulicyah->

masovo-zupinyayut-avto-rozdayut-yih-i-perehozhim-2249554.html (дата звернення: 29.05.2023).

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 31.05.2023).

6. Конюченко А. В Україні не допускать до участі в бойових діях мобілізованих, які не пройшли військової підготовки. *Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/v-ukrajini-ne-dopuskatimut-do-uchasti-v-bojovikh-dijakh-mobilizovanikh-jaki-ne-projshli-vijskovoji-pidhotovki.html> (дата звернення: 01.06.2023).

ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Дахова І.І.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Україна відноситься до групи країн, що сприйняли доктрину войовничої демократії, передбачивши в своєму законодавстві, перш за все, в Конституції України, можливість заборони політичних партій, якщо їх дії несуть загрозу демократичним цінностям. Войовнича демократія визначається як правове обмеження демократичних свобод з метою ізоляції демократичних режимів від загрози повалення законними засобами. Як стверджують вчені, Конституційний Суд України у рішеннях від 16.07.2019 р. № 9-р/2019 і від 21.12. 2021 р. № 3-р/2021 скорегував аксіологічний вектор конституційного ладу на користь войовничої демократії [1, с. 54]. При цьому, як правило, заборона політичних партій як елемент «демократії, здатної захистити себе», застосовується з метою забезпечення держави від встановлення недемократичних політичних режимів.

Як вказав ЄСПЛ у рішенні справі «Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey», однією із правомірних підстав для заборони політичної партії є те, що остання здійснює діяльність або просуває цілі, несумісні з фундаментальними демократичним принципами. Таким чином, концепція демократії, що здатна сама себе захистити, полягає в тому, що демократія толерантна до усіх політичних ідей, окрім однієї – коли демократія має бути скасована.

Сьогодні в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України актуалізувалось питання заборони політичних партій задля захисту територіальної цілісності, державного суверенітету, національної безпеки України та інших конституційних цінностей.

Як влучно зазначають Ю. Барабаш та Г. Берченко, загрозу, яку несе «рашизм», не слід абсолютно порівнювати із вже «усталеними ворогами», такими як фашизм, нацизм і комунізм. Боротьба з останніми є боротьбою проти темного минулого, боротьба з рашизмом є боротьбою за нормальне майбутнє. При цьому в першому випадку загроза йде із середини суспільства, що може страждати на колективний нарцисизм, тоді як у випадку з рашизмом виклик іде ззовні, і має конкретні географічно окреслені межі [1, с. 55].

Відомо, що запровадження воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях передбачає можливість обмеження реалізації тих чи інших прав і свобод людини і громадянина. Це стосується і права на об'єднання в політичні партії та інші громадські об'єднання. Так, пункт 9 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» дає владі право «піднімати питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на стійкість критичної інфраструктури, права і свободи людини, здоров'я населення». Таким чином, обмеження реалізації права громадян на об'єднання обумовлюється легітимною метою,

якою є захист конституційних цінностей, в тому числі й національної безпеки України.

Як зазначив В. Лемак у окремій думці стосовно Рішення Конституційного Суду України №4-р/2022 від 27.12.2022 р. (справа щодо повної назви релігійних організацій), очевидним і безперечним є те, що під час війни немає більш переконливого державного інтересу, ніж безпека нації. Головна ідея Конституції України під час війни, як і в мирний час, залишається незмінною й полягає у встановленні меж для публічної влади для запобігання свавілля та гарантування прав і свобод людини. Водночас окреслені конституційні цілі й пріоритети діяльності всієї держави під час війни мають значну специфіку. Оборона держави та захист Вітчизни як конституційні цінності, з одного боку, тісно взаємодіють із повагою до індивідуальних прав і свобод людини, з другого боку, і не можуть бути протиставлені одна одній, оскільки від реального забезпечення першого залежить стан другого. Воєнні злочини у багатьох населених пунктах України, які були тимчасово окуповані російськими військами, зокрема скоєні ними масові убивства цивільного населення, підтверджують взаємозв'язок між обороною Української держави та захистом індивідуальних прав і свобод людини не лише доктринально, а й обставинами трагічної реальності [2].

18 березня 2022 р. Рада національної безпеки і оборони, «ураховуючи пряму військову агресію з боку Російської Федерації, зважаючи на антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, а також дії, спрямовані на незаконне захоплення державної влади, зважаючи на програмні та статутні цілі, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку» ухвалила рішення про призупинення на період дії воєнного стану будь-якої діяльності цілого ряду

політичних партій («Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», «Блок Володимира Сальдо» тощо) [3]. Тут слід звернути увагу на те, що РНБО саме призупинила діяльність цих політичних партій, адже заборона партій має відбуватись лише в судовому порядку.

3.05.2022 р. Верховна Рада України Законом № 2243-IX додала до Закону України «Про політичні партії в Україні» до вже існуючих додаткові підстави заборони політичних партій в Україні: програмні цілі або дії політичної партії спрямовані на: пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації та/або Республіки Білорусь проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України.

За позовом Міністерства юстиції України Восьмий апеляційний адміністративний суд м. Львова розглянув справи про заборону цілого ряду політичних партій. Так, наприклад, у Рішенні від 22.06.2022 р. (справа №П/857/8/22) [4] (ця позиція простежується у всіх інших рішеннях в аналогічних справах) Суд вказав, що на підставі наявних у матеріалах справи доказів, Суд доходить висновку, що члени політичної партії ОПЗЖ, за мовчазної згоди партії, схвалюють та сприяють діям держави-агресора, спрямованим на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом та порушення державного суверенітету, що є порушенням Конституції України, Закону України «Про політичні партії в Україні», а також інших законів України. Ухвалюючи рішення про заборону політичної партії, Суд акцентує на тому, що при вирішенні спірних відносин береться до уваги військовий стан в Україні та пряма військова агресія з боку Росії. Тому в забороні діяльності вказаної партії була об'єктивна соціальна потреба з метою захисту демократичного суспільства та захисту прав і свобод

громадян. Вказане обмеження наявних у партії свобод націлене на забезпечення стабільності країни в цілому, а тому застосований крайній захід впливу щодо партії є виправданим.

Заборона діяльності політичних партій в умовах воєнного стану має на меті завадити зусиллям, спрямованим на розкол українського суспільства та підштовхування до співпраці з ворогом. Це рішення унеможливить дії тих політиків-колабораціоністів, які протягом всієї своєї діяльності сповідують проросійську позицію і поділяють фашистську ідеологію «руського мира».

Список використаних джерел:

1. Барабаш Ю.Г., Берченко Г.В. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. №1. С. 54-75.

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України В.В. Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України №4-р/2022 від 27.12.2022 р. (справа щодо повної назви релігійних організацій). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22#Text>

3. Рішення Ради національної безпеки і оборони щодо призупинення діяльності окремих політичних партій від 18.03.2022 р. Введено в дію Указом Президента України від 19.03.2022 р. №153/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-22#Text>

4. Рішення про задоволення адміністративного позову Міністерства юстиції України щодо заборони діяльності політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» від 20.06.2022 р. (справа №П/857/8/22). [URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va7_8705-22#Text

ВЗАЄМОДІЯ НЕУРЯДОВИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Демиденко А.

аспірантка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Як відомо, події 24 лютого 2022 року шокували весь цивілізований світ. Пояснюється це тим, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну відбулося в порушення норм як міжнародного публічного, так і міжнародного гуманітарного права. Зважаючи на загрози, які постали перед міжнародною спільнотою, уже 2 березня 2022 року, через тиждень після початку військових дій армії країни-агресорки, якою є рф, 141 з 193 членів Генасамблеї ООН підтримали резолюцію ES-11/1 «Агресія проти України», в якій засуджується напад і вимагається від рф негайного виведення військ. Більш того, у документі наголошено, що «вирішення конфлікту має включати також деокупацію Криму та Донбасу» [<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/2/7135100/>]. Через кілька тижнів, коли весь світ облетіли шокуючі відео з Бучі, Генеральна Асамблея в резолюції ES-11/2 «Гуманітарні наслідки агресії проти України» розкритикувала Росію за створення важкої гуманітарної ситуації в Україні і знову рішуче заявила про необхідність повної реалізації положень резолюції ES-11/1, вимагаючи від рф негайно припинити військові дії проти України, зокрема, будь-які напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти; забезпечити повний захист цивільних осіб, включаючи гуманітарний персонал, журналістів й осіб, які перебувають у вразливому становищі, у тому числі жінок і дітей [<https://digitallibrary.un.org/record/3966630?ln=en>]

Однак росія як країна-терористка, звісно, не дослухалася, на цей час війна в Україні триває, як наслідок, страждають діти, цивільні. Крім того, наша держава зазнає втрат і на полі бою. З огляду на це вже через рік, 24 лютого 2023 року, ООН

вчергове заявила про необхідність притягнення до відповідальності винних у вчиненні на території України злочинів шляхом проведення належного, справедливого й незалежного розслідування й судового переслідування на національному чи міжнародному рівні [1].

Зауважимо, що війна в Україні є, можливо, найбільш задокументованою в історії. Уряди, інформаційні організації, Міжнародний кримінальний суд, неурядові організації й окремі особи постійно відстежують і фіксують події, що відбуваються в режимі реального часу. Частково збір і збереження інформації має на меті визначити, чи були вчинені військові злочини і злочини проти людяності.

Вказане виглядає цілком логічним і виправданим, оскільки для ефективного процесу розслідування, проведення окремих слідчих дій й майбутнього судового розгляду як для української, так і міжнародної системи правосуддя має бути підготовлена безальтернативна, допустима й належна доказова база. Крім того, способи і засоби ведення війни, які використовуються Росією в Україні (йдеться про масовані ракетні обстріли мирних міст, через які гинуть пересічні громадяни, а найстрашніше – діти, жорстоке поводження з полоненими, руйнування цивільної інфраструктури тощо), зумовлюють необхідність залучення до процесу збору доказів громадянського суспільства, адже такі дії армії РФ потребують негайного документування.

З огляду на все вищенаведене на території України почали активну роботу міжнародні неурядові правозахисні організації, які тісно співпрацюють з органами державної влади. Масив інформації, необхідної для формулювання і повідомлення про підозру російським військовослужбовцям та їх командуванню, формується в тому числі і за допомогою діяльності НПО, до функцій та компетенції яких у зв'язку з останніми подіями додалася важлива й вагома аналітична складова. Зауважимо, що саме незалежність від уряду й держави в цілому дозволяє їм бути мобільними й ефективними, швидко діставатися місць вчинення військових злочинів, а дослідження, які проводяться НПО, беруться до уваги й залучаються органами прокуратури, служби безпеки, органами національної поліції. Не меншої

значущості набуває й те, що звіти НПО можуть бути використані як докази міжнародних злочинів. Наприклад, Міжнародний кримінальний суд дозволяє приймати звіти НПО як докази, якщо вони стосуються справи і відповідають Правилам процедури й доказів Суду.

Проте є й зворотний бік. Йдеться про те, що у звітах НПО, при складанні яких вони спираються на отримані їх представниками дані, містяться власні висновки, що викликає певне занепокоєння, оскільки існує ризик упередженості, а це, звісно, може обмежити їх доказову цінність під час судового розгляду. Замість того, щоб бути прийнятими як нові докази подій, звіти НПО, найімовірніше, використовуватимуться обмежено, тобто як підтвердження доказів, отриманих з інших джерел. Прикладом вказаного може слугувати справа Бемби в Міжнародному кримінальному суді. Під час цього процесу очевидці свідчили, що бачили, як солдати забирали майно з будинків цивільних осіб, а деякі звіти НПО, які містили інформацію про мародерство в Бангі, застосовувалися на підтримку і підтвердження свідчень очевидців, тобто вони не були б прийняті до розгляду без свідчень очевидців і могли бути використані лише для підтвердження останніх [2].

Більшу цінність можуть становити дані звітів НПО, які підтверджують їх висновки, оскільки можуть допомогти слідчим виявити нові докази, які більш широко будуть прийняті в суді. Наприклад, звіт, який ідентифікує і визначає місцезнаходження зруйнованих під час війни релігійних споруд, може спонукати слідчих до розслідування злочинів, які залишилися б поза їх увагою, якби не відомості представників НПО про їх вчинення на певних територіях. Крім того, інтерв'ю, взяті представниками НПО і відображене в її звітах, дозволить виявити потенційних свідків у судовому процесі, які без відомостей про них у звітах не мати б можливості розповісти свою історію.

Таким чином, звіти НПО мають стосуватися справи і відповідати Правилам процедури й доказів Суду, щоб бути сприйнятими як докази і стали в нагоді органам державної влади у процесі документування воєнних злочинів.

Список використаних джерел:

1. ООН ухвалила резолюцію про мир в Україні і вивід військ Росією. Хто підтримав Москву. Веб-ресурс. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64754498>

2. Неділько Б. І. Значення справи Бемби для інституту особистої відповідальності командирів та начальників за вчинення своїми підлеглими злочинів проти міжнародного права. *Правова держава*, Вип. 41, 2021. С. 109–114.

ОБШУК ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ : ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ

Єна І.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності Запорізького національного університету

Відрита агресія росії проти України і запровадження на території нашої країни 24 лютого 2022 року воєнного стану змінили життя кожного українця. Негативні зміни торкнулись різних сфер життя, в тому числі постали питання пов'язанні із ефективним врегулюванням правової системи України. Уряд змушений вживати заходів для забезпечення національної безпеки та громадського порядку.

Особливої гостроти набули питання дотримання конституційних прав і свобод людини, обмеження яких під час війни є нормою.

Адаптуючи національне законодавство до викликів, які обумовлені веденням воєнних дій, були внесені відповідні зміни, в тому числі щодо врегулювання кримінальних процесуальних правовідносин. Вони торкнулись і режиму досудового розслідування,

У цій статті ми приділимо увагу дослідженню окремих проблем дотримання конституційних прав при проведенні обшуку житла, або іншого володіння особи в умовах воєнного стану.

Конституцією України кожному гарантується недоторканність житла і не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України). Нажаль, це гарантоване конституційне право в умовах воєнного стану суттєво обмежується. Це обмеження відображено у закріплені спрощеного порядку проведення обшуку (ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України – далі КПК України).

Обшук – одна з найпопулярніших і результативних слідчих (розшукових) дій, яка проводиться з ціллю виявлення та виїмки документів і предметів які мають значення речових доказів по справі і які приховуються [1, с. 245]. Проте, саме під час обшуку відбувається найбільша кількість зловживань з боку осіб, які його проводять (дознавач, слідчий, прокурор), втому числі і тому, що часто пов'язано із проникненням житла чи іншого володіння особи, яке можливе тільки при наявності добровільної згоди особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді.

Однак, дотримання визначеної у КПК України процедури, в умовах воєнного стану може стати на заваді швидкого та ефективного проведення обшуку і досягнення його мети. Тому, якщо слідчий суддя місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, або слідчий суддя Вищого антикорупційного суду за об'єктивних причин позбавлені можливості розглянути клопотання прокурора та прийняти рішення про проведення обшуку, то його повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури (ст. 615 КПК України).

Отримавши дозвіл на проведення обшуку, слід визначити час його проведення, який буде максимально сприяти досягненню мети слідчої (розшукової) дії.

За загальною вимогою слідчі (розшукові) дії проводяться у денний час, і коли це завдає найменшої шкоди звичайним заняттям особи. В умовах воєнного стану з'явилась можливість проводити обшук у нічний час доби - з 22.00 до 06.00 (ч. 4 ст. 223 КПК України). У мирний час проведення обшуку за таких обставин здійснювалось як виключення, в тому випадку, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Звісно, що в умовах воєнного стану такий порядок є доречним, але ж після його відміни слід повернутись до традиційної процедури.

Зазначена зміна тягне ризики порушення права на захист особи у житлі, або володіння якої проводиться обшук, яке є гарантованим Конституцією України. Така особа з метою забезпечення контролю за законністю процедури проведення обшуку може на будь-якому етапі його проведення запросити до участі захисника (адвоката або представника), і слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою і зобов'язаний допустити такого адвоката або представника до обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК України).

Але ж, проведення обшуку у нічний час фактично унеможлиблює фізичну присутність адвоката або представника, оскільки з 25.02.2022 у всіх регіонах України було запроваджено дію комендантської години, яка забороняє перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [2]. Враховуючі такі обмеження, кримінальне процесуальне законодавство було доповнено нормою, відповідно до якої дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника (ч. 12 ст. 615 КПК України).

На практиці, вимога особи про залучення захисника може ігноруватись особою яка проводить обшук, посилаючись на проблеми пов'язані з веденням воєнних дій. Однак, такі дії є поза рамками закону, і особа яка піддається обшуку має наполягати, аби їй надали можливість викликати адвоката. Якщо ж

такої можливості не надали, порушення має бути зафіксовано у протоколі, або на відеозаписі. Що в подальшому може стати підставою для визнання доказів, які отримані при проведенні обшуку з порушенням процедури, недопустимими.

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Відповідна норма імплементована до кримінального процесуального законодавства України, закріплюючи положення, відповідно до якого процедура проведення слідчих (розшукових) дій повинна бути такою, щоб не ставити під загрозу життя, здоров'я її учасників. Ці положення поширюються на всіх учасників слідчих (розшукових) дій, в тому числі і на понятих, які обов'язково залучаються для проведення обшуку.

Відповідна безпекова гарантія передбачена у ст. 615 КПК України, згідно якої, якщо залучення понятих пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, обшук проводиться без залучення понятих з обов'язковою фіксацією порядку проведення доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису, який повинен забезпечити слідчий. При цьому, відеозапис має бути організованим таким чином, щоб повно відображати всі дії, рухи учасників обшуку. Якщо відеозапис зупиняється, або не фіксуються значущі для обшуку моменти – це свідчить про порушення процедури, і такі порушення можуть фіксуватись учасниками слідчої (розшукової) дії та оголошуватись як зауваження під відеозапис.

Такі зміни кримінального процесуального законодавства мають тимчасовий характер, але ж викликають ряд питань пов'язаних з оцінкою судом допустимості доказів отриманих із застосуванням положень розділу IX¹ КПК України. Ці норми, з одного боку - значно обмежують конституційні права і свободи осіб, які піддаються обшуку, з іншого – надають більше повноважень представникам правоохоронних органів. Тому, маємо констатувати виключну роль суду у контролі за рішеннями прийнятими у досудовому провадженні, який має ґрунтуватись на засадах законності та обґрунтованості судових рішень. Громадяни повинні мати можливість звернутися до суду та отримати

справедливий розгляд своєї справи у разі порушення їх прав. Забезпечення дотримання конституційних прав у воєнний період є важливим аспектом будівництва демократичного суспільства та захисту прав людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. Н. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Либідь, 1992. 431 с.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 18.05.2023 р.).

ЩОДО СТАНУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Казанчук І.Д.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Одним з головних принципів внутрішньої та зовнішньої політики України є забезпечення екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, раціонального використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища від надмірного забруднення. Наша держава здійснює провідну роль у системі забезпечення безпеки, а охорону навколишнього середовища визначає одним з ключових положень політики національної безпеки країни [1, с. 100]. Втім, для досягнення певних результатів в природоохоронній сфері вагому роль відіграє модернізація існуючої адміністративно-правової системи управління охороною навколишнього природного середовища шляхом впровадження європейських

норм і стандартів.

Слід відзначити, що в політиці Європейського Союзу провідне місце займають завдання щодо досягнення сприятливого стану навколишнього природного середовища та вироблення відповідних стандартів його захисту. Європейські держави проводять величезну роботу по розробці єдиних стандартів природоохорони і використання природних ресурсів, які закріплені передусім в директивах ЄС. Зокрема, на сьогодні прийнято понад 100 директив ЄС з природоохоронних питань, які в цілому спрямовані на: встановлення стандартів щодо оцінки вартості контролю за забрудненням в промисловості; оцінки впливу певних державних та приватних проектів на навколишнє природне середовище; меж контролю і забезпечення інформацією і інше. Окремо встановлені стандарти якості захисту природного середовища, якості повітря, питної води (води річок, морів і інших водойм), промислових ризиків і біотехнологій, відходів, шумів [2].

Вагоме значення в природоохоронній сфері Європейського Союзу має Директива Європейського Парламенту та Ради від 15.01.2008 р. (2008/1/EC) щодо попередження та контролю за забрудненням, адже встановлює межі викидів, еквівалентні параметри і технічні заходи, що повинні ґрунтуватись на найкращих технологіях з урахуванням місцевих природних умов. В усіх випадках умови дозволу повинні передбачати заходи, спрямовані на зведення до мінімуму забруднень, що поширюються на великі відстані та транскордонного забруднення, а також на забезпечення високого рівня охорони навколишнього середовища в цілому. Заслуговує певної уваги й Директива від 23.04.2009 р. (2009/33/EC) з питань сприяння екологічно чистим і енергозберігаючим засобам автомобільного транспорту, яка визначає обов'язковість придбання чистого і економічного автомобільного транспорту підприємствами тощо.

Значна увага в законодавстві ЄС приділяється питанню відповідальності за завдання шкоди навколишньому середовищу. Одним із ключових принципів, на яких заснована екологічна політика ЄС, є принцип «забруднювач платить»,

який несе у собі попереджувальну дію щодо випадків порушення стандартів екологічної безпеки і тим самим сприяє реалізації цілей та впровадженню відповідної політики ЄС у цій сфері. Принцип вжиття заходів перестороги забезпечує швидке реагування в умовах можливої небезпеки для здоров'я людини, тварин або рослин та навколишнього середовища [3, с. 40]. Отже, відмінність законодавства ЄС від українського полягає у тому, що окрім необхідності покарати винну особу за шкоду, нанесену навколишньому природному середовищу, винна особа зобов'язується відшкодувати нанесену природному середовищу шкоду. Це вказано в Директиві Парламенту ЄС від 21.04.2004 р. (2004/35/ЄС) про відповідальність, попередження і відшкодування екологічної шкоди. Положення цього документу спрямовані не на охорону здоров'я і майна людини, а на охорону довкілля як такого, що включає біологічне розмаїття, води і ґрунтів. Також вказана Директива за своєю суттю є нормативним актом, що регулює правовідносини, виходячи з принципів, які є елементами публічного права. Це проявляється у праві уповноважених державних органів влади безпосередньо, без звернення до суду, примушувати тих, хто використовує небезпечне обладнання до заходів з санації, до відповідальності користувачів перед державою та у відсутності у фізичних та юридичних осіб права вимоги по відношенню до користувачів обладнання. Запозичення і реалізація в Україні цього принципу екологічної політики ЄС є нагальною потребою подальшого розвитку нашої держави на умовах сталості.

Великі зусилля правоохоронних органів в сфері природоохорони в країнах-членах Євросоюзу спрямовані держав ЄС спрямовані на протидію забрудненням навколишнього середовища. У правовій системі ЄС акцент робиться на організаційно-правовому врегулюванню механізму застосування різних засобів боротьби із забрудненням довкілля промисловими підприємствами. Це, зокрема: екологічна експертиза і аудит, ліцензування, екологічне нормування, державний екологічний контроль, моніторинг впливу потенційної діяльності на навколишнє середовище, заохочення, екологічна сертифікація. Зокрема остання має на меті просувати на ринок продукцію

промислових підприємств, при виробництві яких не допускалися порушення природоохоронних вимог і стандартів якості [4, с. 311]. Вбачається, що і українське законодавство повинно бути спрямоване на досягнення саме цієї мети. В цьому контексті вагомості набуває Директива 2008/98/ЄС від 19.11.2008 р. про відходи [2]. Цей правовий акт встановлює заходи з розміщення і знищення небезпечних відходів, уточнює дозвільні вимоги до виробничої діяльності промислових підприємств. Частіше в ЄС контрольні функції зосереджені на місцевому рівні влади, включаючи закріплення конкретних правових вимог до діяльності окремих промислових підприємств і організацій. Насамперед, вони стосуються технологій, норм щодо використання корисних копалин, промислових відходів і будівельних робіт. При цьому право видачі ліцензій підприємствам і організаціям може бути делеговане органам публічної влади на різних рівнях.

Таким чином, в умовах розвитку євроінтеграційних процесів в Україні впровадження європейських норм і стандартів повинні стати головним імперативом в ході модернізації української адміністративно-правової системи управління охороною навколишнього природного середовища. Між тим, успішна природоохоронна діяльність уповноважених органів державної влади України повинна відбуватися за конкретними напрямками, які передбачають:

1) посилення участі громадськості (природозахисних громадських організацій, ЗМІ тощо), органів місцевого самоврядування у справах управління сферою природоохорони та природокористування, удосконалення правового механізму участі громадськості в прийнятті управлінських рішень з екологічних питань та організації заходів, спрямованих на реалізацію положень Організаційної конвенції щодо вільного доступу до інформації, участі громадськості в прийнятті рішень і доступі до правосуддя [2] у справах природоохоронного характеру;

2) в рамках належного виконання вимог Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [5] щодо «перейняття європейських норм і стандартів чистого довкілля» -

обов'язкове створення чітких законодавчих рамок й визначення чітких стандартів якості захисту природного середовища, удосконалення інституту адміністративної відповідальності фізичних і юридичних осіб (насамперед, посадових осіб) за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу;

3) чіткий розподіл компетенції між усіма суб'єктами системи управління охороною навколишнього природного середовища;

4) удосконалення організації та правової процедури здійснення моніторингу стану охорони навколишнього природного середовища, розробка державних і регіональних планів (проектів) щодо його покращення;

5) створення сучасної автоматизованої системи збирання, накопичення і передачі за належністю, та оприлюднення інформації про стан навколишнього природного середовища, кількості зареєстрованих і розкритих адміністративних (кримінальних) правопорушень у галузі природоохорони і природокористування;

6) впровадження комунікаційної стратегії підтримки у суспільстві політики забезпечення належного стану охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування, посилення громадського контролю за діяльністю центральних і регіональних органів виконавчої влади в цій сфері;

7) розробка та реалізація Концепції формування еко-правової культури населення України шляхом вироблення єдиної стратегії дій щодо виховання молоді в дусі дбайливого ставлення до природи, особистої відповідальності за збереження та раціональне використання природних ресурсів, усвідомлення необхідності дотримання встановлених міжнародних еко-норм і стандартів;

8) розширення меж міжнародного співробітництва державних органів України і країн Європейського Союзу з метою обміну передовим досвідом природоохоронної діяльності, вироблення пропозицій і методичних рекомендацій в рамках спільної діяльності у природоохоронній сфері.

Список використаних джерел:

1. Якібчу О. В. Особливості екологічної безпеки України в системі національної безпеки. Вісник Київського національного університету імені

Тараса Шевченка. 2014. С. 100-104.

2. Бізек Владислав. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля: посібник. Київ, 2013. 162 с. URL: <http://www.sbs-envir.org/images/documents/ECLEG-Textbook-UA.pdf>.

3. Андронік А. Екологічна політика Європейського Союзу в контексті посилення інтеграційних процесів в Україні. *Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (16 травня 2019 р., м. Київ, Україна). К.: Видавничий центр НУБіП України, 2019. С. 39-41.

4. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В.І. Муравйова. К. : Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 №1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Стаття 367.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАНЬ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Карбан М.І.

*аспірант кафедри конституційного права України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Право на свободу об'єднання прийнято вважати політичним правом особи. Водночас, практика доводить, що в класичному вигляді політичним можна вважати лише право на об'єднання у політичні партії. Інші ж об'єднання (некомерційні організації) можуть тяжіти до реалізації особистих прав. А от право на об'єднання у професійні спілки нерозривно пов'язане із соціально-економічними правами.

Якщо проаналізувати досвід конституціоналізації права на свободу об'єднання у країнах Європи, то бачимо декілька тенденцій (які не є

повсюдними, та все ж варті уваги). По-перше, особливе регулювання права на об'єднання у політичні партії, окремо від власне права на об'єднання як такого. По-друге, дуже часто фігурує наголос на демократичній структурі об'єднань (в цілому або лише політичних партій). По-третє, часто особливо підкреслюються ті легітимні цілі, заради яких це право може бути обмежено. По-четверте, свобода об'єднання і свобода зібрань іноді згадуються разом (аналогічний підхід застосовується і у ст. 11 ЄКПЛ).

Наведемо деякі приклади. Так, у Конституції Князівства Андорра[1, с. 21] праву на об'єднання присвячені ст. 17-18 глави III «Основні права особистості та публічні свободи» розділу II «Права та свободи». Там сказано, що визнається право на об'єднання у законно дозволених цілях. З метою гласності закон засновує Реєстр об'єднань. Визнається право на створення та діяльність професійних, підприємницьких та профспілкових організацій. З урахуванням права на спілкування з міжнародними організаціями, вони повинні бути андоррськими за своїм походженням та характером діяльності, мати властиву їм автономію, поза всякою іноземною організаційною належністю. Їхня діяльність повинна носити демократичний характер. У ст.26 Глави IV [1, с.26] окремо йдеться про політичні партії. Андорці мають право вільно створювати політичні партії. Їх функціонування та організаційна структура повинні мати демократичний характер, а діяльність – відповідати закону. Припинення діяльності або їх розпуск може бути приписаний лише судовим органом.

Відповідно до ст. 23 глави Основні права Частини 2 «Основні права, громадянські права та соціальні цілі» конституції Швейцарської конфедерації[2, с.20] свобода об'єднань гарантується. Кожна особа має право утворювати об'єднання, вступати в об'єднання або належати до них і брати участь у діяльності об'єднань. Ніхто не може бути примушений до вступу в об'єднання або належати до нього. Окремо у ст. 28[2, с.25] проголошується свобода спілок – працівниці і працівники, роботодавиці і роботодавці, а також їх організації мають право об'єднуватися для захисту своїх інтересів, утворювати об'єднання та вступати або не вступати до них.

Відповідно до § 13 Конституції Фінляндської республіки[2, с.127] кожному гарантується свобода об'єднання. Свобода об'єднання включає право без жодного дозволу засновувати об'єднання чи не входити в об'єднання і брати участь у діяльності об'єднання. Таким же чином гарантується свобода створення професійних спілок та організацій для захисту інших інтересів. До речі, саме у Фінляндії свобода зібрань і об'єднання згадуються разом. Законом встановлюються більш детальні правила щодо користування свободою зібрань та об'єднання.

Відповідно до ст. 102 Конституції Латвійської республіки[3, с.31] кожен має право вступати в товариства, політичні партії та інші громадські організації.

Відповідно до ст. 35[3, с.47] Конституції Литовської Республіки громадянам гарантується право на вільне об'єднання в товариства, політичні партії та асоціації, якщо їхні цілі і діяльність не суперечить Конституції і законам. Ніхто не може бути примушений до членства в будь-якому товаристві, політичній партії чи асоціації. Створення і діяльність політичних партій, інших політичних та громадських організацій регламентується законом.

Відповідно до ст. 48 Конституції Естонії[3, с.120] кожен має право вступати в некомерційні товариства та спілки. У партії можуть входити тільки громадяни Естонії. Для створення товариств і спілок, що мають в своєму розпорядженні зброю, а також воєнізованих товариств і спілок, які практикують військову підготовку, необхідно попередній дозвіл, умови і отримання якого встановлюються законом. Забороняються товариства, спілки та партії, мета або діяльність яких спрямована на насильницьку зміну конституційного ладу Естонії або іншим чином вступають в протиріччя з законом, що передбачає кримінальну відповідальність. Тільки суд має право припинити або призупинити діяльність товариства, спілок або партій за вчинення правопорушення, а також накласти на них штраф.

У Конституції Республіки Болгарія[4, с.20] об'єднанням в цілому і партіям, зокрема, присвячені дві статті в Главі першій – «Основні положення» (ст. 11 і

12), а також окрема стаття 44 в Главі 2 «Основні права й обов'язки громадян»[4, с.31].

Відповідно до ст. 11 Конституції Республіки Болгарія партії сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян. Порядок утворення і припинення існування політичних партій, а також умови їх діяльності регулюються законом. Не можуть бути утворені політичні партії на етнічній, расовій або релігійній основі, а також партії, метою яких є насильницьке захоплення державної влади. Відповідно до ст. 12 об'єднання громадян служать для задоволення і захисту їх інтересів. Об'єднання громадян, включаючи і профспілкові, не можуть ставити перед собою політичні цілі і займатися політичною діяльністю, що притаманні тільки політичним партіям. Відповідно до ст. 44 громадяни можуть вільно об'єднуватися. Збороняються організації, чия діяльність спрямована проти суверенітету, територіальної цілісності країни і єдності нації, до розпалювання расової, національної, етнічної або релігійної ворожечі, до порушення прав і свобод громадян, а також організації, які створюють таємні або воєнізовані структури або прагнуть досягти своїх цілей насильницьким шляхом. Закон визначає організації, які підлягають реєстрації, порядок їх діяльності, а також взаємовідносини із державою.

Список використаних джерел:

1. Конституції країн світу: Князівство Андора, Гібралтар, Князівство Ліхтенштейн, республіка Сан-Марино / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович / Переклад — А.О. Воїнова. К.: ОВК, 2023. - 188 с.
2. Конституції країн світу: Швейцарська конфедерація, Королівство Норвегія, Фінляндська республіка / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. К.: ОВК, 2021. - 180 с.
3. Конституції країн світу: Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Естонська Республіка / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. К.: ОВК, 2022. - 162с.
4. Конституції країн світу: Республіка Болгарія, Румунія, Угорщина, Республіка Хорватія / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. К.: ОВК, 2021. - 250с.

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кобрин В.С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Події Євромайдану та Революція Гідності 2013-2014 рр., анексія Автономної Республіки Крим, окупація окремих районів Донецької та Луганської області, а особливо – повномасштабне вторгнення російської федерації до України в лютому 2022 року поставили питання національної безпеки на найвищий рівень в ієрархії пріоритетів державної політики.

З іншого боку, перелічені вище події зумовили і перегляд науково-практичного розуміння поняття «національна безпека» та її розуміння як конституційної цінності. Сьогодні без національної безпеки складно, в повній мірі, забезпечити конституційну та національну ідентичність громадян України та інших категорій осіб, які проживають на території нашої держави.

Прийнятий ще у 2018 році Закон України «Про національну безпеку України» визначає національну безпеку України як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Своєю чергою, національні інтереси України як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян[1].

На жаль про культури та охорону її спадщини вказаний закон не зазначає, а відсилає до Стратегії національної безпеки України де серед пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є

розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію, серед іншого, і культури [2].

Крім того, Стратегією національної безпеки України передбачено, що з метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання держава буде рішуче протистояти гуманітарній агресії, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності. Також для розвитку людського капіталу, як запоруки майбутнього України, необхідно створити умови для культурного розвитку та збагачення громадян України, популяризації українського та світового мистецтва, музики, літератури [2].

Необхідно зазначити, що на жаль, реалізація окремих положень як Закону України «Про національну безпеку України» так і положень Стратегії національної безпеки України розпочалися після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Одним із перших таких нормативно-правових актів був Закон України «Про дерадянізацію законодавства України», яким зокрема визначено перелік актів органів державної влади і органів державного управління Союзу РСР, що не застосовуються на території України відповідно до пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України як такі, що суперечать положенням Основного закону. Серед іншого, зокрема ціла низка Указів Президії Верховної Ради СРСР про ратифікацію договорів про культурне співробітництво між союзними республіками та державами соціалістичного табору Європи, Африки та Південної Америки [3].

Наступним важливим нормативно-правовим актом був прийнятий у 2023 році Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» в преамбулі якого зазначено, що століття російського панування на українських землях супроводжувалися системними заходами, спрямованими на асиміляцію Українського народу, заборону та викорінення української мови та культури, руйнування його традицій, духовної культури та етнічної самобутності, а також

систематичними масовими репресіями, наслідком яких стало знищення мільйонів людей [4].

Крім того, законом визначено поняття русифікації, як складової російської імперської політики, спрямованої на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного та інформаційного простору [4].

Прийнятий закон, який набрав чинності з 1 липня 2023 року, знімає багато суперечностей з приводу пам'яток культури (наприклад, пам'ятник Катерині II в Одесі) чи повернення Кропивницькому історичної назви Єлисаветград.

Також, в контексті деімперизації та деколонізації топонімії, важливими є зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини», згідно з якими не підлягають державній реєстрації щойно виявлені об'єкти культурної спадщини та пам'ятки, які взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, які:

є символікою комуністичного тоталітарного режиму відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

є символікою російської імперської політики відповідно до Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії»[5].

Сучасна конституційна держава серед основних своїх ознак разом з верховенством права, розподілом державної влади, визнанням людини найвищої цінності обов'язково повинна містити ефективні та дієві конституційно-правові механізми охорони культурної спадщини. Культурна спадщина кожної держави є своєрідним «кодом нації» та потужним фактором консолідації народу. З огляду на це, обов'язок охорони культурної спадщини покладається в першу чергу на державу та кожного окремого її громадянина і

потребує конституційно-правового забезпечення механізмів його реалізації на практиці.

На превеликий жаль, Українська держава не може сьогодні похвалитися ефективною системою охорони культурної спадщини. В Україні час від часу виникають конфлікти, пов'язані з питаннями охорони культурної спадщини. Особливо гостро такі конфлікти відчуваються у період воєнного стану коли на шальках терезів протиставляються питання національної безпеки, оборони та культури. Для прикладу можна навести останні скандали з приводу серіалів за рахунок Державного бюджету чи заміни радянського герба на щиті Батьківщини Матері.

Ключовим викликом для Української держави є збереження та охорона культурної спадщини, адже об'єкти останньої піддаються постійним ракетним обстрілам з боку агресора. Для більш ефективної системи охорони культурної спадщини потрібно здійснити ряд кроків як законодавчого так і організаційного характеру.

Перш за все потрібно для реалізації положень ч.5 статті 54 Конституції України внести зміни до Закону України «Про національну безпеку України» визначивши національні інтереси України як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності, добробут її громадян та охорону культурної спадщини.

Необхідно також завершити процеси декомунізації та серйозно взятися за деімеріалізацію, в тому числі і в сфері культури. Останню варто проводити на основі прийнятого закону та відповідного нормативно-правового акту на рівні Кабінету Міністрів України у вигляді Програми деімеріалізації культури і деколонізацію топонімії.

Окремо варто переглянути політику держави щодо оцифрування існуючих фондів бібліотек, музеїв, картинних галерей, об'єктів архітектури, паркових та садових заповідників тощо задля можливості, у разі знищення чи пошкодження максимально точної та фахової реставрації.

Важливо також через культуру та її представників брати участь у різного роду культурних подіях закордоном і доносити неповторність і самобутність українського народу та української нації.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. Ст. 241 (зі змінами).
2. Про Рішення Ради національної безпеки та оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
3. Про дерадянзацію законодавства України : Закон України від 21 квітня 2022 року № 2215-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>
4. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21 березня 2023 року № 3005-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Закон України від 3 травня 2023 року № 3097-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3097-20#n26>

ДОКТРИНА «ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ» В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ковтун В.І.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Доктрина «ефективного контролю» є однією з ключових засад міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини на окупованих територіях. Ця доктрина визнає, що держава-окупант несе відповідальність за забезпечення

захисту прав людини на території, яку вона окупувала, незалежно від того, чи вона має фактичний контроль над цією територією.

Відповідно до доктрини «ефективного контролю», держава-окупант має забезпечувати доступ до правосуддя, медичної допомоги та соціальних послуг на окупованих територіях. Вона також має забезпечувати свободу слова та свободу зборів та асоціацій, а також захист від насильства та примусових переміщень.

На підставі Гаазької конвенції та її підготовчих матеріалів, наукової літератури, військових навчальних посібників та рішень міжнародних судів, Міжнародний Комітет Червоного Хреста виокремив наступні три елементи тесту «ефективного контролю» (англ. effective control test): 1) збройні сили держави фізично присутні на іноземній території без згоди місцевої державної влади (англ. local government), яка діяла під час вторгнення (агресії); 2) державна влада, що діяла під час вторгнення, була або могла бути, істотно чи повністю, позбавлена спроможності здійснювати свої повноваження через присутність іноземних сил без її згоди; 3) іноземні сили мають можливість здійснювати владу замість місцевої державної влади на відповідній території (або її частинах). Узяті разом, ці елементи кумулятивно відображають напруженість інтересів між місцевою державною владою, окупаційною державою та місцевим населенням, що є незмінною характеристикою стану військової окупації [1, С. 475].

Принципи доктрини «ефективного контролю» були застосовані в ряді рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та його попередників. Принципи доктрини «ефективного контролю» були застосовані в рішеннях ЄСПЛ. Наприклад, у своєму рішенні у справі «Україна та Нідерланди проти росії» (заяви №№ 8019/16, 43804/14 та 28525/20) Велика Палата ЄСПЛ визнала заяви частково прийнятними (25.01.2023 р). Згодом Велика Палата винесе рішення по суті справи: «<...> Суд встановив присутність російських сепаратистів та російських військ на території сходу України з 2014 року. Суд також визнав, що ці території перебували під юрисдикцією російської федерації.

Ці факти є важливими для контексту справи і можуть мати вплив на розгляд скарг, пов'язаних з порушеннями прав людини у зазначеному регіоні та внаслідок конфлікту. Вирок суду може включати рекомендації щодо відшкодування, реституції та застосування заходів для забезпечення прав людини на цих територіях. Суд визнав наявність достатніх доказів, що держава-відповідач мала значний вплив на воєнну стратегію сепаратистів та надавала їм зброю, військово обладнання та іншу підтримку. Суд також визнав, що ці дії держави порушують статті Конвенції про захист прав людини».

«Це рішення стало абсолютною, безперечною перемогою України на юридичному фронті, бо юридично доведено, що війна РФ з Україною триває вже майже дев'ять років. ЄСПЛ став першим міжнародним судом, який на підставі доказів, поданих Україною, юридично довів окупацію росією частини Донбасу з 2014 року», – повідомила заступниця Міністра юстиції України Ірина Мудра [2].

За доктриною «ефективного контролю» держава-окупант не може заперечувати своїх зобов'язань у зв'язку з тим, що вона не має повної контролю над територією. Для забезпечення захисту прав людини на окупованих територіях, держава-окупант повинна здійснювати ефективний контроль над цими територіями, який включає можливість здійснювати правовий режим та діяти для забезпечення прав і свобод людей, що перебувають на цих територіях.

Один з найважливіших аспектів цієї доктрини полягає в тому, що держава-окупант не може використовувати свою владу на окупованій території, щоб порушувати права та свободи громадян. Зокрема, держава-окупант не має права використовувати свою владу, щоб змінювати культурні, мовні, релігійні та інші характеристики населення окупованої території, та повинна забезпечувати можливість для громадян вільно виражати свої погляди та переконання.

Захист прав людини на окупованих територіях також передбачає забезпечення вільного доступу міжнародних гуманітарних організацій та місій прав людини на територію, що перебуває під окупацією. Це дозволяє

забезпечити ефективний моніторинг ситуації з правами людини та швидко реагувати на порушення.

Реалізація доктрини «ефективного контролю» на окупованих територіях стала однією з актуальних проблем в сучасному світі. Ця доктрина передбачає, що держава, яка контролює територію, має позитивний обов'язок забезпечувати захист прав та свобод людини на цій території й нести відповідальність за міжнародними актами.

Список використаних джерел:

1. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.
2. Ірина Мудра: росія здійснювала ефективний контроль тимчасово окупованого Донбасу з травня 2014-го року – проміжне рішення ЄСПЛ. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/irina-mudra-rosiya-zdiysnyuvala-efektivniy-kontrol-timchasovo-okupovanogo-donbasu-z-travnya-2014-go-roku-promijne-rishennya-espl>

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ: ШЛЯХ ДО ЗАХИСТУ ЧИ ФОРМА УНИКНЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?

Колосов І.В.

*доктор права габілітований (Республіка Польща), доктор філософії з права
(Україна), рецензент наукового фахового видання
“International Journal of Law and Society”,
Science Publishing Group Inc.*

Конституційний припис щодо обов'язку захисту Батьківщини є тим правовим фундаментом, який фактично забезпечує національну безпеку, запроваджуючи норми, приписи, права, обов'язки та суб'єктів, що ними наділені, створюючи таким чином специфічні публічно-безпекові

правовідносини.

Відповідно до ст. 65 Основного Закону захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [1].

Проте, з початком повномасштабного вторгнення божевільної держави на територію України, було істотно змінено ст. 616 Кримінального процесуального кодексу. Відповідно до частини 1 згаданої статті у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255⁻¹, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [2]. Отже, з моменту початку війни захист Вітчизни дещо трансформувався від обов'язку до права.

Вивчаючи проблематику застосування згаданої статті КПК, Аленін Ю.П. та ін. дійшли висновку, що у КПК України слід передбачити механізм оскарження постанови прокурора про відмову у задоволенні клопотання по ст. 616 КПК України; це можливо зробити у ст. 303 КПК України, оскільки саме там передбачений перелік. Відповідно, має бути уточнена норма стосовно контролю прокурора за виконанням ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [3, с. 238]. Вчені, щиро віруючи у добротність українського народу, розглядали проблему з позицій забезпечення прав обвинуваченого та досягнення справедливого балансу між обов'язком нести кримінальну

відповідальність та спокутувати свою провину кров'ю.

Однак, судова практика показує, що механізм, установлений у статті 616 КПК у поєднанні з приписами статті 65 Конституції України став прекрасною «нишпоркою» для обвинувачених у корупційних кримінальних правопорушеннях, які, як ми уже звертали увагу, є шкідниками держави, руйнівниками її авторитету, ефективності її механізмів, ефективності права в очах суспільства.

Найбільш наочний приклад – справа колишньої голови Харківського окружного адміністративного суду Ольги Панченко, яка у подібний спосіб не просто зупинила апеляційне провадження по її ж власній апеляційній скарзі, а перешкоджає здійсненню правосуддя, ухиляється від кримінальної відповідальності за службовий (корупційний) злочин, в якому обвинувачується.

В світлі травневих подій у Верховному Суді вбачається неприйнятним, аби подібною схемою у разі винесення обвинувального вироку скористався Всеволод Князєв. Бо у такому випадку віра у торжество справедливості у суспільстві та ефективність права в цілому буде зруйнована.

Абсолютно очевидно, що ні Панченко, ні Князєв не підуть на «нуль», не стануть віддавати свої життя за Україну, а будуть відсиджуватись у тилкових частинах, тихенько посміюючись над детективами ДБР і прокурорами САП. Це становище є неприпустимим.

Правова природа конституційного обов'язку захищати Вітчизну з позицій правової аксіології – це дійова реалізація внутрішнього переконання особи, що мотивована почуттями любові до рідної землі, патріотизму, щирим бажанням захистити домівку, рідних та близьких, а не захиститись від кримінального переслідування, відсидітись «під шумок» за те діяння, яке цю саму рідну землю паплюжило, збезчещувало, руйнувало механізми держави, особливо за умови коли обвинувачений – суддя, високопосадовець чи інша службова особа, покликана захищати принципи законності та справедливості у суспільстві.

Таким чином, для нас очевидні дві позиції, які ми пропонуємо в якості змін

до чинного законодавства України: 1) до КПК України – частину 1 статті 616 доповнити після цифр «353-357» цифрами «364-370» (тобто статтями, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення корупційних кримінальних правопорушень [4]); 2) статтю 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» доповнити частиною четвертою такого змісту: «особи, яким скасовано запобіжний захід у зв'язку з проходженням військової служби (ст. 616 КПК України) у особливий період або в умовах воєнного стану проходять її винятково у стройових частинах, в умовах безпосереднього бойового зіткнення з ворогом незалежно від ступеню їх придатності до військової служби та наявності чи відсутності відповідної військово-облікової спеціальності».

Саме такий механізм, на наше переконання, сприятиме утвердженню конституційного обов'язку по захисту Вітчизни як позитивної цінності, а не сприятливого трюку для уникнення кримінального покарання, а запропоновані обмеження та суворості відповідатимуть карній функції, сприятимуть спокутуванню провини кров'ю, а не протиранню у тилу штанів обвинуваченими-корупціонерами за рахунок платників податків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4384> (дата звернення: 13.06.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n7056> (дата звернення: 13.06.2023).

3. Alenin Yu. P., Hloviuk I. V., Zavtur V. A. Application of Article 616 of the CCP of Ukraine and judicial control: issues of correlation. International scientific conference «The role of legal science in establishing a new world order in wartime and post-war period»: conference proceedings, July 29–30, 2022. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 304 pages.

4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2655> (дата звернення: 13.06.2023).

ПРО ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

Костецька Т.А.

*к.ю.н., ст.наук.співр., доцент, старший науковий співробітник
відділу конституційного права і місцевого самоврядування Інституту
держави і права ім.В.М.Корецького НАН України*

Конституція України закріпила цілу низку фундаментальних цінностей, як основоположних ідей, благ, засад функціонування і розвитку правовідносин у національній інформаційній сфері, соціального призначення держави щодо їх гарантування, впорядкування. Зокрема, конституційне закріплення забезпечення інформаційної безпеки країни як однією з найважливіших функцій держави, справи всього українського народу (ст.17 Основного Закону), фундаментального права на інформацію та цілого кола інформаційних прав та свободи людини і громадянина, окремих гарантій їх реалізації, засад інформаційної діяльності, екологічної безпеки тощо стало об'єднуючим чинником для становлення і розвитку вітчизняного законодавства в системі їх правового регулювання, формування відповідних самостійних правових інститутів.

У складних сучасних умовах державотворення та правотворення посилюється значущість інформаційної безпеки як конституційної цінності.

Слід нагадати, що ще з Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., закріплюючи принципи зносин з іншими державами, Україна проголосила свою політико-правову позицію в тому числі і щодо забезпечення національних інтересів у інформаційній сфері. Не вдаючись до

детального аналізу, зауважимо: є вагомими підстави стверджувати, що процеси реалізації конституційно цінного становлення її як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави визначили завдання, основні напрями державної інформаційної політики [1].

Розроблений за участі міжнародних експертів Закон України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 р., № 2469-VIII встановлює, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується, разом з іншими її напрямками, на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України. Інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки України.

Повною мірою мають узгоджуватися із завданнями в сфері інформаційної безпеки, практикою забезпечення збереження державної таємниці, захисту інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів від кібератак й інших загроз в інформаційному просторі нормативно-правова база у сфері регулювання розвитку інформаційного суспільства і заходи щодо формування державної інформаційної політики [2].

Концептуально забезпечення інформаційної безпеки України є визначальним напрямом державної політики, від якого залежатиме існування держави, її національна безпека, соціально-економічний розвиток та відповідне місце у світовому співтоваристві. Основною метою державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки України є управління реальними та потенційними загрозами з метою створення необхідних умов для задоволення інформаційних потреб людини та громадянина, а також реалізації національних інтересів [3].

Інформаційна безпека як феномен є досить складною, динамічною, цілісною соціальною системою, компонентами якої є підсистеми безпеки особистості, держави і суспільства. Відповідна системність була закладена Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9.01.2007 р. 2007, № 537-V, який визначив інформаційну

безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації (р.ІІІ, п.10 Закону). Саме така «трьохскладова» взаємозалежність, системна інформаційно-комунікативна їх єдність складає ціннісну визначеність, покликану здійснити захист життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави.

Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом України Президента України від 28 грудня 2021 р., відображає окреслений підхід передбачає, зокрема, комплексну взаємодію на основі Конституції України, законів України, Стратегії національної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4].

Ще один із вищеназваних важливий стратегічний документ визначає інформаційну безпеку як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. Названо також актуальні виклики та загрози в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист права на інформацію, захист персональних даних тощо [5].

Нині комплексний міжгалузевий інститут інформаційної безпеки разом із конституційними нормами, нормами відповідних міжнародно-правових актів складають положення низки законодавчих актів (до вже названих слід додати відповідні положення, зокрема, законів України: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», чинного законодавства про державну таємницю, про захист персональних даних, про основні засади забезпечення кібербезпеки України, про Національну програму інформатизації, розгалуженого вітчизняного законодавства про інформацію з обмеженим доступом (конфіденційну, таємну, службову інформацію), а також норми численних підзаконних нормативно-правових актів (спеціальних актів Президента України, Уряду України, рішень Ради національної безпеки і оборони України, інших спеціальноуповноважених суб'єктів у вказаній сфері, стратегічних декларативних документів: доктрин, концепцій, стратегій, як в інформаційній, так і воєнній, екологічній, науково-технологійчній та інших сферах, тощо.

Реалії повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію нашої держави, введення правового режиму воєнного стану спричинюють нові для інформаційної безпеки і національної безпеки України в цілому виклики й завдання, потребують комплексних, системних дій щодо їх реалізації, а також зумовлюють необхідність повноаспектного вивчення їх динаміки у складних та екстремальних умовах. Практично, це стосується всієї системи конституційних цінностей.

На сьогодні реальними загрозами національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері називають, зокрема, проведення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на диверсію обороноздатності; деморалізацію особового складу Збройних сил України та інших військових формувань; провокування екстремістських проявів, панічні настрої; загострення та дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації; розпалювання міжетнічних та міжконфесійних конфліктів в Україні; недостатній розвиток національної інформаційної

інфраструктури, що обмежує перспективи України ефективно протистояти інформаційній агресії та діяти активно в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів нашої держави; недостатній рівень медіакультури суспільства; а також неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства щодо регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері [6].

Оскільки більшість актів з існуючого правового масиву розроблені та затверджені переважно при відносно стабільній для України зовнішньо– та внутрішньополітичній ситуації, нинішні реалії вимагають пошуку нових засобів державного управління інформаційної сфери.

Фахівці обґрунтовують, що правове забезпечення функціонування цієї сфери, разом із позитивними досягненнями, характеризується відсутністю системного і комплексного підходу до нормативно-правового забезпечення, що позначається на його дієвості в умовах гібридної війни. Головне, що не забезпечується насамперед реалізація ціннісних положень статті 17 Основного Закону про інформаційну безпеку як найважливішу функцію держави. Подібне слід зауважити і щодо повноцінного забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина і не тільки інформаційних, гарантії яких визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність.

Сучасне переважно підзаконне регулювання нагальних проблем характеризується, до всього, фрагментарністю, недостатньою узгодженістю при існуючих вадах концептуальної невизначеності понятійно-категоріального апарату вищезгаданих інститутів. Вочевидь, що національне безпекове законодавство потребує подальшого узгодження з існуючими міжнародно-правовими актами загального та регіонального рівнів, імплементації існуючих міжнародно-правових стандартів.

Список використаних джерел:

1. Костецька Т.А. Становлення інформаційної функції як стратегічний напрямок розвитку української державності (конституційно-правове

дослідження). *Правова держава*. Щорічник наукових праць. Вип. 22. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. 2011.

2. Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення. *Аналітична записка*: Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1189>

3. Ткачук Т.Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України : дис. ... д-ра юрид. н. за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Ужгород, 2019. 487 с. С.30.

4. Стратегія інформаційної безпеки URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14>

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05. 2021 р. "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України від 26.08.2021 р., № 447/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>

6. Чмир Я. Сучасні проблеми інформаційної безпеки України та перспективні напрями їх вирішення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2022. № 2 (62). URL : <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/218>

ПРОЦЕДУРА ПРИМУСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЯНОК З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Лавренко А.І.

*викладачка кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики
Криворізький навчально-науковий інститут Донецького національного
університету внутрішніх справ*

Згідно зі статтею 41 Конституції України примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

Так, дійсно і стаття 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» вказує, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване з наступним повним відшкодуванням їх вартості, зокрема в умовах воєнного чи надзвичайного стану; примусове відчуження майна - це позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості. В свою чергу, можливість примусового вилучення майна зазначений закон пов'язує лише із державною формою власності (п. 2 частини 1 статті 1) [2].

Однак, слід звернути увагу, що більше ніж рік тому, а саме 9 червня 2022 року, набрав чинності Закон України від 5 травня 2022 року № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей

регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» [3]. Вказаним законом, зокрема, було внесено зміни до положення статті 147 Земельного кодексу України [4], а саме додано частину 3, яка містить відсильну норму такого змісту: «примусове вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності здійснюється відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» (далі - Закон) [5].

Останній же Закон у статті 1 вказує, що примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів - примусове вилучення об'єктів права власності Російської Федерації та об'єктів права власності її резидентів з мотивів суспільної необхідності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) на користь держави Україна на підставі і в порядку, встановлених цим Законом [5]. Зазначене означає, що наразі в Україні функціонує інститут примусового вилучення права власності Російської Федерації (у тому числі приватної) та об'єктів права власності її резидентів з мотивів суспільної необхідності на користь держави, але саме його визначення залишається спірним та неповним, оскільки що саме мається під «примусовим вилученням» дефініція не розкриває.

Серед об'єктів, що їх виділяє Закон, то йдеться про рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (зареєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать Російській Федерації та її резидентам [5]. Наведене, а також й відповідні вказані вище зміни до Земельного кодексу України дозволяють зробити висновок, що нерухоме майно, вилучення якого допускається йдеться й про земельні ділянки.

Рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Проект рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської

Федерації та її резидентів до Ради національної безпеки і оборони України вноситься Кабінетом Міністрів України.

Такий проект рішення повинен містити: перелік об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, що підлягають примусовому вилученню; ідентифікацію (місцезнаходження, реєстрацію тощо) об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів; найменування осіб, об'єкти права власності яких підлягають примусовому вилученню; строки проведення примусового вилучення кожного об'єкта; інші положення, визначені цим Законом [5].

В частині прийняття таких рішень відносно земельних ділянок слід звернути увагу на особливості їх ідентифікації, так, виходячи зі змісту статті 79-1 Земельного кодексу України мова може йти лише про сформовані земельні ділянки – із визначеною площею, межами та внесеною інформацією про неї до Державного земельного кадастру [4]. А тому, відкритим залишиться питання ідентифікації земельних ділянок Російської Федерації та її резидентів, набути, наприклад до 2004 року які вважаються сформованими незалежно від присвоєння їм кадастрового номера (п. 2 р. VII Закону України «Про землеустрій» [6]).

Далі за змістом Закону не пізніше як у шестимісячний строк після скасування чи завершення воєнного стану в Україні указ Президента України, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, підлягає затвердженню Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону.

Варто звернути увагу, що на практиці вже доводиться бачити фактичні прояви дії обговорюваного Закону. Так, наприклад, Черкаська міська рада 13 червня 2023 року оприлюднила на своєму сайті проект рішення № 1014-9-рд «Про вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності у структур Української православної церкви московського патріархату на території міста Черкаси» [7]. Міська рада пішла шляхом

ініціювання перед Радою національної безпеки та оборони України питання щодо вилучення конкретних земельних ділянок, а також виявити випадки без документарного користування земельними ділянками структурами Української православної церкви московського патріархату на території міста Черкаси. Цікавим є те, що у пояснювальній записці міська рада обґрунтовує визначення зазначеного суб'єкта із висновку релігієзнавчої експертизи, що затверджений наказом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 27.01.2023 № Н-8/11, Українська православна церква (і Черкаська єпархія, як її частина, в тому числі) є структурою, що має церковно-канонічний зв'язок з Московським патріархатом (Російською Православною Церквою) та підпадає під визначення наведене у статті першій Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів». Хоча, якщо звернутись безпосередньо до зазначеного наказу, то такі узагальнення й висновки відсутні.

Таким чином, можна узагальнити, що наразі в Україні існує інститут примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, у тому числі й земельних ділянок. Основними дискусійними питаннями, враховуючи зміст законодавства залишається механізм виявлення таких земельних ділянок, їх ідентифікацію, враховуючи різний час виникнення речових прав на них, а також суб'єкта, уповноваженого на ототожнення суб'єктів із положеннями статті 1, що визначає поняття резидентів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року 4765-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 15, ст.99.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4765-17>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 5 травня 2022 року № 2247-IX. *Голос України* від 08.06.2022 № 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>

4. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 3-4, ст.2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

5. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 3 березня 2022 року 2116-IX. *Офіційний вісник України офіційне видання* від 29.04.2022, № 33, стор. 24, стаття 1720, код акта 110927/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>

6. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 36, ст.282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

7. Проект рішення Черкаської міської ради від 13.06.2023 № 1014-9-рд «Про вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності у структур Української православної церкви московського патріархату на території міста Черкаси». URL: https://chmr.golos.net.ua/?p=proekty_rishen&sp=single&id=10390

СВОБОДА І БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ: ФАКТОР ВІЙНИ

Летнянчин Л.І.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Пострадянська Конституція України звертається до категорії «безпека» доволі часто і в різних варіаціях, що є характерною рисою країн, які зазнали

впливу тоталітаризму. Звучить парадоксально, але такий конституційний акцент далеко не завжди призводить до високого рівня безпеки, скоріше навпаки – тоталітарні практики і культура минулого створюють небезпеку для свободи і фундаментальних прав. На цьому тлі вельми показово, що «в Німеччині, яка, пройшовши через гіркий історичний досвід, обрала своїм найвищим конституційним принципом повагу і захист людської гідності, поставлено на чільне місце безпека самої свободи» [1, с. 90]. Ба більше, доктринально заперечується існування основного права на безпеку.

Отже, в частині першій статті 3 Конституції України безпека людини визнається найвищою соціальною цінністю, а стаття 50 гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Інтереси національної безпеки виправдовують обмеження в реалізації деяких прав і основоположних свобод: невтручання в особисте й сімейне життя (ч. 2 ст. 32), свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ч. 3 ст. 34), свободи об'єднання у політичні партії та громадські організації (ч. 1 ст. 36), свободи мирних зібрань (ч. 2 ст. 39), підриив безпеки є підставою для заборони діяльності політичних партій і громадських організацій (ч. 1 ст. 37). Основи національної безпеки є предметом виключного законодавчого регулювання (п. 17 ч. 1 ст. 92), Президент України забезпечує національну безпеку (п. 1 ч. 1 ст. 106), очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106), Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення національної безпеки України (п. 7 ч. 1 ст. 116).

У свою чергу забезпечення екологічної безпеки є обов'язком держави (ст. 16). На забезпечення національної безпеки України спрямована зовнішньополітична діяльність України (ст. 18). Забезпечення економічної та інформаційної безпеки України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а забезпечення державної безпеки покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави (частини перша та третя статті 17).

Видається цілком логічним, особливо в умовах російсько-української війни, чому саме захисники безпекових цінностей – військовослужбовці та інші категорії, тобто ті, хто здійснює конституційно значущі функції, пов'язані із ризиком для життя і здоров'я – повинні бути в більш, так би мовити, привілейованому становищі, і не залежати від фінансових і матеріальних можливостей держави, коли йдеться про їхній соціальний захист [2]. Аналогічну доктрину орган конституційного контролю в Україні сформулював і щодо захисників екологічної безпеки [3]. Френсіс Фукуяма звертає увагу на те, що «в аристократичних суспільствах було глибоко вкорінене переконання, що честь і повага належить не кожному, а тільки стану людей, які ризикували життям. Відлуння цих поглядів – повага, яку ми, громадяни сучасних демократичних суспільств, зазвичай виявляємо до військових, що гинуть заради своєї країни, або поліцейських і пожежників, які ризикують життям, виконуючи службові обов'язки. Не кожен має гідність та повагу, найменше – підприємці і робітники, чия головна мета досягти максимального добробуту для себе» [4, с. 32]. Яскраво такий підхід Конституційний Суд України продемонстрував у рішенні Другого сенату від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). Акцентуючи на тому, що «підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України», оскільки захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є «найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (частина перша статті 17 Основного Закону України)» (абзац перший підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини), Конституційний Суд доходить висновку, що «конституційний обов'язок держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців (статті 17, 46 Конституції України) є значущішим ніж будь-які цілі, досягнення яких законодавець визначав як підставу для запровадження обмеження права на отримання одноразової грошової допомоги

у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності часовими рамками» (абзац перший підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини) [5].

Розвиваючи зазначену юридичну позицію, Конституційний Суд України у Рішенні від 12 жовтня 2022 року № 7-р(П)/2022 (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України) вважає, що зі змісту частин першої, другої, п'ятої статті 17 Конституції України у їх взаємозв'язку з частиною першою статті 46, частиною першою статті 65 Основного Закону України впливає «конституційний обов'язок держави надати спеціальний юридичний статус громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, членам їхніх сімей, а також особам, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у лютому 2014 року, із забезпеченням відповідно до цього статусу соціальних гарантій високого рівня» (абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини) [6].

На відміну від конституціоналізації безпеки, геть інший підхід опанував стосовно конституційно визнаної в євроатлантичній спільноті категорії свободи, яка Основним Законом України безпосередньо не конституційована як цінність. Окремі ініціативи Конституційної Асамблеї України, які були матеріалізовані в оприлюдненій 21 червня 2013 року Концепції внесення змін до Конституції України, виходили з включення свободи до переліку цінностей встановлених частиною першою статті 3 Основного Закону України. Втім, до практичного втілення справа не дійшла. Найкраще ідеї уконституювання свободи як фундаментальної конституційної цінності прислужився орган конституційного контролю в Україні. Конституційний Суд України виходить із того, що **«серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації (виділення автора)»**. Право на свободу є невід'ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї

поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України» (абз. перший, другий підп. 2.3 пункт. 2 мотив. частини)» [7].

На наше переконання, вирішальний вплив на конституціоналізацію свободи як фундаментальної конституційної цінності мала російсько-українська війна, яка триває вже понад 9-ть років. Наразі уконституювання свободи відбувається у прив'язці до прав і вольностей людини, а не в більш широкому розумінні. Так, у рішенні від 22 червня 2022 року № 5-р(П)/2022 (щодо дискримінації у реалізації права на житло) зазначається: «З огляду на зміст приписів статті 21 Конституції України, відповідно до яких „усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах“, „права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними“, Конституційний Суд України дійшов висновку, що **свобода (вільність) людини *a priori* є визначальною та пріоритетною для шанування державою** загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами. Конституційний Суд України керується тим, що **конституційна презумпція людської свободи** обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави» (*виділення автора*) (абзаци четвертий-п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини) [8].

Тепер на часі повноцінне утвердження свободи, але вже в іншій якості. Як зазначає Нобелівський лауреат Ф. фон Гаєк «застосування поняття «свобода» до колективу, а не по відношенню до індивідів, є цілком очевидним, наприклад, у тому випадку, коли ми говоримо про прагнення народу звільнитися з-під іноземного іґа й самому визначати свою долю. У цьому випадку ми використовуємо слово «свобода» у розумінні примусу по відношенню до народу в цілому» [9, с. 33]. Очевидно, що в умовах повномасштабної війни з

Російською Федерацією свободу слід сприймати у розумінні приспіву Державного Гімну України: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу», чи так як про неї говорив Бенджамін Франклін – і це виражало кредо англосаксонських країн, але є рівною мірою застосовною як до держав, так і до людей: «Ті, хто в головному відмовляються від свободи на користь тимчасової безпеки, не заслуговують ні свободи, ні безпеки» [10, с. 194]. Адже ці твердження в реаліях російсько-української війни підтверджуються героїчними діями Сил оборони України та всього Українського народу.

Останні соціологічні дослідження показують, що фактор війни по особливому, й на перший погляд парадоксально, впливає на ціннісні вподобання (симпатії) громадян України в «дуеті» свобода-безпека. Так, якщо вибирати *між свободою і безпекою*, то українці частіше вибирають безпеку (54,5%, а 44% вибирають свободу). Однак, вибір на користь безпеки зараз істотно менший, ніж у 2020 р., коли перевагу безпеці надавали 66% українців (і це в ситуації, коли в Україні йде широкомасштабна війна і актуальність питання безпеки надзвичайно зростає) [11].

Такі тенденції (пріоритети) переконливо свідчать про генетичний потяг українців до свободи і потребу в її надійних конституційних гарантіях, геть руйнуючи спекулятивну й водночас популярну в Європі тезу про те, що «страх викликає потребу в ще більшій безпеці і відтісняє на задній план прагнення до свободи» [1, с. 107], яка, як би це дивно не звучало, має своїх симпатиків у США.

Таким чином, свобода повинна врешті-решт бути конституційованою в новій повоєнній Українській конституції, запит на прийняття якої вже визріває на рівні експертного середовища [12, с. 13]. Саме в ній цінності свободи, людської гідності, безпеки мають посісти чільне місце в системі конституційних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Sabine Leutheusser-Schnarrenberger. Angst essen freiheit auf. Wbg Theiss in Wissenschaftliche Buchgesellschaft (WBS). 2019. p. 208

2. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 р. №7-рп/2016.URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7-pn_2016.pdf
3. Рішення Конституційного Суду України від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-p_2018.pdf
4. Фукуяма Френсіс. Ідентичність. Потреба в гідності й політика. Київ: Наш Формат, 2020. 183 с.
5. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf
6. Рішення Конституційного Суду України від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/7-rii2022_0.pdf
7. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016 URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/2-rp2016.pdf>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5-r_2_2022.pdf
9. F.A. Hayek. Die Verfassung der Freiheit, 3. Auflage, Mohr Siebeck, Tubigen 1991
10. F.A. Hayek. Der Weg zur Knechtschaft. Ozlog, 2003. 324 p.
11. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r>
12. Петро Стецюк. Забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України (Конституційно-правові аспекти): Аналітична доповідь. Центр Разумкова, липень 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/07/12/2023-ПАКТ-JUNE.pdf>

ВНУТРІШНЄ БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ОЦІНКА РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Матюшкова Т.П.

кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем наукового забезпечення правоохоронної діяльності та якості підготовки кадрів Харківського національного університету внутрішніх справ.

Сучасне безпекове середовище України характеризується високим рівнем невизначеності, значним впливом глобальних процесів і тенденцій розвитку, наявністю низки невирішених проблем у системі державного управління та системі забезпечення національної безпеки [1, с. 302]. Внутрішнє безпекове середовище – сукупність умов та факторів, які визначають стан внутрішньої стабільності України та пов'язані із рівнем її захищеності від загроз, джерелом яких є явища, події, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться на території держави і перебувають під її юрисдикцією [2, с. 116].

Правоохоронні органи входять до сектору безпеки і оборони, а їхня діяльність за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз національній безпеці (п. 16 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р.) [3].

МВС України та центральні органи виконавчої влади, діяльність яких координується і спрямовується Міністром внутрішніх справ України (а саме, Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій), як невід'ємна частина сектору національної безпеки відносяться до суб'єктів формування та забезпечення внутрішньої безпеки держави.

Зокрема, аналіз нормативно-правової літератури дозволяє визначити, що зазначені органи формують і забезпечують розвиток внутрішнього безпекового

середовища держави у сферах: 1) охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, надання поліцейських послуг; 2) захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; 3) міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців, внутрішньо переміщених осіб та інших визначених законодавством категорій мігрантів; 4) проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності [4].

Пріоритетними завданнями правоохоронних органів відповідно до їх компетенції, а отже і заходами забезпечення внутрішнього безпекового середовища з боку органів системи МВС України є, зокрема, такі, як: 1) запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад; 2) забезпечення реалізації правоохоронними органами завдань кримінального провадження, зокрема, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях; 3) протидія спробам розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян через їхні релігійні переконання, а також обмеженням прав або встановленню привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, стану здоров'я, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або

іншими ознаками; 4) вдосконалення досудового розслідування кримінальних правопорушень; ін. [5].

Згідно ч. 3 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції». Вважаємо, рівень довіри може бути і критерієм оцінки ефективності діяльності ЦОВВ МВС України щодо формування та розвитку внутрішнього безпекового середовища. Результати дослідження «Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів», проведеного Харківським національним університетом внутрішніх справ спільно із Харківською обласною державною (військовою) адміністрацією, Соціологічною асоціацією України та Головним управлінням Національної поліції в Харківській області., зафіксували, що у 2022 році мешканці Харківщини визначили роботу Національної поліції та патрульної поліції найбільш успішною серед усіх правоохоронних органів. Так, роботу Національної поліції в цілому позитивно («відмінно» та «скоріше добре») оцінюють 49 % опитаних, патрульної поліції – 44 %, СБУ – 44 %, прокуратури – 27 %, суду – 25 %. При чому найкраще під час війни працівники правоохоронних органів виконують такі завдання як охорона громадського порядку, швидке реагування, захист здоров'я громадян, боротьба з тероризмом та забезпечення безпеки дорожнього руху. Дане моніторингове дослідження також дозволило визначити і найбільш уразливі місця. Зокрема, найгірші оцінки під час війни отримали боротьба з корупцією, незаконним обігом наркотиків, незаконним продажем та вживанням алкоголю, а також притягнення злочинців до відповідальності та розслідування злочинів [6, с. 40].

Резюмуючи викладене слід відзначити, що внутрішнє безпекове середовище в Україні є складовою її національної безпеки. МВС України й центральні органи виконавчої влади, діяльність яких координується і спрямовується Міністром внутрішніх справ України, є одними з суб'єктів формування і забезпечення внутрішньої безпеки держави в певних сферах. Рівень довіри

населення до правоохоронних органів має бути одним з основних критеріїв оцінки рівня ефективності внутрішнього безпекового середовища в Україні.

Список використаних джерел:

1. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. – Київ : НІСД, 2022. – 532 с.
2. Бугайчук К.Л. Сутність терміну «безпекове середовище» в контексті діяльності Міністерства внутрішніх справ України // The 4th International scientific and practical conference «Actual problems of modern science» (January 31 – February 3, 2023). Boston, USA. International Science Group. 2023. Pp. 114-118.
3. Про національну безпеку України: закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n7> (дата звернення 20.06.2023)
4. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.06.2023).
5. Стратегія національної безпеки України, затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення 20.06.2023).
6. Безпека та довіра 2022 : за результатами досліджень 2013–2022 років, проведених у Харківській області : [монографія] / Сердюк О. О., Бугайчук К. Л., Матюшкова Т. П., Кузіна І. І., Даниленко І. В., Щербакова І. В., Марковська Г. О.; за заг. ред. Сокурєнка В.В. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2023. – 136 с.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ІЄРАРХІЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ) ¹

Мішина Н.В.

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного
права Національного університету «Одеська юридична академія» /
дослідниця Лабораторії SAGE Університету Страсбургу*

Усім, хто отримував вищу юридичну освіту, знайомі (та мабуть вже й трошки набридлі ще на перших курсах навчання) теми, з якими здобувачі вищої освіти за юридичним спрямуванням вперше знайомляться при опануванні навчальної дисципліни «Теорія держави і права». Одна з цих тем стосується функцій держави, та є традиційною для навчальної дисципліни «Теорія держави і права» вже доволі давно. Інша з цих двох тем стосується питань цінностей, аксіології, та все частіше включається до плану навчальної дисципліни «Теорія держави і права». Хоча, ця тема іноді розглядається також і в межах навчальної дисципліни «Філософія права».

Після цього першого знайомства обидві теми – знов-таки, як правило, - повторюються при опануванні навчальної дисципліни «Конституційне право України». А саме:

- при розгляді характерних ознак, які притаманні Українській державі, викладачі повертаються до аналізу тих питань, які ж функції має держава – ще раз наголошують на понятті, ознаках функцій держави, та завжди акцентують увагу на переліку цих функцій, на тому, як же саме їх класифікують у сучасній науковій літературі;

- при розгляді сучасного українського конституціоналізму, дослідники завжди звертають увагу на те, якими ж є його цінності. А на сучасному етапі розвитку української юридичної науки ніхто з вчених не заперечує наявність ієрархії цінностей конституціоналізму (і не лише конституціоналізму – все

¹ Дослідження проведено за підтримки *Fondation Maison des sciences de l'homme* (www.fmsh.fr). L'étude a été soutenue par *Fondation Maison des sciences de l'homme*.

частіше досліджуються конституційні цінності, цінності Основного закону 1996 року тощо).

Щодо цього зв'язку, професор Дж. Гараджаєв пояснив наступне: цінності включаються до текстів Основних законів, і інколи конституцієдавець наголошує на тому, що та чи інша цінність або група цінностей виступають як «основні», «найважливіші». Тим не менш, конституцієдавець не вибудовує ієрархію цінностей – знов-таки, максимум, одна чи кілька цінностей можуть бути віднесені до числа основних [1, с. 101-103]. Але, жодна конституція у сучасному світі не містить положення про «другорядні» чи про «неосновні» цінності.

Саме цінностями керуються органи публічної влади, особливо судові, і у першу чергу органи конституційної юрисдикції, коли вони вирішують спірні питання. Певний конфлікт у суспільстві, який вирішується правовими засобами – це конфлікт цінностей. Особливість найбільш гострих, важливих для виявлення векторів подальшого суспільного розвитку конфліктів полягає у тому, що не існує заздалегідь визначеної відповіді на питання – якій же цінності слід надати перевагу.

А тому органи публічної влади кожен раз після того, як вони виявили «конфлікуючі» цінності, вибудовують ієрархію цінностей, як то кажуть, «тут і зараз».

Ієрархія цінностей вибудовується з огляду на положення чинного законодавства, на ситуацію в суспільстві. На цю ієрархію впливає низка чинників, одним з яких є ієрархія функцій держави. Чому я роблю наголос на цьому очевидному факті?

Після проголошення незалежності України низка відомих фахівців з юридичних наук, переважно з теорії держави і права, наголошували та продовжують наголошувати на тому, що навчальну дисципліну треба іменувати не «Теорія держави і права», а «Теорія права та держави» - щоб продемонструвати «першість» права – а не держави. На їхню думку, за радянських часів «першість» держави призвела до того, що правом нехтували

доволі часто. Представники одеської школи теорії держави і права, серед яких професор Ю.М. Оборотов, запропонували вести мову про «Загальнотеоретичну юриспруденцію». Саме під такою назвою навчальна дисципліна, максимально наближена за своїм змістом до класичної «Теорії держави і права», протягом певного періоду викладалась в Національному університеті «Одеська юридична академія» та у його філіях; зараз назву цієї навчальної дисципліни змінено на більш традиційну.

Як представник найбільш політизованої галузі права – конституційного права – я не можу погодитись з такою постановкою питання (а саме, визнати, що право в юридичній науці має визнаватися «важливішим» за державу). Якщо звернутися до історії виникнення права, то вона тісно пов'язана саме з державою. Право є одною з ознак сучасної держави, - а не навпаки. А тому, на мій погляд, логічно очікувати, що зміни в ієрархії функцій держави неодмінно тягнуть за собою зміни в ієрархії конституційних цінностей (у цих тезах питання зворотного впливу не аналізуються).

Ієрархія функцій держави досліджувалась в українській юридичній літературі неодноразово. Одне з найсучасніших монографічних досліджень з цього питання у конституційно-правовій площині належить авторству професора О. Сінькевич. Авторка підкреслила кілька важливих тез.

По-перше, професор О. Сінькевич погоджується з тим, що галузі конституційного права притаманний високий ступінь політизації. Водночас, обґрунтовуючи вплив функцій Української держави на конституційно-правові феномени, вона також звертається і до історичного досвіду, наголошуючи на тому, що «історичний розвиток галузі в Україні ... йшов у напрямі від державного до конституційного права» [2, с. 112]. Варто доєднатися до цього аргументу.

По-друге, вона зауважує, що «до числа тих галузей права, на функції яких вплив функцій держави буде максимальним, слід віднести, у першу чергу, конституційне право як галузь права» [2, с. 117]. Знов-таки, доцільно висловити підтримку такому підходу.

По-третє, вона узагальнює, що «на економічну, політичну та інші сфери суспільного життя впливає не тільки держава, і не тільки право. Варто наголосити на важливості ефективного функціонування громадянського суспільства, інших суспільних інститутів для того, щоб досягати поставлених цілей в економічній, політичній та інших сферах. Однак, вплив держави та права на ці та інші сфери суспільного життя важко переоцінити. Без цього впливу на сучасному етапі суспільного розвитку навряд чи можливо впорядкувати суспільні відносини у цих сферах життя» [2, с. 118]. Ця теза є важливою для аналізу питання впливу ієрархії функцій держави на ієрархію конституційних цінностей.

Нарешті, професор О.Сінькевич узагальнила наявні у сучасній юридичній літературі класифікації функцій держави. Для нашого дослідження найбільше значення мають дві наступні класифікації:

- «залежно від тривалості дії – постійні та тимчасові;
- залежно від значення – головні та другорядні» [2, с. 119].

Таким чином, на прикладі такої цінності, як національна безпека, можна продемонструвати можливості практичного застосування сформульованої пропозиції.

Функція національної безпеки в Україні ніколи не була другорядною. Вона завжди, від моменту проголошення незалежності у 1991 році, належала до числа основних функцій держави.

Національна безпека як конституційна цінність завжди займала вагоме місце у тексті Основного закону України 1996 року. Наприклад, в інтересах національної безпеки могли бути обмежені окремі особисті та політичні права людини, а також і права людини, які відносяться до інших груп. Відповідні положення містив (та містить) Розділ II Конституції України.

Національна безпека – це словосполучення, яке доволі часто застосовується конституцієдавцем також і в розділах Основного закону, які присвячені органам публічної влади.

Так, при визначенні сфери компетенції Верховної Ради України у Розділі IV наголошено, що серед питань, які визначаються виключно законами України, - основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку (п. 17 частини першої статті 92).

При визначенні повноважень Президента України проголошено, що він, зокрема:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

- є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

- очолює Раду національної безпеки і оборони України (стаття 106).

Що ж до самої Ради, то у статті 107 Конституції України у частині першій підкреслюється, що «Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України». А частина друга передбачає: «Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони».

Отже, в умовах мирного часу національна безпека як цінність займала вагоме місце у положеннях Основного закону 1996 року.

Після введення воєнного стану текст Конституції 1996 року не змінювався. Але очевидно, що ієрархія цінностей, про які згадується в Основному законі, зазнала змін, - в аналізованому прикладі, значення такої цінності, як національна безпека, безперечно стало більш високим.

На підставі чого ж можна зробити такий висновок?

Безперечно, на підставі спостереження за об'єктивною реальністю сьогодення.

Але як цей висновок можна аргументувати?

На наш погляд, найбільш вагомим аргументом буде посилення як раз на зміну номенклатури функцій сучасної Української держави.

Вище вже зазначалось, що функція забезпечення національної безпеки в Україні завжди належала до числа основних функцій нашої держави.

З початком війни, її місце в ієрархії функцій держави підвищилось внаслідок того, що функція оборони з числа другорядних та зовнішніх перейшла до переліку головних та не лише зовнішніх, але й (на жаль) внутрішніх функцій держави. Наразі вона настільки тісно поєднана з функцією забезпечення функції забезпечення державної безпеки, що навряд чи можливо (та навряд чи доцільно) їх розмежовувати. Ці зміни у переліку функцій Української держави, на наш погляд, як раз і свідчить про те, що водночас відбулася і «дзеркальна», «симетрична» зміна в ієрархії конституційних цінностей.

Ці тези є запрошенням до подальшого наукового дискурсу з цього питання.

Список використаних джерел:

1. Qaracayev S. Axiological Function of The Constitutional Court of The Republic of Azerbaijan. *Juris Europensis Scientia*. 2022. №3. С. 135-138.
2. Сінькевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України : монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 462 с.

ВИКЛИКИ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

Мохончук Б.С.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

«Відданість українського народу боротися за право вирішувати власне майбутнє надихає. Це демонструє силу демократичних ідей і принципів, які об'єднують націю та її народ у прагненні до демократії» – така цитата звіту Economist Intelligence «Індекс демократії 2022: лінія фронту демократії та битва

за Україну» [1, с. 12] яскраво демонструє цінності, за які наша держава веде боротьбу. Принагідно зазначити, що спровокована агресією росії війна перебуває у центрі цьогорічного звіту, підкреслюється її значення для майбутнього демократії в Європі та усьому світі, а росія названа найбільшим лузером 2022 року.

Хоча війна сьогодні має відблеск на оцінках демократії, прав людини та верховенства права, до повномасштабного вторгнення Україна мала високі показники якості виборчих процесів та плюралізму. Тому надзвичайно важливо зберегти і посилити демократичні традиції проведення виборів, що гарантуватиме легітимність публічної влади, сприятиме європейському та євроатлантичному курсу України, який визначений стратегічним на рівні Основного Закону.

Незважаючи на те, що остаточне розуміння викликів для проведення післявоєнних виборів та їхніх масштабів буде зрозуміле лише після перемоги України, вже сьогодні можна говорити про такі їх групи.

По-перше, це виклики пов'язані із масовим переміщення громадян, при цьому як в середині країни, так і за кордон.

За даними порталу Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців станом на 1 серпня 2023 року, кількість переміщених громадян України, зафіксованих в Європі становить 5 млн. 872 тис. 700 осіб, у світі загалом – 6 млн. 231 тис. осіб [2]. При цьому такі дані отримані переважно від органів влади країн перебування, а це означає, що реальна картина переміщення може бути ще більш масштабною. Також варто звернути увагу на дослідження, які свідчать, що більшість переміщених за кордон українців (82%) зацікавлені і вмотивовані взяти участь у голосуванні, при цьому абсолютна їх більшість (56%) готові витратити на участь стільки часу, скільки буде для цього потрібно [3, с. 16].

Попри необхідність ефективної політики репатріації можна припускати суттєво більше навантаження дільничні виборчі комісії, які згідно з чинною моделі організації закордонних виборчих дільниць утворюють в

дипломатичних установах та військових частинах. Окремим викликом є належний облік виборців за кордоном. Те ж саме актуально для організації голосування на території України, оскільки внутрішнє переміщення суттєво змінює чисельність виборців дільниць.

По-друге, це виклики зумовлені руйнуванням інфраструктури внаслідок атак росії. За даними KSE Institute (аналітичний підрозділ Київської школи економіки) у період за 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року прямі збитки, нанесені інфраструктурі України в ході війни, складають близько \$143.8 млрд. При цьому продовжуються пошкодження та руйнування освітніх закладів (де як правило розміщувалися дільничні виборчі комісії та, відповідно, приміщення для голосування) – таких наразі 3170 (з-поміж них майже 1500 закладів середньої освіти, 909 – дошкільної, 528 – вищої) [4].

По-третє, це виклики зумовлені тимчасовою окупацією територій. Відновлення функціонування усіх суспільно-політичних інститутів та проведення виборів на них може потребувати значних зусиль та часу, а головне пошуку балансу між реінтеграцією громадян та протидією загрозам для державного суверенітету і незалежності. І чим тривалішою була окупація територій (окремі з яких перебувають в такому статусі ще з 2014 року) – тим гостріше стоятиме ця група викликів.

По-четверте, це безпекові виклики, зокрема замінування територій (за даними The Washington Post Україна вже сьогодні є найбільш замінованою країною, де площа розміщення вибухонебезпечних предметів співмірна із Флоридою чи Уругваєм [5]), можливі фізичні та кібер-атаки, різноманітні провокації та намагання зірвати або вплинути на виборчий процес з боку росії або її союзників.

По-п'яте, це ризики для свободи вираження поглядів та плюралізму думок. Дієва демократія неможлива без їх забезпечення, чому здатні перешкоджати інерція постконфліктного періоду та радикалізація поглядів. Європейський суд з прав людини у справі «Боуман проти Сполученого Королівства» наголосив, що вільні вибори та свобода вираження поглядів, зокрема свобода політичних

дебатів, разом утворюють основу будь-якої демократичної системи. Окремим викликом буде забезпечення та контроль за здійсненням передвиборної агітації за кордоном та з використанням мережі інтернет.

Сьогодні Центральна виборча комісія активно проводить роботу із напрацювання змін до законодавства, спрямованих на подолання викликів післявоєнного періоду. Окремі з них було покладено в основу постанови «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» [6], проте по багатьом дискусії ще тривають.

Список використаних джерел:

1. Democracy Index 2022. Frontline democracy and the battle for Ukraine. Economist Intelligence. URL: https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/DI-final-version-report.pdf?mkt_tok=NzUzLVJJUS00MzgAAAGKV6hEWPBYk33hD9noCJPpu2O7o-4M8Rvi76pmDQQIzCvTYDjUDIJLDI5EFxR8SYAdh0xNITo4Fe6yake3lToz4Og9g9e9TjaJbmIA-kuHE1ddLw&ref=spectacles.news
2. Ukraine Refugee Situation. UNHCR. 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. Медіаспоживання та громадська активність українців, що знайшли тимчасовий притулок у Польщі. Звіт за результатами щоденникового дослідження та глибинних інтерв'ю. Громадянська мережа ОПОРА. 2022. С. 16. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/doslidzhennia-mediaspozhyvannia-ta-gromadska-aktivnist-ukrayintsiv-shcho-znaishli-timchasovii-pritulok-vid-viini-u-polshchi-24471>
4. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. Проєкт «Росія заплатить». KSE Institute. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144->

mlrd/?fbclid=IwAR2asAxim_BZphfnJeM-
2bOPVjC4uoROeG6XewkYo71iIAXOOT8rssYuwIE

5. Ukraine is now the most mined country. It will take decades to make safe. The Washington Post. 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/07/22/ukraine-is-now-most-mined-country-it-will-take-decades-make-safe/>

6. Постанова Центральної виборчої комісії «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» від 27 вересня 2022 року № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22#Text>

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Муза О.В.

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України, член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук

Національна безпека є ключовим ядром конституційного ладу та конституційно-правової охорони її невід’ємних елементів.

У теперішніх умовах публічне адміністрування сфери національної безпеки набуло реактивних змін, які потребують належної реалізації та подальшого правового моніторингу. У цьому процесі важливу роль відведено праву як інструменту ціннісного виміру правових процесів і явищ.

Пропонована публікація присвячена одній із функцій публічного адміністрування – функції контролю. Наразі це є дуже важливим, бо від

ефективності його здійснення залежить довіра міжнародних партнерів та інституцій до України.

Серед суб'єктів, які уповноважені здійснювати контроль у публічному управлінні, чільне місце відведено Верховній Раді України (далі по тексту – Парламент), оскільки парламентсько-урядова взаємодія в системі державної влади в умовах конституційної парламентсько-президентської республіки займає найвищий пласт організації та здійснення публічної влади.

Слід зауважити про те, що парламентський контроль потребує удосконалення як на рівні контрольних процедур, так і самої візії та цілей такої контрольної діяльності. Поступові кроки з реформування означених питань Парламент реалізує шляхом розробки проєктів законодавчих актів, що мають на меті посилення підконтрольності та підзвітності Кабінету Міністрів України, реформування міністерств, упровадження нових інструментів пост-законодавчого контролю.

У цьому контексті та з огляду на заявлену тему публікації у Парламенті ще до 24 лютого 2022 року був зареєстрований законопроект «Про парламентський контроль за дотриманням вимог Конституції та законів України щодо забезпечення національної безпеки в діяльності спеціальних служб та правоохоронних органів» за реєстраційним № 1204 від 29.08.2019 року (далі по тексту – Законопроект).

Мета розробки названого Законопроекту – створення Комітету Верховної Ради України щодо забезпечення здійснення парламентського контролю за державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами, а також правоохоронними органами щодо дотримання вимог Конституції України при забезпеченні ними національної безпеки в частині дотримання прав, свобод і інтересів людини і громадянина, щодо здійснення кадрової політики в зазначеній сфері та її ефективності, а також визначення завдань та повноважень такого комітету [1].

Сама по собі ідея створення спеціальних парламентських комітетів з виключно контрольними повноваженнями лежить у площині необхідності посилення здійснення Парламентом як відкритого для суспільства, так і закритого контролю сфери національної безпеки. У діяльності парламентів зарубіжних країн існує практика створення спеціальних контрольних комітетів, комісій, депутатських груп, бюро (наприклад, США, ФРН, Франція, Румунія та ін.). Найбільш важливим питанням у створенні належних умов для діяльності названих парламентських органів є поєднання відкритості парламентської діяльності та спеціального правового режиму регулювання відносин національної безпеки (обсяг парламентського розслідування та нагляду, контроль оперативної діяльності розвідувальних служб, доступ до таємної інформації, контроль бюджетних видатків та ін.).

Пропоновані зміни потребують узгодження із конституційними та законодавчими приписами, як:

- здійснення Парламентом контролю у межах, визначених Конституцією та законом (пункт 33 частини першої статті 85 Конституції України);
- створення з числа народних депутатів України комітетів для виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України (стаття 89 Конституції України);
- наділення парламентських комітетів контрольною функцією на рівні Закону України «Про комітети Верховної Ради України» (стаття 11).

Наведені вище три нормативні положення визначають співвідношення конституційно-правового та законодавчого регулювання здійснення парламентськими комітетами функції контролю – як дорадчого органу Парламенту, при цьому без наділення їх повноваженнями регулюючого і контролюючого впливу.

З огляду на викладене, слід стверджувати, що без змін до Конституції України реалізація положень зазначеного Законопроекту є неможливою. Підтвердженням даної тези може слугувати правова позиція Конституційного

Суду України – «...здійснення парламентського контролю – це право Верховної Ради України, що реалізується нею безпосередньо чи опосередковано – через визначені Конституцією України державні органи. А комітети Верховної Ради не є самостійними суб'єктами парламентського контролю. Вони беруть участь у його здійсненні лише на стадії підготовки та попереднього розгляду питань, віднесених до сфери парламентського контролю Верховної Ради України» [2].

Таким чином, посилення ефективності парламентського контролю загалом і сфери національної безпеки зокрема потребує перш за все змін до Конституції України, що у період дії режиму воєнного стану заборонено. Враховуючи це, на даний час можна лише розглядати питання про доповнення регламентних норм і процедур новими інструментами пост-законодавчого контролю, однак, якщо брати до уваги сферу національної безпеки як один із предметів контролю, то необхідним є врахування особливостей публічного адміністрування у даній сфері із встановленими обмеженнями та заборонами.

Список використаних джерел:

1. Про парламентський контроль за дотриманням вимог Конституції та законів України щодо забезпечення національної безпеки в діяльності спеціальних служб та правоохоронних органів: проект Закону України, реєстр. № 1204 від 29.08.2019 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1037>

2. Висновок Конституційного Суду України у справі про внесення змін до статей 84, 85 та інших Конституції України від 14 березня 2001 року № 1-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-01#Text>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА СЛУЖБІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ЗАСІБ ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Негребецький В.В.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, науковий
співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України*

У зв'язку війною на Україні особлива роль відводиться роботі правоохоронних органів щодо попередження та документування фактів порушення норм та звичаїв війни, норм міжнародного права. Воєнні злочини під час війни проти України мали місце від самого початку війни 24 лютого 2022 року. Згідно даних Генерального прокурора України в Україні станом на 17.06.2022 р. розслідувалось понад 1 700 справ про воєнні злочини держави - агресора. Задokumentовано чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства. На єдиній загальнодержавній платформі <https://warcrimes.gov.ua/> здійснюється збирання та документування доказів про воєнні злочини держави – агресора. Таким чином, на базі Офісу Генерального прокурора України фактично було створено сучасну інформаційно-аналітичну систему для документування воєнних злочинів на Україні з можливістю надання документів, фото та відео.

Ідея перевірки й підтвердження особи людини при перетинанні державного кордону, контрольно-пропускного пункту, вже більше і більше стає привабливою і асоціюється з безпекою.

Біометричними називають документи, що посвідчують особу та містять електронний носій інформації, на якому записано інформацію про біометричні дані власника документу з метою його ідентифікації. Передбачається, що такі документи найбільш захищені від підробок та виключають можливість

користування ними будь-якою особою, окрім власника. Головна ідея впровадження більш захищених документів, які забезпечують ідентифікацію особи – це суттєве підвищення захищеності суспільства від проявів злочинності та міжнародного тероризму.

Біометричні паспорти набувають все більшого поширення у світі [1]. На Україні 20.11.2012 р. було прийнято Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 5492-VI, відповідно до якого передбачено введення документів з електронним носієм, на якому передбачається розміщення біометричних даних про особу [2]. В 2017 році Уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [3]. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави.

Державна прикордонна служба у грудні 2017 р. презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства [4]. Демонстрація роботи системи відбулася в столичному аеропорту «Київ». Ця система фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства було розгорнуто на виконання Указу Президента України від 30 серпня 2017 р. №256 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України» [5]. Вона є однією з підсистем відомчої автоматизованої системи прикордонного контролю. Держприкордонслужба активно працює над вдосконаленням безпекової складової на кордонах України. Сьогодні технічні засоби Держприкордонслужби дозволяють зчитувати виготовлені за

міжнародними стандартами ІКАО закордонні паспорти, в тому числі з вбудованим чіпом, ID-картки та водійські посвідчення. При цьому постійно вивчається досвід передових країн світу, європейських та американських партнерів щодо побудови систем автоматизації паспортного контролю. Кращі зразки обладнання впроваджуються у відомчу інформаційно-телекомунікаційну систему. 157 діючих пунктів пропуску обладнано засобами для зчитування інформації з біометричних документів, а 126 пунктів пропуску підключено до баз даних Інтерполу. З серпня 2017 року інформаційна система прикордонного відомства автоматично підраховує кількість дозволених діб перебування іноземців в Україні.

Запуск системи фіксації біометричних даних Держприкордонслужби – це ще один крок щодо покращення безпекової складової при перетинанні кордону та вдосконалення системи прикордонного контролю. Під час паспортного контролю інспектори Держприкордонслужби здійснюватимуть перевірку паспортних документів іноземців, в тому числі за базами Інтерполу. Також відбуватиметься зчитування інформації (відбитки пальців) за допомогою рідерів, яка надходитиме до підсистеми обробки біометричних даних відомства. Крім того, через міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему «Аркан» вона надходитиме до Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби. При повторному перетині особою кордону здійснюватиметься процес ідентифікації особи. При цьому інспектор бачитиме чи здавала людина свої біометричні дані і здійснюватиме їх перевірку. У разі не співпадіння даних особу буде направлено на додатковий контроль для з'ясування обставин.

З метою розшуку підозрюваних осіб використовуються й інші біометричні системи. Так, у 2018 р. співробітники поліції в Чжэнчжоу, Китай одержали для роботи незвичайні сонцезахисні окуляри, оснащені програмним забезпеченням для розпізнавання осіб [6]. Ці устрої поліція Китаю досить успішно застосовує для піймання розшукуваних злочинців.

Використання автоматизованих систем реєстрації біометричних характеристик людини в зоні бойових дій надає можливості контролювати та запобігати кримінальні правопорушення. Так, в Іраку і Афганістані для збору даних американські військові використовували системи BAT (Biometrics Automated Toolset) або HIIDE (Handheld Interagency Identity Detection Equipment) [7].

Комплект BAT складається з чотирьох частин-ноутбука, цифрової фотокамери, сканера відбитків пальців і сканера райдужної оболонки. Зібрані дані перевіряються по базі даних, яку містить ноутбук [8]. База періодично синхронізується з центральним сервером групи біометричних технологій. HIIDE – це мобільний термінал, який дозволяє фіксувати відбитки пальців, фотографії, зображення сітківки та біографічні дані, отримані в результаті опитування. Для збору даних про екіпажі морських суден і човнів застосовується спеціальний комплект, захищений від впливу води і підвищеного вібраційного впливу. Система HIIDES була розроблена для того, щоб Збройні сили США могли легко ідентифікувати людей в польових умовах і відрізнити друга від ворога.

Список використаних джерел:

1. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometricnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>.

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5492-17>.

3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Постанова КМУ від 27.12.2017 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-p#Text>.

4. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometrichnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>.

5. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України»: Указ Президента України від 30 серпня 2017 р. №256. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2562017-22506>.

6. Китайська поліція знаходить підозрюваних через окуляри. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42979942>.

7. Kelsey Atherton. The enduring risks posed by biometric identification systems (09.02.2022). URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-enduring-risks-posed-by-biometric-identification-systems/>.

8. Biometric Automated Toolset (BAT) and Handheld Interagency Identity Detection Equipment (HIIDE). URL: https://www.nist.gov/system/files/documents/2021/03/23/ansi-nist_archived_vermury-bat-hiide.pdf.

ВІДСТУП ВІД МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ НА ЧАС ВІЙНИ: ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ

Павшук К.О.

*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,*

У зв'язку з введенням воєнного стану Україна офіційно повідомила про відступ від зобов'язань за Європейською конвенцією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Це тягне за собою можливість встановлення додаткових обов'язків щодо військової служби,

обмеження щодо права на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань. Тому Україна тимчасово не виконуватиме деякі зобов'язання, і це не становитиме порушення міжнародних договорів.

Відступ від зобов'язань, відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), належить до дискреції держави. Проте, як зазначалося в у справі Ірландія проти Об'єднаного Королівства, заходи, вжиті державою, мають бути обґрунтованими й необхідними в конкретній ситуації. Також держава має оцінити чи звичайні закони (окрім застосованих лише в періоди надзвичайного чи воєнного стану) здатні захистити легітимний інтерес. Якщо такі закони є достатніми, додаткові обмеження будуть порушувати права і суперечитимуть міжнародним зобов'язанням. Ба більше, доцільність заходів має бути обґрунтованою в кожному конкретному випадку – недостатньо дати загальне пояснення для обмежень, варто ще й аргументувати їх необхідність та пропорційність в індивідуальних справах.

Право на відступ від зобов'язань не застосовується щодо ст. 2 (право на життя), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, ст. 3 (заборона катувань), ст. 4 п.1 (заборона рабства і підневільного стану), ст. 7 (ніякого покарання без закону). Протокол №7 до Європейської конвенції доповнив цей перелік принципом *non bis in idem* (право не бути притягненим до суду або покараним двічі) [2].

У пункті 1 статті 15 Конвенції викладені три умови для правомірного відступу від зобов'язань: відступ від зобов'язань повинен мати місце під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища; та заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом [1].

Що ж до офіційного тлумачення зазначених умов, то від ЄСПЛ не вимагалось розтлумачувати значення терміну «війна» в значенні пункту 1

статті 15. Разом із тим, будь-які суттєві прояви насильства або заворушення на межі війни швидше за все підпадають під дію другого аспекту пункту 1 статті 15 – «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації». Значення останнього вислову є зрозумілим і означає «виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя громади, що формує Державу» (Lawless проти Ірландії) [4].

Численні позиції ЄСПЛ щодо окресленого питання підтверджують, що надзвичайна ситуація повинна фактично існувати або бути неминучою, а криза, що стосується лише конкретного регіону держави, може прирівнюватись до суспільної небезпеки, яка загрожує «життю нації». Так, у справі Aksoy проти Туреччини розглядалися відступи від зобов'язань уряду Туреччини щодо південно-східної частини Туреччини через заворушення між силами безпеки і членами РПК (Робітничої партії Курдистану), терористичної організації. До того ж, криза чи загроза повинні бути винятковими в тому розумінні, що звичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією для забезпечення громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми (Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції («Грецька справа»). Наразі, практика ніколи прямо не включала вимогу про те, що надзвичайна ситуація повинна бути тимчасовою, а «суспільна небезпека» в розумінні статті 15 може тривати багато років [3].

Загалом, у питанні існування такої виняткової ситуації органи Конвенції поклалися на оцінку національних органів влади. Як Суд зазначив у справі Ірландія проти Сполученого Королівства (§207): «Визначення того, чи загрожує «суспільна небезпека» життю нації, є в першу чергу обов'язком кожної Договірної Держави, оскільки вона несе відповідальність за «життя [своєї] нації».

Незважаючи на цей загальний підхід поваги до оцінки ситуації національними органами влади, він має певні обмеження: наприклад, у «Грецькій справі», що була порушена проти Греції у відповідь на державний переворот «полковників» 1967 року, Комісія дійшла висновку, що, виходячи з

наданих їй доказів, суспільної небезпеки, яка виправдовувала б допущений відступ від зобов'язань, не було. Варто зазначити, що у наведених вище справах щодо ситуації у Північній Ірландії і на південному сході Туреччини існування «суспільної небезпеки» не оскаржувалося, тоді як воно явно досить детально оскаржувалося у «Грецькій справі» стосовно спроби відступу від зобов'язань зі сторони військового уряду в Греції [3].

Утім, за словами юристів-практиків, держава у будь-якому разі повинна діяти спів розмірно, здійснюючи обмеження прав і свобод особи, гарантованих Конституцією України, Конвенцією з прав людини і основоположних свобод, а також Міжнародним пактом про громадянські і політичні прав. Саме в цих документах, які є частиною національного законодавства, визначаються правові підстави та критерії обмежень прав і свобод особи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 10.06.2023).

2. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення 10.06.2023).

3. Керівництво зі статті 15 Конвенції – Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2016. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_15_UKR

4. Справа *Lawless v. Ireland* (1957-1961): Практика Європейського Суду з прав людини. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Lawless%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Lawless%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (дата звернення 10.06.2023)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАКУПІВЛІ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИМ СЕКТОРОМ

Петрончак Ю.О.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту
права Львівського державного університету внутрішніх справ*

Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення» є тим нормативно-правовим актом, що розкриває детальний зміст базових оперантних термінів нашого дослідження. А саме: «товарами військового призначення є: вироби військового призначення – озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, спеціальні комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також матеріали та обладнання, спеціально призначені для розроблення, виробництва або використання зазначених виробів [1].

Як впливає зі сказаного, ведучи мову про товари військового призначення, найчастіше ми маємо на увазі саме вироби, проте два допоміжні підвиди: послуги та технології, можна припустити, також мають місце своєрідного супровідного спецімпорту.

Можна стверджувати, що закупівля громадськими та благодійними організаціями товарів військового призначення і подвійного використання є безпрецедентним феноменом що до нього спричинилися воєнні реалії. Такий стан речей дещо розхитав усталені юридичні догми про оборотоздатність речей, переводячи військову зброю та обладнання з розряду вилучених з цивільного обороту в розряд обмежено обороноздатних речей, стаючи поштовхом до переосмислення окремих цивілістичних доктрин.

Спробуємо вдатися до практичного аспекту питання. Як відомо, з весни 2022 року одному із благодійних фондів, що є видом благодійної, а отже неурядової організації, вдалося отримати дозвіл на закупівлю товарів військового призначення та подвійного використання. Піонером цієї галузі став БО

«Повернись живим». Цьому прикладу невдовзі слідували інші громадські та благодійні організації, зокрема БО «Фонд Порошенка» та неприбуткова організація «Світовий конгрес українців».

Зокрема, протягом десяти останніх місяців, з моменту оприлюднення даних про отримання ліцензії на закупівлю товарів військового призначення та подвійного використання, БО «Повернись живим» вдалося придбати та передати до кінцевого споживача комплекс ударного БПЛА Bayraktar TB2 у складі трьох безпілотників, наземної станції, керованих боєприпасів й іншого устаткування, 65 розвідкомплексів, 11 спеціальних броньованих автомобілів, 1460 кулеметів калібру 7,62-мм, близько 7 тисяч одиниць телевізійної та нічної оптики, дальноміри, гвинтівки, магазини, ріжки, патрони тощо [2].

Такий стан речей мав місце бути втіленим завдяки тому, що в Україні, попри віднесення певних об'єктів права власності до таких, що вилучені з цивільного обороту, немає вичерпного переліку суб'єктів, які уповноважені на їх спецекекспорт (імпорт). Це стало підставою для того, аби юристам зазначеної БО зібрати необхідні документи та подати їх для реєстрації себе як суб'єкта спецімпорту.

Як зазначає Р. Величко, «необхідним для купівлі є демонстрація виробнику сертифікату кінцевого споживача, тоді як для зі сторони контролюючих органів (Державна служба експортного контролю України – ДСЕКУ) провадяться валютні контролю, фінансові моніторинги». Як результат має місце економія найцінніших ресурсів: часу та коштів [3].

Цікавим аспектом для здійснення фактичних закупівель є необхідність володіння сертифікатом кінцевого споживача – документом, який по суті вказує на де-факто транзитну діяльність громадської чи благодійної організації як транспортера, чи експедитора. А, як показує практика, завдання доставки купленої техніки – не менш просте, як сама купівля.

На думку У. Федоряченко «благодійні фонди не мають таких логістичних потужностей, як НАТО або Міноборони, тому доводиться прокладати власні шляхи». Значну кількість одиниць бронетехніки, яка безперешкодно

закупляється у Великій Британії, яка після виведення військ з Іраку та Афганістану скорочує свою армію і розпродас бронетехніку, поромом доправляли в Нідерланди, а потім через усю Європу вони їхали до Варшави. Там бронетехніку кранами переставляли на вантажівки українських перевізників, які доставляли її командирам бригад [4].

Труднощі викликає не лише сам трекінг, але і засоби його здійснення. Куплену бронетехніку як правило, перевозять вантажівками, трами, тентами після отримання відповідних дозволів на експорт у країні продавця, а також ліцензії на перетин територій транзитних країн, тривалість виготовлення яких коливається від декількох днів до тижнів шляхом в залежності від міри завантаженості профільного міністерства конкретної держави.

За словами А. Потічного – директора ініціатив «UnitedforUkraine» Світового Конгресу Українців «існує статистика, яка твердить, що волонтерським організаціям вдалося придбати більше 160 одиниць бронетехніки на кошти українських та закордонних меценатів. Провідними серед них є Spartan – це семимісний бронетранспортер, який підходить для перевезення невеликих розвідувальних груп, FV434 – ремонтна бронемашина з краном для роботи в полі. FV105 Sultan – штабний бронетранспортер з відносно комфортним робочим простором» [5].

Для всебічності дослідження слід зазначити, що не лише неурядовими – громадськими та благодійними організаціями – провадиться закупівля товарів військового призначення. Цілком закономірно, що вона і надалі здійснюються представниками Міністерства Оборони України, ЗСУ та ГРУ компаніями-посередниками.

Список використаних джерел:

1. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>.
2. Про повернись живим. URL: <https://savelife.in.ua/about-foundation/>.

3. Як українські волонтери закупають зброю для України. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-ukrainski-volontery-staiut-spetsimporteram-y-i-zavoziat-v-ukrainu-zbroiu/a-62351942>.

4. Кожен із нас збройовий барон. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/04/26/699483/>.

5. Українські закупівельники розповіли як закупають зброю для України. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayinski-zakupivelnyky-rozpovily-pro-te-yak-kuuyut-zbroyu-dlya-zsu/>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Полховська І.К.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права*

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Рівність та недопустимість дискримінації є конституційними принципами національної правової системи України, а також фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина. Як проголошено в Загальній декларації прав людини «визнання за всіма членами людської родини природженої гідності та рівних і невідчужуваних прав становить основу свободи, справедливості та миру в світі; всі люди за народженням є вільними й рівними в гідності та правах». Приписи Основного Закону України так само закріплюють рівність людей у гідності та правах, рівність перед законом, а також заборону обмежень та привілеїв за певними ознаками (ст. 21, 24).

Конституційний Суд України вважає, що гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає необхідність забезпечення

їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод (Рішення (Перший сенат) від 12 липня 2019 року № 5-р(I)). Натомість порушення рівності конституційних прав і свобод означає, що особа отримує привілеї або зазнає обмежень у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження встановлено з правомірною, обумовленою істотними чинниками та обґрунтованою метою, способи досягнення якої є належними та потрібними в демократичному суспільстві (Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023).

Введення в Україні воєнного стану суттєво вплинуло на забезпечення рівності прав і свобод людини і громадянина. Так, Статтею 3 Указу Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 року № 2102-IX, визначено, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Регламентація заходів правового режиму воєнного стану деталізована у Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

З-поміж іншого, питання дотримання рівних прав і свобод під час війни було у фокусі уваги Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Так, під час здійснення парламентського контролю у 2022 році Уповноваженим виявлено численні факти порушення дотримання рівних прав і свобод, серед яких порушення політичних прав та міграційного законодавства, дискримінація та поширення мови ворожнечі, домашнього насильства і торгівлі людьми, порушення права на свободу віросповідання, прав національних меншин і корінних народів тощо [1, с. 134]. Як зазначає Уповноважений, протягом звітного періоду дотримання рівних прав і свобод були предметом оцінки і в рамках міжнародних механізмів з прав людини. А саме, 9 лютого 2022 р. Комітетом ООН з прав людини було прийнято Заключні зауваження до 8-го

періодичного звіту України щодо виконання Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Комітет висловив занепокоєння щодо відсутності всеосяжного антидискримінаційного законодавства, яке б відповідало положенням Пакту та відсутності інформації про кроки, що робляться для вирішення проблеми стигматизації та дискримінаційного ставлення до численних груп, включаючи етнічні меншини. У цьому контексті важливо зауважити, що 1 липня 2023 року набуває чинності Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», відповідно до якого громадянам України незалежно від етнічного походження, належності до національних меншин (спільнот) гарантуються рівні громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні права і свободи, визначені Конституцією України (ст. 5). Національна меншина (спільнота) України – це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність. У Законі наголошено, що національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства.

У свою чергу 1 листопада 2022 року Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок надав Заключні зауваження до 9-ї періодичної доповіді України про виконання Конвенції ООН з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок. Комітет стурбований тим, що військовий напад на Україну спричинив грубі порушення прав людини українських жінок і дівчат, які стають жертвами нападів на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури, а також тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння, довільних та позасудових страт, насильницьких зникнень, гендерного насильства, включаючи сексуальне насильство, примусове переселення та насильницькі переміщення населення. Він зазначає, що збройна агресія Російської Федерації проти України особливо тяжко позначається на

жінках і дівчатах, які перебувають у несприятливому становищі, таких як внутрішньо переміщені жінки, сільські жінки, жінки похилого віку, жінки з інвалідністю, представниці сексуальних меншин, жінки рома, жінки з інших меншин, включаючи кримськотатарських жінок. Водночас Комітет визнав зусилля України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, а також надав низку рекомендацій для покращення ситуації з ліквідацією дискримінації щодо жінок у різних сферах суспільних відносин із урахуванням умов війни [1, с. 135].

При аналізі цього питання слід наголосити, що після років зволікань зрештою 20.06. 2022 року парламент України прийняв Закон «Про Ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», відповідно до якого Україна заявляє, що застосовуватиме Конвенцію відповідно до цінностей, принципів і норм, визначених Конституцією України, зокрема щодо захисту прав людини та основних свобод, рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, гендерної ідентичності, формування відповідального материнства та батьківства, підтримки сім'ї та охорони дитинства. Також Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р було схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки. А 20 грудня 2022 року Розпорядженням № 1163-р Уряд схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року.

Таким чином, конституційний принцип рівності скерований на всі щаблі українського правопорядку. Попри безпрецедентні виклики, які долає сьогодні наша держава, конституційні цінності є в основі національних інтересів України, реалізація яких має забезпечувати державний суверенітет, прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут громадян на засадах кращих традицій європейського конституціоналізму.

Список використаних джерел:

1. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. 242 с. URL:<https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>. т .

КОЛИ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ МОЖЕ СТАТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ НЕЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД, ЩО МАЮТЬ ПІДВИЩЕНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ?

Рабінович С.П.

*доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

За яких умов загрози безпеці нашої держави дозволяють зміщувати пріоритети у процесі захисті нею такої цінності як права людини, захищені нормами частини 2 статті 64 Конституції України? Джерело виникнення питання, так само як і відповіді на нього, перебувають на перехресті політичних фактів і конституційних приписів, соціологічних і нормологічних правоінтерпретаційних підходів. Особливий теоретичний інтерес, породжуваний означеною екзистенційною проблемою, полягає, зокрема, у можливості виявлення на її матеріалі зв'язку між соціально-політичним суцям, з одного боку, і конституційно-правовим належним, з іншого.

Стосовно згадуваних у цих тезах справ для вирішення питання про вплив чиннику «реальна загроза національній безпеці» на обмеження прав і свобод можна виокремити три відмінні, – залежно від взаємодії фактичних та юридико-нормативних чинників, – ситуації: (а) масові протести і події періоду Євромайдану і Революції гідності (21.11.2013–19.02.2014); (б) тимчасова окупація РФ території АРК і воєнні дії на Сході України, за яких також офіційно не вводилося надзвичайного чи воєнного стану (20.02.2014–25.11.2018); (в) умови воєнного стану (26.11.2018–26.12.2018; з 24.02.2022 дотепер). З соціологічного погляду оцінку впливу загроз національній безпеці

на межі розсуду органів держави, які вдаються до правообезпечувальних заходів, слід здійснювати в кожному з цих трьох випадків. Із юридико-догматичних же позицій таку оцінку, вочевидь, буде допустимо здійснювати тільки у випадку (в).

За текстом Конституції виглядає аксіоматичним, що ані дія воєнного стану, ані фактичні воєнні дії не є підставами для того, аби будь-якою мірою зневажити права і свободи людини і громадянина, згадані у частині 2 статті 64 Конституції України. По-перше, означений припис є запорукою того правового мінімуму, на який за будь-яких умов можуть претендувати кожен. По-друге, значення цієї норми вбачається в наданні закріпленим правам абсолютного характеру, а відтак і в імпліцитній, але, тим не менш, – безумовній – забороні зважування засобів обмежень цих тут прав із їхніми правомірними цілями [пор. 1]. Слід вказати на існування низки міжнародно-правових застережень щодо абсолютності прав, на які вказує стаття 64 (на недискримінацію, на життя, на повагу до гідності та ін.) [2, с.177]. Ці застереження, однак, можуть розглядатися як такі, що стосуються радше «фіксації меж самої сутності» прав і свобод, а не їхніх конституційно заборонених обмежень (див. пункт 10 мотивувальної частини Рішення КСУ № 2-рп/2007). Відтак для прибічників правового реалізму постає запитання: невже загроза національній безпеці справді *за жодних умов* не дозволяє на практиці «корегувати» згадані абсолютні заборони і не передбачає жодної можливості здійснити, так би мовити, «конституційно виправдане незабезпечення» таких прав?

Доктринальну відповідь на нього дозволю собі запропонувати з опертям на доробок цивілістичної доктрини. Згідно з цим, видається підставним припущення, що загроза національній безпеці лише тоді і лише тією мірою могла би звільнити державу від виконання взятих на себе публічно-правових зобов'язань перед людиною, коли існує *абсолютна й об'єктивна* неможливість такого виконання. Інакше кажучи, окрім реального й серйозного, очевидного і неминучого («clear and imminent») характеру існуючої загрози, причинно-наслідковий зв'язок між чинником, означуваним як «загроза національній

безпеці» і неможливістю виконання конституційно-правових обов'язків органами держави має бути *прямим і безпосереднім*. Лише за наявності усіх цих обставин у сукупності можуть виникати підстави для звільнення від виконання конституційно-правових зобов'язань держави перед людиною.

Втім, у поточній ситуації триваючої політико-правової турбулентності фактичне нехтування такого роду підходами, так само як і неувага до безумовних приписів статті 64 Основного Закону іноді мають місце у практиці Верховного Суду. Так, іще 14 березня 2018 року його Великою Палатою було прийнято постанову у справі № П/800/120/14, якою було відмовлено в задоволенні позовних вимог колишньому голові КСУ часів президенства В. Януковича – А.Головіну [див.: 3]. Це судове рішення, своєю чергою, містило правову оцінку постанови Верховної Ради України № 775–VII «Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді» від 21 лютого 2014 року. Цим актом ВР фактично на засадах колективної відповідальності було звільнено з займаних посад п'ятьох суддів КСУ передовсім за їхню презюмовану «участь» у легітимації узурпації влади четвертим Президентом України.

Постанова парламенту № 775–VII була прийнята в драматичних соціально-політичних і воєнно-політичних умовах і мала, по суті, люстраційну спрямованість, хоча й за відсутності відповідного законодавства. Гадаю, це рішення з певною часткою умовності можна віднести до актів «правосуддя перехідного періоду» [4, с.16] у пореволюційній Україні. Втім, така характеристика парламентського акту лише пояснює, однак, звісно, не виправдовує його і не обґрунтовує ані конституційності його змісту, ані дотримання порядку ухвалення. Натомість уже згадана Постанова ВП ВС, прийнята через 4 роки після подій Революції гідності, продовжуючи довгий ряд актів вітчизняного перехідного правосуддя, стала прикладом того, як конституційна справедливість стає жертвою політичної упередженості. Під час оцінки законності Постанови ВР № 775–VII Верховним Судом не було виправлено факту нехтування «революційним» парламентом конституційними

гарантіями прав суддів КСУ (статті 55, 61), які брали участь у прийнятті Рішення КСУ №20 рп/2010 (лапки біля означення «революційний» видаються доречними, оскільки лише 16 січня 2014 року значна частина тих парламентарів, які в кінці лютого підтримали звільнення суддів КСУ, проголосували за відомі «диктаторські» закони).

Якби постанова ВП ВС у справі № П/800/120/14 залишилася у практиці цього органу поодинокую, викладені в ній правові позиції, мабуть, мали б шанс надалі згадуватись лише як прикрий виняток у діяльності оновленої найвищої судової інстанції. Однак, на жаль, майже через три роки, 20 січня 2021 року, підходи, закладені в цьому судовому акті, отримали свій подальший розвиток у постанові ВП ВС у справі № 800/162/14 щодо судді КСУ М. Маркуш, звільненої згідним рішенням парламенту № 775–VII.

Якщо у постанові ВП ВС від 14 березня 2018 року питання національної безпеки не згадувалися, то, натомість, у постанові від 20 січня 2021 року Верховним Судом прямо здійснене зважування «незважуваних» конституційних цінностей: «легітимною метою цього заходу [звільнення з посади судді КСУ] було забезпечити відновлення конституційного ладу *заради національної безпеки* та задля захисту прав і свобод людини і запобігти ситуації, за якої судді КСУ, котрі постановили Рішення № 20-рп/2010, *могли вдатися до подібної поведінки в умовах реальних загроз такій безпеці...*» (курсив. – С.Р.). Таким чином, на переконання суддів ВП ВС, наявність загрози національної безпеки може, вочевидь, стати достатньою підставою для певного відступу від конституційних засад індивідуалізації юридичної відповідальності (стаття 61), як видається, презумпції невинуватості (стаття 62) і процедурних гарантій права на судовий захист (стаття 55).

У зв'язку з цим не можуть не викликати занепокоєння новітні правові позиції, які більш аніж «вільно» розвивають букву Конституції. Йдеться про позиції, озвучені в ухвалі КАС ВС від 5 січня 2023 року у справі № 991/5572/22: «існування реальних загроз національній безпеці може виступати критерієм правомірності певного відступу держави від загальних правил (підходів), які

стосуються дії закону в часі, дотримання принципу законності, принципів змагальності та рівності учасників судового процесу, обов'язковості виконання судового рішення...» (курсив. – *С.Р.*). В усіх названих випадках йдеться про захищені права статті 64 Основного Закону.

Зауважу, що для виходу за межі буквального смислу норм статті 64 Суду навряд чи могло б допомогти і звернення до концепції «войовничої демократії». Про це свідчать, зокрема, правова позиція ЄСПЛ у справі *Овчаренко і Колос проти України*: «Хоча Європейський Суд враховував конкретний контекст у той час, коли заявників було звільнено, а саме масові протести та насильницькі події, що призвели до екстраординарної зміни державної влади, це *не виправдовує* недотримання владою основних вимог Конвенції щодо законності та передбачуваності» [5] (курсив. – *С.Р.*). Звісно ж, не виправдовує це й недотримання конституційних норм. Нагадаємо тут також правові позиції Венеційської комісії стосовно люстраційних заходів в Україні, які зобов'язують з'ясовувати індивідуальну вину особи [6].

Отже, виникають запитання: чи виявилася спроможною судова влада забезпечити верховенство права і верховенство Конституції України як його складову у справі, яка стосувалася звільнення суддів КСУ – по суті через те, що КСУ часів В. Януковича виявився неспроможним забезпечувати таке верховенство і у 2014 році уже становив деяку «загрозу національній безпеці»? І чи не діяв сам Верховний Суд у розглядуваних випадках уже *за* межами конституційного правопорядку? Запитання, втім, мабуть, суто риторичні.

Список використаних джерел:

1. Юдківська Г. Ю. «Правило чіткої лінії» в справі Еванс проти Сполученого Королівства – новий підхід Європейського суду з прав людини до зважування конфліктних інтересів. *Судова апеляція*. 2007. № 4. С. 125–135.
2. Рабінович С., Тарнавська М. Проблеми морального оцінювання в судовій практиці України та рішеннях Європейського суду з прав людини: монографія. Львів: Сполом, 2017. 240 с.

3. Рабінович С. Контроль за застосуванням заходів відповідальності за порушення присяги судді Конституційного Суду України: питання конституційності й законності. *Вісник Конституційного Суду України*. № 5/2018. С.63–73.

4. Уварова О. Виникнення концепції перехідного правосуддя: основні віхи. *Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського*. К. : РУМЕС, 2017. С. 12–18.

5. Ovcharenko and Kolos v. Ukraine - 27276/15 and 33692/15. Judgment 12.1.2023 [Section V] URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-13959>

6. Interim Opinion on the Law on Government Cleansing (Lustration Law) of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 101st Plenary Session (Venice, 12–13 December 2014) – in Ukrainian. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)044-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)044-ukr)

ДИЛЕМА СВОБОДИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Савчин М.В.

доктор юридичних наук, професор, директор, НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права, Ужгородський національний університет, Україна, Український вільний університет, Мюнхен, ФРН, віцепрезидент Світового конгресу українських юристів

Дилема свободи і національної безпеки у традиційному дискурсі конституціоналізму означає вирішення проблеми відмови від частини можливості вільного вибору бажаного варіанта поведінки на особисту чи колективну безпеку. Однак вона не має лінійного характеру і не означає безумовного скасування свободи на користь безпеки, чи відсутність безпеки при реалізації свобод (тоді насправді говорять про свавілля, а не свободу).

Ця дилема ще закладена у працях Томаса Гобса і Джона Лока. На прикладі свободи політичної та економічної діяльності це можна яскраво продемонструвати. Суперечить демократичним принципам вирішувати певні політичні чи суспільні проблеми мілітарним методом, тому конституційна демократія гарантує політичну свободу, згідно з якою існує цивільний контроль над армією, поліцією та спецслужбами, яким участь у процесі прийняття рішень щодо фінансування їх потреб та розвитку інфраструктури національної безпеки і оборони. Прикладом цього є Рада національної безпеки і оборони України як канал зворотних зв'язків між безпековою і політичними сферами, а також парламентський контроль. З точки зору економічних свобод держава гарантує економічний добробут шляхом гарантування права приватної власності, державним контролю за ефективним його здійсненням через податки. Сильна національна економіка також є запорукою національної безпеки, на яку спирається військово-промисловий комплекс (ВПК) країни.

Примирення цих підходів знайшов пізніше Александер Гамільтон, говорячи про економічний добробут, розміри країни та інституційно спроможний уряд як чинники забезпечення справедливого балансу між свободою і національною безпекою:

«Ми повинні врахувати, що розміри військових сил у всіх випадках будуть регулюватися ресурсами країни. Ще довго можна буде утримувати велику армію, і в міру накопичення коштів для цього населення і природна міць суспільства будуть пропорційно зростати» [1].

Окрім застереження щодо недопустимості узурпації влади, що є загрозою конституційній демократії, вона також підриває засади національної безпеки, вносячи хаос у публічне урядування. Яскравим прикладом є фрагментація державного суверенітету Московії через функціонування ПВК «Вагнер», діяльність якого згідно із чинним законодавством цієї країни формально заборонено. Насправді це є паралельною структурою поряд із ЗС РФ, що нагадує загалом ніщо інше як опричнину часів царя Івана Грозного, після правління якого у цій країні сталася Смута на рубежі XVI-XVII століть.

Якщо говорити про економічну свободу як передумову економічного добробуту та мілітарної потуги держави, то слід наголосити на позиції архітектора економічних реформ Німеччини Людвіга Ергарда, який розглядав захист прав споживачів та свободу економічної діяльності як основоположні економічні права. За таких умов картелі ним розглядалися як вороги споживачів, а інструменти планування слід імплементувати у структуру ринкової економіки [2]. Це має усувати дилетантизм та популізм у прийнятті управлінських рішень. Популізм є прямою загрозою у забезпеченні системи стримувань і противаг у конституційній системі, знищуючи плюралізм і змагальність політичних думок та політичних партій, що знижує якість владних рішень [3]. Сам по собі конституціоналізм робить політичний процес упорядкованим згідно передбачуваних рамкових правил, аніж політичний популізм [4], який може інспірувати рух до неліберальних демократій [5] і призводить до фрагментації у системі стримувань і противаг, будучи одним із джерелом узурпації влади. Зважаючи на таку природу конституціоналізму також неприйнятними є погляди у стилі Карла Шмітта щодо домінування політичної волі, яка доволі часто є мінливою, над основоположними принципами і цінностями права, які лежать в основу конституціоналізму як основи конституційного порядку [6].

Наслідком популізму є непрофесійні і незбалансовані владні рішення, що підриває потужність національної економіки в умовах воєнного стану. Воєнний стан зумовлює деякі обмеження та відступ від забезпечення окремих прав і свобод, що зумовлено необхідністю відвернення агресії та забезпечення обороноздатності країни. Для України критично важливо поновити обсяги виробництва у ВПК у тому обсязі, щоб забезпечити нормальні потреби ЗСУ у здійсненні ефективної відсічі ворогу та поновленню положення країни на світовому ринку озброєнь принаймні у тих сферах, в яких Україна традиційно посідала конкурентні позиції. Для цього у сфері ВПК слід посилити переваги конкуренції економічних відносин та свободу контрактів, зокрема із використанням дигітальної системи Prozorro. Як свідчить досвід зростання

американської економіки під час Другої світової війни, саме військові замовлення серед приватних компаній сприяло розвитку суміжних галузей економіки, що призвело у кінцевому результаті до економічного буму в США. Так само, сьогодні застосування цього кластерного принципу сприятиме розвитку національної економіки в Україні, оновлення України та посилення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Всі міркування такого характеру слід мати на увазі при здійсненні судового контролю над діями органів публічної влади.

Попри недоліки з огляду на вимоги юридичної визначеності Указу Президента про впровадження воєнного стану, затвердженого Верховною Радою законом від 24 лютого 2022 р., влада вжила загалом адекватних заходів щодо забезпечення обороноздатності України. Наразі механізми парламентського контролю мають бути спрямовані насамперед на забезпечення справедливої дистрибуції публічних фінансів для потреб обороноздатності України та адекватного регулювання обмежень прав людини в умовах воєнного стану. Для цього потрібна диференціація у воєнному праві особливостей здійснення влади у зоні бойових зіткнень, у тилу, а також щодо забезпечення прав громадян України на окупованих територіях. Оскільки в Україні спостерігається значний обсяг внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і населення багатьох поселень на заході України значно зросло, тому підлягають корегуванню положення законодавства щодо фінансування органами місцевого самоврядування певних інфраструктурних об'єктів. Зокрема, у багатьох західних областях зростає обсяг будівництва житла для ВПО, що зумовлює також збільшення асигнувань на соціальну інфраструктуру (дитсадки, школи, медичні заклади та інші об'єкти соціальних послуг). Таким чином, держава виконуватиме свою природну функцію забезпечення простору безпеки власних громадян в умовах війни.

На завершення, слід наголосити на посиленні засад доброго урядування (good governance) та гарантіях справедливого правосуддя як необхідних умов забезпечення свободи економічної діяльності та передумов посилення

мілітарної потужності України. Це є ключові чинники у зниженні рівня корупції, оскільки корупція сама по собі є соціальним інститутом подолання недоліків неефективного урядування за допомогою неправових інструментів впливу, що призводить до підриву легітимності владних інститутів. Останні заяви щодо вирішення цих трьох ключових проблем як з боку ЄС, так і НАТО засвідчують гостроту проблеми. Вона посилюється також і тим, що майже половину публічних фінансів України складають гранти з боку країн цивілізованого світу, але ліберальні конституційні демократії не готові тривалий час підтримувати неліберальну демократію. Тому такі реформи слід поглиблювати і продовжувати вже на марші, саме в умовах війни, пам'ятаючи про захист фундаментальних конституційних цінностей – непорушності гідності і прав людини, суверенітету і територіальної цілісності України. При оновленні України після перемоги у війні слід робити акцент на інноваціях та нових технологіях, що підвищить інтенсивність і продуктивність праці. Тому за таких параметрів навряд чи нам грозить демографічна криза, а гарантії економічних свобод дозволять лібералізувати інвестиційний режим і сприяти поверненню українських переселенців на батьківщину із-за кордону.

Список використаних джерел:

1. Записки Федераліста. Політичні есе Александра Гамільтона, Джеймса Медісона, Джона Джея. Лист 28.
2. Ерхард Л. Добробут для всіх (пер. з нім. В. Сеника, А. Лапчак; ТОВ «Велл Букс» 2023) 15, 157, 125.
3. Jan-Werner Müller, Populism and Constitutionalism, In: Cristóbal Rovira Kaltwasser (ed.) et al., *The Oxford Handbook of Populism* (Oxford University Press 2017) 590-606
4. Ana Cannilla, Political constitutionalism in the age of populism (2022) 26 *Revus* <<https://doi.org/10.4000/revus.8039>>
5. Martin Belov (ed.) *Populist Constitutionalism and Illiberal Democracies. Between Constitutional Imagination, Normative Entrenchment and Political Reality* (Intersentia 2022)

6. Paul Blokker, Populist Constitutionalism (04 Mai 2017) *Verfassungblog*
<<https://verfassungsblog.de/populist-constitutionalism/>>

КОРУПЦІЙНІ ПРОЯВИ ПРИ УПРАВЛІННІ КРИТИЧНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ УКРАЇНИ

Сахарова О.Б.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник третього відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України*

Близнюк І.Л.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України*

Проблеми захищеності об'єктів критичної інфраструктури є актуальними не тільки для нашої держави, яка потерпає від військової агресії з боку сусідньої країни, а й для країн Європейського Союзу, США, Великобританії та інших цивілізованих країн з потужною економікою. Каталізатором цього також є глобальна фінансова та міграційна кризи [1, с. 205]. Для ефективного протистояння вказаним викликам і загрозам необхідно здійснювати боротьбу з економічною злочинністю, легалізацією (відмиванням) злочинно здобутих коштів, податковими злочинами, які нерідко супроводжуються корупційними проявами.

Зокрема, значні корупційні прояви спостерігаються в Україні у таких секторах критичної інфраструктури, як: паливно-енергетичний, гірничодобувний, системи життєзабезпечення, охорона здоров'я, транспорт тощо. Дотепер бізнес стикається з проблемами корупції у підключенні до комунікацій, отриманні ліцензій та дозволів, у взаємодії з фіскальною службою, а також під час отримання державних контрактів, будівництва великих інфраструктурних об'єктів. Так, у

такому секторі критичної інфраструктури України, як системи життєзабезпечення, непублічність інформації у сфері містобудування та землеустрою обумовлює корупцію та можливість здійснювати будівництво всупереч вимогам законодавства. Крім того, спостерігається недосконалість інструментів контролю та недостатня прозорість процесів будівництва, ремонту та експлуатації доріг. Недосконала система державного контролю та регулювання у будівництві стимулює появу корупційних практик.

У свою чергу, у сфері охорони здоров'я залишаються системними корупційні ризики у таких областях, як медичні закупівлі, лікування громадян України за кордоном, зокрема із застосуванням трансплантації, функціонування електронної системи охорони здоров'я та добір кадрів на керівні посади в закладах охорони здоров'я [2]. Недостатньо прозорі процедури добору кадрів у закладах охорони здоров'я знижують конкуренцію та створюють можливості для проявів корупції під час призначення на такі посади.

Пацієнти та лікарі не отримують лікарських засобів та медичних виробів вчасно та в повному обсязі, зокрема, через незавершений перехід до нової системи організації та контролю медичних закупівель і неповністю врегульовані процеси визначення потреб та обліку лікарських засобів [3, с. 33]. До цього слід додати, що електронна система охорони здоров'я є недостатньо інтегрованою з іншими базами даних, що створює можливості для зловживань під час реалізації окремих функцій (зокрема, надання виплат унаслідок непрацездатності, проведення медичних оглядів, встановлення групи інвалідності) [3, с. 34].

Корупція стала основною причиною відсутності успіхів у процесі реформування певних галузей, у яких зосереджені об'єкти критичної інфраструктури, причому це стосується як підприємств державної форми власності, так і недержавної. Зокрема, існуюча модель управління у суб'єктах господарювання державного сектора економіки є неефективною, наслідком чого є збитки та корупція. Крім того, недостатній обсяг публічно доступної інформації про суб'єктів господарювання, у яких держава має частку власності, також істотно знижує прозорість їхньої діяльності, ускладнює громадський контроль та сприяє корупції.

У цілому, значний рівень корупції на об'єктах критичної інфраструктури негативно впливає на їх готовність протистояти викликам національній безпеці на сучасному етапі розвитку держави.

Найбільш поширеними корупційними схемами на об'єктах критичної інфраструктури є: штучне обмеження конкуренції при закупівлі сировини, матеріалів для надання переваги афілійованим з посадовими особами цих об'єктів компаніям; укладання договорів з фіктивними компаніями; перерахування коштів за фактично непоставлений товар; закупівля товарів, послуг, робіт за завищеними цінами; допуск до участі в конкурсних торгах лише тих комерційних структур, засновники і співзасновники яких перебувають у родинних чи так званих корупційно-ділових стосунках із замовниками – посадовими особами цих об'єктів; виконання чи невиконання посадовою особою цих об'єктів в інтересах окремого учасника процедури закупівлі будь-якої дії щодо проведення конкурсних торгів з використанням наданого їй службового становища з метою отримання неправомірної вигоди; закупівля товарів, що не відповідають заявленим вимогам; необґрунтоване проведення закупівлі в одного учасника; вимагання неправомірної вигоди тощо.

Корупційні прояви на об'єктах критичної інфраструктури можуть виражатися через нецільове та неефективне використання бюджетних коштів, передбачених на потреби об'єктів критичної інфраструктури, сумнівні дії посадових осіб об'єктів критичної інфраструктури у процесі здійснення господарської та фінансово-економічної діяльності, призначення на керівні, управлінські ланки некомпетентних осіб, брак професіоналів, викликаний впливом таких чинників, як «кумівство», «політична доцільність», прийняття рішень під впливом та в інтересах представників окремих фінансово-промислових груп, які негативно впливають на розбудову та функціонування об'єктів критичної інфраструктури, популізм, прийняття програм, стратегій, концепцій, які неможливо реалізувати на практиці та які негативно впливають на діяльність об'єктів критичної інфраструктури.

Експерти відносять нашу державу до групи країн так званого кумівського

капіталізму (crony capitalism), для яких характерними є наявність корупційних зв'язків між державним та приватним секторами, хабарництво, відсутність конкуренції та механізмів регулювання, а також передавання за заниженими цінами державних активів у власність приватному сектору [4, с. 175];

Безкарність та спокуса отримати значну вигоду від протиправних дій є підґрунтям для подальшої корумпованості менеджменту об'єктів критичної інфраструктури та стагнації галузей, у яких вони зосереджені. Поки що в Україні жодного менеджера вищої управлінської ланки об'єктів критичної інфраструктури не було притягнуто до кримінальної відповідальності за корупційні дії.

Загальна динаміка розгляду судами справ про корупційні та пов'язані з корупцією злочини є низькою. Відсутня усталена практика розгляду кримінальних проваджень цієї категорії. Мають місце непоодинокі випадки зловживання учасниками судового процесу процесуальними правами [3, с. 40]. Також спостерігається низька оперативність та якість здійснення досудового розслідування корупційних злочинів (значна частка таких проваджень тривають роками), зумовлена надмірною складністю окремих процесуальних дій [3, с. 38].

Окремі положення кримінального законодавства, які стосуються кримінальної відповідальності за корупційні злочини, суперечать міжнародним стандартам у цій сфері, не узгоджені між собою та з положеннями кримінального процесуального законодавства і закону. Як наслідок, у значній частині випадків особи, що вчинили корупційні злочини, звільняються від кримінальної відповідальності та/або покарання [3, с. 38].

Без реальних, зрозумілих і чесних дій керівництва та менеджменту об'єктів критичної інфраструктури, і, як наслідок, мінімізації корупційних проявів, можна остаточно втратити систему керованості об'єктів критичної інфраструктури, систему захищеності їх від кібератак.

У сучасних умовах складного соціально-економічного стану країни, впливу зовнішніх (військова агресія РФ) та внутрішніх чинників на стан національної безпеки України набуває особливої актуальності питання захищеності об'єктів життєзабезпечення та критичної інфраструктури держави, а для цього треба

подолати не тільки технологічне відставання, модернізувати галузі зосередження об'єктів критичної інфраструктури, а й усунути чи мінімізувати негативні чинники, ключовими з яких є корупційні прояви та ризики [1, с. 208].

У світі вже напрацьовані й діють «правила гри» в цьому напрямі та стандарти й рекомендації щодо мінімізації цих викликів, які вважаються одними з головних загроз і ризиків для всіх цивілізованих країн. Інструменти успішної протидії корупції вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Україна має велику кількість об'єктів критичної інфраструктури, від безпечної роботи яких залежить не тільки безпека держави, а й безпека багатьох країн європейського континенту та інших країн прилеглих регіонів [1, с. 208], а тому потребує захисту критично важливих об'єктів від корупційних проявів.

Список використаних джерел:

1. Чередниченко О. Ю. Вплив корупційних проявів на стан захищеності об'єктів критичної інфраструктури держави від зовнішніх загроз (на прикладі залізничного транспорту України). *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 65. С. 203–211. URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/view/157238>.
2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antycoruptsijna-strategiya/>.
3. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020–2024 роки: проєкт. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antycoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf>.
4. Береза О. Д. Корупція у сфері державного управління як стримуючий фактор соціально-економічних реформ. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/22.pdf>. С. 173–180.

ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Скорик Ю.С.

*аспірант кафедри конституційного права України,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Публічне управління та адміністрування в секторі безпеки України є підвидом соціального управління. Єдиного визначення «публічного управління і адміністрування» в науці немає. Окремі вчені указують, що «публічне адміністрування» – це регламентована законами й іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямована на здійснення законів та інших нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг [1, с.1942].

Важливою характеристикою системи публічного управління є можливість швидкого реагування і протистояння загрозам і викликам, швидка адаптація до змін та криз, відновлення після згаданих періодів.

Під час воєнного стану, за умов сьогодення, досить актуальним є питання здійснення процедур публічного управління та їх ефективної реалізації, адже саме «публічне адміністрування» передбачає «функціонування універсального організаційно-правового механізму виявлення, узгодження і реалізації суспільних потреб та інтересів, формування прав та обов'язків учасників суспільних процесів та їх взаємовідносини в правому полі» [2, с.1].

Світова практика показує, що основними викликами, з якими стикаються країни під час воєнних дій на своїй території, є: руйнування усталених механізмів управління державою, різка зміна структури економіки, втрата значної частини бюджетних надходжень, загострення соціальних і

демографічних проблем, посилення бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності бізнесу [3, с.31].

У більшості праць вітчизняних науковців згадується перелік недоліків, який притаманний публічному управлінню в Україні, до нього входить корумпованість, незавершеність адміністративної реформи, недосконале законодавче врегулювання, недостатній рівень прозорості та відкритості влади тощо. Загалом, необхідно налагодити максимально ефективну взаємодію між органами публічного управління та інститутами громадянського суспільства для подолання нині наявних проблем, які сповільнюють адаптацію України до воєнного стану та її повоєнного поновлення.

Особливістю публічного адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану є також обмеження певних демократичних процедур і зміцнення ієрархічності та єдиноначальності [4, с. 67]. Мова йдеться про обмеження низки конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, що і передбачено Конституцією України.

Так, щодо фізичних осіб в умовах сьогодення може бути застосовано обмеження права на вільний вибір трудової діяльності, зазначеного у статті 43 Конституції України, шляхом запровадження трудової повинності для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, оборонній сфері і не заброньовані за організаціями, підприємствами чи установами; обмежується право на свободу пересування та вільного вибору місця проживання (ст. 33) шляхом запровадження комендантської години, встановленням особливого режиму в'їзду та виїзду з окремих населених пунктів, обов'язковою евакуацією (якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України), обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів; в умовах воєнного стану за потреби проводиться перевірка документів, а іноді особистих речей, транспортних засобів, житла громадян і службових

приміщень, що за умов мирного життя суперечить статті 32 Основного Закону України; під час воєнного стану можливе обмеження права на майно, примусове відчуження майна допускається в установленому законом порядку за умови подальшої компенсації; заборонаю знаходяться масові, акції, збори, проведення виборів та референдумів, що є порушення права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38) [5].

Введення воєнного стану передбачає надання публічним адміністраціям (органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень) необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [6, с.68].

З моменту введення воєнного стану на усій території нашої держави були утворені військові адміністрації, що представляють у відповідності до норм закону тимчасові державні органи, метою яких є забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Саме на них припадає основне організаційно-управлінське навантаження з реалізації положень режиму воєнного стану [7, с. 19–23].

Одним з головних завдань влади стало проведення мобілізаційних заходів, але розподіл управлінських функцій між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства щодо здійснення ними повноважень у сфері публічного управління в нашій країні залишився не повною мірою врегульованим, що у певній мірі перешкоджає виконанню завдання своєчасно і у повному обсязі. Таким чином прояв незавершеності адміністративно-територіальної реформи в Україні загрожує

наростанням певних інституційних диспропорцій у взаєминах між органами державної влади та органами місцевого самоврядування у процесі здійснення адміністрування, особливо під час воєнного стану.

Можливо зробити висновок, що в умовах воєнного стану збільшується потреба в оптимізації публічного управління, що становить нові виклики перед системою публічного адміністрування України. Передусім, необхідна налагоджена взаємодія між органами державної влади та військового командування з органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства задля подолання наявних інституційних проблем, які не сприяють адаптації країни до умов воєнного стану.

Важливого значення в нинішніх умовах набуває формування в Україні нової системи адміністрування в державі з урахуванням актуальних потреб воєнного стану та реалізація вкрай назрілих правових та організаційних управлінських заходів [8, с. 166].

Список використаних джерел:

1. Власенко Т.А. Ефективність та результативність публічного адміністрування. Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти : зб. матеріали Всеукр. наук. практ. конф. молодих учених та студентів. Харків : НТМТ, 2016. С. 1942–1947

2. Бліхар М. Публічне адміністрування як форма реалізації публічної влади. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. С. 1.

3. Жукова Є. Публічне адміністрування під час дії адміністративно правового режиму воєнного стану. Діяльність органів державних органів в умовах воєнного стану : зб. тез матеріалів Міжнародно практ. онлайн конф., м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р. С. 498.

4. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеев Є.Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2022 р. № 2. С. 30–35.

5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

6.Шопіна І. М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. Наука і правоохоронна. 2018. № 4. С. 67–71.

7. Баранов С.О. Особливості здійснення публічного адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, м. Одеса, 28 жовтня 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. 152 с. С. 19–23

8.Нікітін А. А. Здійснення публічного адміністрування під час дії правового режиму воєнного стану:теоретичні та практичні аспекти. Юридичний бюлетень. 2022. № 27. С. 164.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ В РЕАЛІЯХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Слінько Т.М.

кандидатка юридичних наук, професорка,

завідувачка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Військові конфлікти, які останнім часом усе частіше спалахують у тому чи іншому куточку світу, для людства завжди мали серйозні наслідки. Сьогодні, у добу стрімкого розвитку інформаційних технологій, цифровізації (digitalization) більшості сфер, ведення воєнних дій супроводжується таким явищем, як кіберагресія. Зауважимо, що через його поширення, розширення способів і засобів вчинення (йдеться передусім про такі складові, як кібератаки, кібершпигунство і кібервійни) людство зазнає непоправних втрат, а саме завдається шкода об'єктам критичної інфраструктури, які виводяться з ладу,

відбуваються збої у роботі державних органів і установ, банків тощо. Звісно, усе це робиться з метою впливу на супротивника, дестабілізації політичної й економічної ситуації, зокрема, задля підвищення незадоволення серед громадян. Зрозуміло, що рф як країна-агресор також вдається до згаданих, так би мовити, брудних засобів. Однак, як свідчать останні події, постійні атаки на сайти військових відомств, різних міністерств, фінансових установ, на енергооб'єкти й інфраструктуру лише викликали лють і ненависть до військовослужбовців і політичного керівництва рф, згуртували, об'єднали наш народ.

Не можна не згадати й про використання країною-агресором таких прийомів кібервійни (кіберагресії), як поширення фейків, дезінформації, проведення інформаційних операцій. Усе це робиться для маніпулювання громадською думкою й впливу на політичні процеси. Наприклад, поширення в росЗМІ фейкових новин про перемоги й успіхи армії рф, створення враження масштабної підтримки агресора не лише всередині країни, а й за її межами спрямовані на маніпулювання фактами, їх викривлення задля поширення серед українців почуття невпевненості, зневіри їх у перемозі і, як наслідок, хаосу в суспільстві.

Вказане набуває особливого значення з огляду на те, що починаючи з анексії Криму і Севастополя, окупації частини Донецької і Луганської областей, а особливо з 24 лютого 2022 року – це повномасштабного вторгнення армії рф на територію нашої країни ми щодня стикаємося зі ризиками і загрозами інформаційній безпеці України, існуванню Української держави, її територіальній цілісності, суверенітету, що, як і в більшості демократичних суспільств, захищається національним законодавством. Усе це підтверджує, що інформаційна безпека у реаліях військової агресії стає критичним фактором забезпечення національної безпеки і збереження суверенітету держави.

Отже, нині саме збройна й інформаційна агресія рф, політична напруженість є тим важелем, який підштовхує Україну до рішучих дій, спрямованих на захист свого суверенітету й незалежності, забезпечення безпеки, збереження

цілісності і єдності держави, тим більше, що теоретичне й законодавче підґрунтя для цього існує.

Зокрема, конституційно-правові засади інформаційної безпеки вказані у ст. 17 Конституції України, якою в пріоритетному порядку встановлюється, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки – це найважливіші функції держави, справа всього Українського народу [1]. Чи означає наведене, що інформаційну безпеку поставлено на один щабель із такими важливими компонентами системи національних інтересів, як суверенітет і територіальна цілісність і цей її статус законодавчо закріплений в Основному Законі України? На нашу думку, відповідь має бути позитивною, особливо беручи до уваги ступінь її важливості.

Крім того, правову базу регулювання державної політики у сфері національної безпеки закладено в Законі України «Про основи державної політики національної безпеки України», де вперше дано офіційну оцінку значущості й системній сутності інформаційної безпеки як невід’ємної складової національної безпеки України. Крім того, сукупність ідей та концепцій, що визначають національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх задоволення, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері й механізми регулювання суспільних відносин відображені в Доктрині інформаційної безпеки України, затвердженій і введених в дію Указом Президента України від 25 лютого 2017 року [2].

Зауважити, що, попри те, у самій Доктрині не передбачені конкретні правові механізми регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної безпеки, вона визнається базовим актом, в якому відображені цілі, вектори діяльності української держави у даній сфері. Так, у тексті Доктрини зазначено, що метою її прийняття є «уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв’язаної нею гібридної війни» [2]. У документі також зафіксовано, що «Російською Федерацією застосовуються проти України найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і

релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України» [2].

Не можна оминати й того факту, що Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 затверджена Стратегія інформаційної безпеки (далі – Стратегія), яка визначає актуальні виклики й загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі й завдання, які стоять перед державою у справі як протидії таким загрозам, так і також захисту права осіб на інформацію, персональних даних. Стратегією визначено, що інформаційна безпека України – складова національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави. У ній серед глобальних викликів інформаційній безпеці зазначено: збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній; наявність великої кількості соціальних мереж як суб'єктів впливу в інформаційному просторі; недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій; інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України; інформаційне домінування РФ як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України; несформованість системи стратегічних комунікацій; недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів; застосування різних способів маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни; недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам [3].

Вказане зайвий раз підтверджує тезу про те, що вітчизняний інформаційний простір протягом всього існування незалежної України був і залишається об'єктом постійних зовнішніх атак, особливо впродовж останніх 9 років. Крім того, як зазначають експерти в «Аналізі державної політики у сфері національної безпеки і оборони України»: «Дії суб'єктів забезпечення національної безпеки України на початку загострення воєнно-політичної ситуації були не ефективними.

Оперативність прийняття управлінських рішень у сфері національної безпеки була низькою, що не забезпечувало своєчасного реагування на нові загрози. Відсутність постійно діючого механізму моделювання і прогнозування як основи для прийняття рішень не дозволяло діяти на упередження» [4]. Що, звісно, неприпустимо в такий складний для держави час.

Вивчивши думки експертів, можемо сміливо стверджувати, що основними викликами для інформаційної безпеки в Україні в контексті військової агресії виступають: 1) поширення дезінформації (як відомо, російська агресія супроводжується активною дезінформаційною кампанією, яка має на меті маніпулювання громадською думкою, створення хаосу й дестабілізацію українського суспільства; 2) кібератаки на державні об'єкти й критичної інфраструктури (зокрема, кіберзлочинці й державні хакерські групи можуть спрямовувати кібератаки на державні інституції, енергетичні системи, медичні установи та інші критично важливі об'єкти; 3) шпигунство й витік інформації (ворожі агенти у змозі проникати у військові системи й отримувати конфіденційну інформацію, що загрожує оперативній ефективності й безпеці військових дій); 4) дезорганізація комунікацій із фронту (так, забезпечення ефективної комунікації та зв'язку з військовими одиницями на передовій стає важливим завданням, оскільки ворожа агресія може перешкоджати та перехоплювати зв'язок); 5) кібершпигунство та підрив кібербезпеки, зокрема, кібершпигунство може бути використане для отримання розвідувальної інформації про військові плани й техніку; 6) зростання застосування штучного інтелекту і складних алгоритмів у кібератаках; 7) існування ризиків і можливостей для зловживання у сфері захисту персональних даних і збереження конфіденційної інформації передусім стосовно військовослужбовців і ветеранів (до речі, це стає важливим завданням держави, як і докладання зусиль запобігання цьому); 7) розвиток кібервійськових здібностей (саме це має підштовхнути українські військові структури до активного розвитку кібервійськових здатностей для виявлення, відповіді й запобігання кібератакам, а також для підтримки військових операцій).

Усе викладене вище дає підстави стверджувати, що інформаційні загрози нашій державі потребують ретельного аналізу, а технології їх нівелювання і протистояння їм – осучаснення, оскільки, сподіваємося, нами доведено, що інформаційна безпека – один із фундаментальних чинників існування й розвитку будь-якої держави у XXI столітті.

Крім того, враховуючи зростаючу складність кіберзагроз та їх потенційно негативний вплив на національну безпеку, Україна має вдосконалювати свої стратегії кібербезпеки, розвивати міжнародну співпрацю з іншими країнами й міжнародними організаціями, а також активно впроваджувати сучасні технології та методи захисту інформації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.17 р. № 47/2017. Дата оновлення: 25.02.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення : 28.07. 2023).
3. Стратегія інформаційної безпеки : затв. Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення : 03.08. 2023).
4. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. 2015 рік. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf> (дата звернення : 29. 07.2023).

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РУЙНУВАННЯ РОСІЄЮ МЕДИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Сліпенюк В.В.

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право», доцент кафедри державознавства, права та європейської інтеграції Національного університету «Одеська політехніка»

Чергове випробування з яким віч на віч зустрівся наш народ за багатовікову історію українського державотворення, це повномасштабна фаза війни України з російськими окупантами. Саме 24 лютого 2022 року назавжди увійде в світову історію, як акт ганебної неспровокованої воєнної агресії росії проти української держави з метою геноциду нашого народу.

Сьогодні важко говорити про післявоєнні наслідки, які залишить окупант на українській землі, але ми точно можемо говорити про те, що на другому році повномасштабного вторгнення, росія ціленаправлено завдає удари та обстрілює критичну інфраструктуру України. Метою цих ударів, безумовно є підірив морального духу та стійкості українського народу в боротьбі проти агресора, але крім цього, ми бачимо планомірні дії ворога на знищення українців.

Суттєвим сигналом для України та світу є дії росії, щодо руйнування медичної інфраструктури. Таким чином, агресор демонструє своє ставлення в питанні медичного забезпечення українців та фактично намагається створити життєві умови, розраховані на знищення наших громадян. Питання охорони здоров'я за час повномасштабного вторгнення набуває все більшої актуальності. Щоденні бойові дії та ракетні удари по території України зумовлюють збільшення пацієнтів, яким медичні працівники надають максимально можливу допомогу в збереженні життя та здоров'я.

Розуміючи велику цінність в питанні забезпечення медичною допомогою наших громадян, росія умисно здійснює регулярне знищення медичної інфраструктури України. Згідно із інформацією Міністерства охорони здоров'я

України, за рік війни росіяни зруйнували вщент 174 об'єкти медичних закладів та ще 1106 — суттєво пошкодили. Найбільше медична інфраструктура постраждала у Донецькій, Луганській, Харківській, Херсонській та Миколаївській областях [1].

Велику увагу в збереженні та недопущенні умисного руйнування медичних об'єктів під час війни приділено в міжнародних договорах та документах. Світ протягом всієї історії існування став свідком великої кількості руйнівних воєн, які відбувалися на різних континентах. З урахуванням цього, для недопущення невинуватого знищення громадян, які не беруть участь у військових діях та належать до цивільних осіб, міжнародна спільнота напрацювала ряд вимог та правил яких повинні дотримуватись сторони.

Статтею 52 Додаткового протоколу до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року передбачено, що цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій [2]. При цьому росія вчергове нехтує міжнародними договорами, та демонструє своє ставлення до будь-яких домовленостей, що й зумовлює принципову позицію нашої держави, про недопущення ведення мирних переговорів з агресором, в той час коли частина України перебуває під тимчасовою окупацією.

В юридичній площині ми розуміємо, що фіксація кожного воєнного злочину росії в Україні є необхідністю для подальшого притягнення усіх винних осіб до відповідальності. Знищення медичної інфраструктури є черговим підтвердженням намірів ворога, які направлені здебільшого на цивільне населення та підтверджують справжню ціль війни.

Римським Статутом Міжнародного Кримінального Суду в статті 8 зазначено, що до воєнних злочинів належить умисне спрямування нападів на медичні установи [3]. Таким чином, існує правова підстава притягнення винних осіб за вчинені напади на медичну інфраструктуру України. На сьогоднішній день Збройні Сили України роблять все можливе для захисту нашої держави, її інфраструктури та кожного життя, але при цьому важливим є також документування кожного воєнного злочину росії. Метою фіксації злочинних

дій кремлівської влади та її народу є як притягнення до відповідальності, так і нагадування українському народу та майбутнім поколінням про справжню ціну свободи та так звану «братську любов» росії.

Проаналізувавши основні документи, які стосуються захисту медичної інфраструктури від час військових дії, можна прийти до висновку, що міжнародне гуманітарне право захищає медичні заклади і медичних працівників від втручання та нападів під час збройних конфліктів. Женевська конвенція зазначає, що сторони конфлікту повинні захищати та забезпечувати діяльність медичних установ, транспорту та персоналу, надавати медичну допомогу цивільним особам і комбатантам.

Зіткнувшись в боротьбі з росією за свою незалежність та гідно прийнявши бій, ми можемо констатувати, що жодні гуманітарні положення міжнародних договорів російською стороною не дотримуються. Не маючи сил та гідності для участі в бойових діях у відповідності до правил ведення війни, ворог здійснює свої удари по найменш захищеним об'єктам, а саме: по цивільним особам та життєво важливій інфраструктурі, яка повинна сприяти нормалізації життя у воюючій країні.

Справою України та всього світу є притягнення до відповідальності всіх осіб, які причетні до тих руйнувань та вбивств, які принесла на нашу землю росія починаючи з 2014 року. Лише мир на справедливих умовах з покаранням винних, може сформувати безпечне середовище на європейському континенті та утримати всіх імперіалістів та диктаторів від повторення помилок росії.

Список використаних джерел:

1. За рік війни росіяни пошкодили або зруйнували понад 1 200 об'єктів медзакладів. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/za-rik-vijni-rosijani-poshkodili-abo-zrujnuvali-ponad-1-200-ob%e2%80%99ektiv-medzakladiv>

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ VS ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ткаченко Є.В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Метою гуманітарної політики держави в багатоетнічному та полі конфесіональному суспільстві є створення умов для повної реалізації мовних, етнічних та релігійних прав кожною особою. Україна, проголосивши себе на конституційному рівні демократичною і правовою державою, прагне створити умови для рівноправного розвитку та активної всебічної участі у соціальному, економічному, політичному та духовно-культурному житті громадян України незалежно від мовної, етнічної та релігійної приналежності. Демократична держава повинна не лише поважати етнічну, мовну та релігійну самобутність будь-якої особи, яка належить до мовної, етнічної чи релігійної меншини, але і створювати умови, що дозволяють виражати, зберігати таку самобутність. Отже, важливим елементом державної гуманітарної політики є забезпечення прав мовних, етнічних та релігійних меншин в Україні.

Слід наголосити, що Україна на момент проголошення незалежності була доволі різнобарвною країною. І це стосувалося питань мови, етнічного складу, релігії, ставлення до історії, поглядів на майбутнє. Слід погодитися з Сергієм Плохін, що в Україні були два сценарії прощання з СРСР. Перший «балтійський», який був характерним для Західної України, де відбувалися повний розрив з радянським минулим, процесу декомунізації, поява нових політичних лідерів. Другий сценарій – «пострадянський» або «російський», в цих регіонах декомунізація майже не відбувалася, а при владі залишилась

колишня партійна номенклатура (Plokhy S. The Russo-Ukrainian War. The Return of History). Безумовно така різнобарвність українського населення та регіонів, не могли не вплинути на різність поглядів щодо політики розвитку державної мови та консолідації українського народу, ролі російської мови в суспільстві, правового статусу національних та етнічних меншин, розвитку української автокефальної церкви та правового статусу церкви Московського патріархату. Але ж унікальність українського суспільства полягала у тому, що ця його різнобарвність дозволила побудувати політичну культуру, яка засноване на компромісі, адже галичанам необхідно було домовлятися з донеччанами, націоналістичним політичним елітам з старою політичною номенклатурою.

Саме такий компроміс ми можемо побачити в положеннях ст. 10 Конституції України, в якій з а українською мовою закріплюється статус державної, а російській та іншим мовам національних меншин гарантується можливості розвитку і застосування в різних сферах суспільного життя.

До 2014 р. відносно російської мови та російськомовного населення майже не проводилися політика заборон чи обмежень. Релігійним організаціям Московського патріархату надавалися всі умови для вільного віро сповідання та розвитку власних поглядів.

Як же змінилася політика після окупації українських земель 2014 р. та збройної агресії 2022 р.

Відповідно до ст. 11 Конституції України держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Тобто на рівні Основного Закону закладено основні принципи гуманітарної політики держави – з одного боку публічна влада України як відносно молододі держави, що перебуває на етапі державотворення, має створити умови та механізм для об'єднання української нації через підтримку розвитку української мови як державної, національної культури, книговидання, театру, освіти, релігійних традицій тощо; з іншого боку – оскільки для України як для багатонаціональної, полімовної та

багаторелігійної країни є важливим гарантування мовних, етнічних, релігійних та інших особливих прав усіх меншин України, що є вагомою передумовою забезпечення суспільної злагоди.

Перший вищевказаний напрямок гуманітарної політики особливо актуалізувався після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Особливо це стало важливим для єднання українського народу щодо створення організованого та потужного супротиву ворогу, який під гаслами захисту російськомовного населення, намагався захопити та поглинути українські території. Саме об'єднання українських громадян навколо ідеї відсічі російській агресії та перемоги над ворогом стане історичним міфом, який буде основним підґрунтям для єдиного українського народу як для багатонаціональної, полімовної та багатоконфесійної спільноти. Саме з цією метою 13 грудня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Іншим напрямком гуманітарної політики – створення відповідних умов для розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх меншин України.

На теперішній час в Україні в освітній сфері ще й досі актуальною залишається проблема знаходження законодавчого балансу між метою державної мовної політики щодо забезпечення використання та розвитку української мови як державної, а з іншого – гарантування права на навчання або вивчення рідної мови представниками меншин.

Слід також наголосити, що у своєму Висновку щодо заяви України про членство у ЄС Європейська комісія рекомендувала державі завершити реформування нормативно-правової бази стосовно національних меншин, яка наразі готується відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, та ухвалити негайні й ефективні механізми імплементації. Так, Венеційська комісія у своєму Висновку від 8 грудня 2017 р. також вказує на обмеження прав національних меншин новим «освітнім законом». А саме, вона вказує, що хоча

проведення всеосяжної реформи української системи освіти, схоже, сприймається загалом позитивно, новий Закон про освіту пропонує також нові принципи використання мов для здобуття освіти та мов як предмету навчання. Зокрема, стаття 7 нового закону, зменшивши обсяги освіти мовами меншин, особливо після завершення початкової школи, викликала сильну критику та протести як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Ця критика значною мірою виправдана, з низки причин. Та редакція статті, яку було схвалено, суттєво відрізняється від проекту, щодо якого відбувалися консультації з меншинами. Стаття 7 містить важливі двозначності та, як видається, не забезпечує дотримання ключових принципів, необхідних для виконання рамкового закону при застосуванні міжнародних та конституційних зобов'язань країни. Водночас вона містить певні гарантії щодо освіти мовами меншин, але переважно обмежена початковою освітою. Точний обсяг таких гарантій не є настільки гранично ясным, як це має бути в законі. Схвалена редакція дійсно дозволяє радикально змінити попередній мовний режим, принаймні у середній освіті, привівши її до системи, орієнтованої на обов'язкове використання української мови в якості мови навчання.

Хоча в цьому положенні і не згадуються права жодних етнічних груп, разом з тим в цьому аспекті слід згадати Висновок Венеціанської комісії від 8 грудня 2017 року щодо положень ст. 7 Закону України «Про освіту», в якому наголошується, що аналогічний пункт, який міститься у Законі «Про освіту», не передбачає рішення для мов, які не є офіційними мовами ЄС. Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та героїчного супротиву Збройних Сил України і Українського народу військовій агресії, найближчим часом складно практично гарантувати мовні права в освітній сфері для російської національної меншини, але захисту мовних прав потребують, наприклад, гагаузька, єврейська або ромська національні меншини. Слід наголосити, що у 2022 р. прийнято новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України), який є одним з «євроінтеграційних» законопроектів, прийняття яких сприяє виконанню

рекомендацій Єврокомісії щодо подальшої перспективи членства України в Європейському Союз.

**КОНЦЕПТ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ»: СУЧАСНІ
ІМПЕРАТИВИ І КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ (МІЖНАРОДНО-
ПОЛІТИЧНИЙ, ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ТА
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ)**

Ціватий В.Г.

кандидат історичних наук, доцент,

Заслужений працівник освіти України,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин

Процеси мондіалізації все дедалі більше проявляють свої впливи на національну безпеку і міжнародну безпеку в системі міжнародно-політичних координат ХХІ століття. Під дією глобалізаційних процесів зазнає кардинальних змін міжнародне безпекове середовище – у відповідь на нові виклики і загрози сьогодення. Міжнародно-політичне безпекове середовище та безпекові стратегії національних держав стають більш гнучкими, більш динамічними, але в той же час – і більш суперечливими, і не завжди прогнозованими [1, с. 270-283].

Маємо констатувати, що під впливом глобалізації здійснюється трансформація сучасної системи міжнародних відносин, відбуваються трансформації окремих елементів системи міжнародних відносин, збільшується кількісна чисельність бкторів міжнародних відносин (учасників міжнародного політичного процесу та політико-дипломатичної взаємодії).

На сучасній міжнародно-політичній арені взаємодіють національні держави (бктори міжнародних відносин), міжнародні об'єднання, організації, інституції та інші недержавні бктори, тощо.

Ключові позиції в наднаціональних та транснаціональних інституціях займають провідні держави світу, які здебільшого і домінують у глобальних економічних процесах та впливають на вирішення проблем міжнародної безпеки і національної безпеки.

Транснаціональні корпорації (ТНК) і фінансові групи посилюють свої впливи на економічний і суспільно-політичний розвиток національних держав. Цей процес інституціоналізується й супроводжується зниженням політико-дипломатичної впливовості ролі останніх у вирішенні широкого кола питань політики та безпеки на світовому, регіональному і національному рівнях.

Виклики безпеці, що виходять із зовнішньополітичного та політико-дипломатичного оточення, потребують науково-методологічного забезпечення, розробки та реалізації певної державної політики та її нового політико-дипломатичного інструментарію у сфері безпеки, яка б забезпечувала захищеність суспільства і держави від воєнних загроз.

Таку політику прийнято називати політикою національної безпеки. Вона визначається діяльністю держави та її інститутів щодо запобігання і нейтралізації загроз національним інтересам України у сфері безпеки.

Політика національної безпеки реалізується в практичній площині національної безпеки та зовнішньої політики держави через інституціональну взаємодію та впровадження концепцій, програм, доктрин, стратегій згідно із чинним законодавством. Діяльність держави у воєнній сфері національної безпеки прийнято називати воєнною політикою держави.

Воєнна політика держави є складовою загальної державної політики, безпосередньо пов'язаною із створенням Воєнної організації, її підготовкою та застосуванням для досягнення політичних цілей [1, с. 270-283].

Воєнна доктрина є основою для підготовки та прийняття воєнно-політичних, воєнно-дипломатичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних рішень, розроблення відповідних концепцій і програм. Власне воєнна доктрина є ідейним стрижнем усієї воєнно-політичної та воєнно-дипломатичної діяльності держави (воєнної політики).

Політичні цілі є втіленням нових політичних інтересів. У даному контексті інтерес являє собою певний синтез об'єктивних потреб у застосуванні воєнної сили для забезпечення функціонування влади на певній території чи в певних сферах життєдіяльності.

У сфері воєнної політики такий інтерес визначається як воєнно-політичний інтерес. Такі інтереси, як правило, мають загальнонаціональну значимість і відносяться до пріоритетних національних інтересів [2, с. 90-100; 3].

Воєнно-політичні цілі – сукупність поглядів і намірів, що виражають потреби та інтереси учасників воєнно-політичної діяльності. Найчастіше виділяють цілі двох типів – довгострокові, ідеальні (goals), які ще інколи називають стратегічними, і короткострокові, конкретні (objectives), які називають оперативними [3].

Кожна держава має власні воєнно-політичні та воєнно-дипломатичні цілі і визначає їх у різних умовах воєнно-політичної обстановки [1, с. 270-283; 4]. Сучасна війна є складним суспільно-політичним явищем, що інституціоналізується складовою частиною в загальний політичний і політико-дипломатичний процес.

Цей процес інституціонально визначається сукупністю ситуаційно-змістовними періодами (у геополітичному вимірі – це глобальний рівень, регіональний рівень, національний рівень, локальний рівень) [4; 5, с. 74-80].

Відправним моментом (нульовою фазою) політичного процесу служить мирна співпраця, що є найбільш сприятливим періодом розвитку суспільства, під час якого соціальні протиріччя вирішуються виключно невоєнними засобами, здійснюється позитивне забезпечення життєдіяльності особи, функціонування політичних та інших невоєнних засобів у цьому періоді виключає застосування насильства, відбувається мирне протікання політичного й політико-дипломатичного процесу в державах, регіонах та в цілому у світі [6, р. 106-115; 7, с. 327-339].

Політична конфліктологія та моделювання міжнародно-політичних процесів, аналіз і прогнозування зовнішньої політики і дипломатії, в умовах сьогодення

дозволяє віднаходити ефективні напрями реалізації відповідних документів у сфері національної безпеки. Національна безпека – це фактор стабільності та конституційного гарантування держави.

«М'які» невоєнні засоби не завжди дозволяють досягати цілей, якщо держава починає сповідувати агресивну політику. І як наслідок – держави (міжнародні фактори) продовжують свою політику засобами ворожої дії (війна) [1, с. 270-283; 7, 327-339; 8, с. 74-80; 9].

Правомірно зазначає проф. Г.П. Ситник, що «...Загрози державній безпеці зумовлені різними факторами, для системної активізації яких існують різні методи, які передбачають використання інформаційних технологій та масових комунікацій й мають своїм кінцевим наслідком генерування критичних (надзвичайних) ситуацій, особливістю яких є стрімке зростання напруженості між суб'єктами соціальних взаємодій, що призводить до трансформації потенційних небезпек державній безпеці у реальні» [7, с. 327-339].

Національна безпека є одним із соціальних регуляторів питань миру і війни в міждержавних відносинах глобалізованого світоустрою XXI століття.

Важливим політико-дипломатичним інструментом на сьогодні у сфері національної безпеки є публічна дипломатія.

Публічна дипломатія є важливою сферою діяльності держави, є конституційною цінністю, яка служить національним інтересам і є функцією розвитку держави та її народу.

Важливість публічної дипломатії зростає, особливо з огляду на поточний глобальний контекст – технологічний, цифровий, економічний розвиток, міжкультурна комунікація, взаємозв'язки та взаємодія на багатосторонніх рівнях між державами та міжнародними інституціями.

Отже, концепт «національна безпека держави» – це теоретико-методологічний імператив і конституційна цінність у сфері міжнародної, національної, регіональної та глобальної безпеки XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Марутян Р.Р. Воєнна фантастика як гуманітарна технологія гібридної

війни. *Інформаційно-комунікаційна безпека: сучасні тренди* / О.О. Бровко, О.В. Курбан, А.Л. Лісневська, Р.Р. Марутян. Монографія. Київ: Київський університет імені Б. Грінченка, 2022. С. 270-283.

2. Ціватий В.Г. Війни на теренах Європи (XVI-XX ст.) і феномен інформаційної пропаганди в історичній ретроспективі: теоретико-методологічний, інституціональний і зовнішньополітичний дискурси. *Пропаганда vs контрпропаганда у медіапросторі: минуле, сучасне, майбутнє: збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 90-100.

3. *Public Diplomacy: A New Strategic Imperative*, 2016. 196p.

4. *Eastern Europe. Regional Studies: Monograph* / V. Teosa, M. Matsaberidze, V. Tsivatyi. Chişinău: USM: TSU, 2017. 355p.

5. Ціватий В.Г. Модель публічної дипломатії Європейського Союзу (ЄС) в умовах трансформації постбіполярного світоустрою XXI століття: інституціональний, міжкультурно-комунікативний і темпоральний виміри. *Європейська дипломатія у XXI столітті: збірник наукових праць*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 74-80.

6. Tsivatyi V., Podriez Y., Olitskyi V. *Transnistrian Conflict: International Institutional Realities and Prospects of Settlement (view from Ukraine)*. 1992-2022. *Războiul de pe Nistru din 1992: 30 de ani după... / Seria „Istorie și Documente Necunoscute – IDN”*: *Culegere de studii* / coordonator: Sergiu Musteață. Chişinău, 2023. ANTIM, 2023. P. 106-115.

7. Ситник Г.П. Інформаційна компонента критичних (надзвичайних) ситуацій у контексті забезпечення державної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління: науковий журнал*. 2020. №2(4). С. 327-339.

8. Ціватий В.Г. Модель публічної дипломатії Європейського Союзу (ЄС) в умовах трансформації постбіполярного світоустрою XXI століття: інституціональний, міжкультурно-комунікативний і темпоральний виміри. *Європейська дипломатія у XXI столітті: Збірник наукових статей*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 74–80.

9. Потехін О., Клименко Ю. ГЕОПОЛІТИКА ПРОТИ БЕЗПЕКИ:

союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст.: Монографія К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. 552 с.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЛЕГІТИМНА МЕТА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ У ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

Чорненький В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Поняття «легітимна мета» використовується як усталене позначення одного з критеріїв (на рівні із передбаченістю законом та пропорційністю) трискладового тесту для перевірки правомірності обмеження прав людини. Враховуючи особливості конкретного права людини, легітимна мета може бути різною, але спільним є те, що, як правило, така мета зафіксована в національній конституції чи міжнародному договорі у сфері прав людини. Така практика є запобіжником від свавільного розширення органами публічної влади переліку підстав для обмеження прав людини. Так, в Конституції України (далі Конституція або Основний Закон) в якості легітимної мети можна зустріти:

- запобігання злочинів чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо, для втручання в таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;

- охорону громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захист прав і свобод інших людей для обмеження права на свободу світогляду та віросповідання.

В окремих випадках Конституція делегує визначення підстав на орган законодавчої влади. Так, стаття 33 Основного Закону визначає, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати

територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Це, звісно, не виключає інші запобіжники як, наприклад, обов'язковий судовий контроль за втручанням держави у права людини. Так, у статті 29 Конституції визначено, що підстави та порядок арешту або тримання під вартою хоч і встановлюються законом, однак лише за наявності вмотивованого рішення суду щодо кожного випадку.

Однією із найбільш поширених легітимних цілей, які передбачені в Конституції, є національна безпека. Вона є підставою для втручання в особисте і сімейне життя особи, право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, право збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, право на страйк і, звісно, свободу об'єднань в громадські організації та політичні партії.

В умовах повномасштабної війни питання національної безпеки, функціонування політичних партій та їх взаємозв'язок є вкрай важливим. Адже національна безпека України, яку законодавець визначив як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, є пріоритетом в умовах протистояння державі-окупанту [1]. Без захищеності національної безпеки вкрай складно говорити про реальний, а не ілюзорний захист індивідуальних прав людини. З цього приводу суддя Конституційного Суду В. В. Лемак слушно звернув увагу, що воєнні злочини у багатьох населених пунктах України, які були тимчасово окуповані російськими військами, зокрема скоєні ними масові вбивства цивільного населення, підтверджують взаємозв'язок між обороною Української держави та захистом індивідуальних прав і свобод людини [2].

У статті 15 Конституції закріплено положення про те, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, а держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і Законами України. Тому цілком слушно автори

Закону №2243-IX, який адаптує підстави для обмеження діяльності політичних партій до умов повномасштабної війни, у пояснювальній записці вказують на те, що політичний та ідеологічний плюралізм, який є загально визнаною у світі цінністю і який реалізується, зокрема, через діяльність політичних партій, не може використовуватись для повалення державного ладу, здійснення і пропаганди колабораціонізму на користь держави-агресора [3].

Що ж до самого Закону, то він доповнив підстави для заборони утворення і діяльності політичних партій, визначені статтею 5 Законом України «Про політичні партії в Україні», випадками виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, глорифікації, виправдання дій та/або бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України [4]. З початку введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року Верховна Рада прийняла ще два Закони, які стосувалися розширення заборон для утворення і діяльності політичних партій. Так, 22 травня 2022 року за декілька днів до початку третього місяця повномасштабного вторгнення український парламент включив до цього переліку: пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну [5]. Останні доповнення до статті 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» прийняті 21 березня 2023 року та стосуються вже пропаганди не тільки теперішнього, але й минулих російських режимів - російської імперської політики від Московського царства до сучасної РФ [6].

Таким чином, впродовж останніх півтора року Українська держава внесла комплексні зміни щодо забезпечення національної безпеки у сфері діяльності політичних партій шляхом зваженого та поміркованого розширення переліку заборон для утворення і діяльності політичних партій. Це є вкрай важливо, оскільки, на відміну від інших суб'єктів громадянського суспільства, за Конституцією виключно партії сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. А відтак, наявність навіть незначної

кількості проросійських чи проімперських політичних сил може розхитувати політичну стабільність, що в умовах повномасштабної війни без перебільшення може зруйнувати Українську державність. Тому усі розглянуті заборони безпосередньо пов'язані із національною безпекою як легітимною метою для втручання у свободу об'єднання політичних партій. Вони спрямовані не лише на усунення уже наявних політичних суб'єктів, які вже заборонені чи в процесі заборони в судовому порядку, але й на створення фундаменту для недопущення виникнення подібних політичних партій під час майбутньої повоєнної відбудови економічної та інституційної спроможності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text> (12.08.2023).

2. Окрема думка (частково збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В. В. до Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-22#n2> (13.08.2023).

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» (реєстраційний №7172-1 від 28.03.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1249796> (13.08.2023).

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» від 3 травня 2022 року № 2243-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text> (13.08.2023).

5. Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 року № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (14.08.2023).

6. Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні деколонізацію топонімії» від 21 березня 2023 року № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (13.08.2023).

ВІДСУТНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ СУДАМИ

Шеремета С.А.

*аспірант кафедри конституційного права України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Як вказує С.Шевчук, традиційно українські науковці-позитивісти не визнають прямої дії конституційних норм про права і свободи людини та громадянина у так званих важких справах, коли ці норми не можуть застосовуватися судами безпосередньо, а потребують конкретизації з метою визначення їх додаткового змісту [1, с. 29].

З одного боку, такий підхід не відображає сучасних тенденцій розвитку конституційного права й підходів до розуміння механізмів дії конституції [2, с. 453]. За цією логікою відсутність законодавчого регулювання не є перешкодою для прямої дії норм конституції і застосування Конституції судами при здійсненні правосуддя. Проте з іншого боку, ми маємо обов'язково фіксувати і інший бік проблеми – позитивний обов'язок законодавця ухвалити відповідний закон. Як зазначає Л.І. Летнянчин, вчасне прийняття Верховною Радою України, як того вимагає ст. 92 Конституції України, законів, які конкретизують норми Конституції України та їх належне застосування усіма суб'єктами владних повноважень [3, с. 146].

О.С. Бакумов досить детально описав відповідну проблему на прикладі місцевих референдумів. На сьогоднішній день жоден із чинних в Україні законів не визначає порядку проведення місцевих референдумів, а відтак

механізм реалізації права громадян на прийняття рішень з питань місцевого значення шляхом проведення місцевого референдуму відсутній [4, с. 184-185].

Ще один випадок відсутності законодавчого регулювання – ситуація, що склалася із мирними зібраннями. З цього приводу у рішенні КСУ від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) стверджувалося, що норми Конституції України «застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти» (абз. 2 п. 2 мотивувальної частини).

Серед фахівців можна зустріти думку, що такий закон узагалі непотрібен, що підтверджує практика окремих держав. За таких умов реалізацію права на мирні зібрання не слід унеможлиблювати через відсутність спеціального законодавчого регулювання. Відповідно, громадяни повинні мати змогу реалізувати своє право безпосередньо на підставі положень Конституції України [2, с. 455].

Як сказано в абз. 1 п. 4 мотивувальної частини рішення від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) «відповідно до Основного Закону України положення “кожен має право на правову допомогу” (частина перша статті 59) є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах».

Щодо відсутності закону, то С.П. Погребняк наводить в якості прикладу прямої дії норм Конституції постанову Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року, справа № 265/6582/16-ц., а також від 22 вересня 2020 року, справа № 910/378/19. Йдеться про те, що відсутність у законодавстві приписів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту нежитлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок

держава не виконала, вимагати від останньої компенсації за порушення такого обов'язку на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції, а також в силу статі 56 Конституції України [5, С, 29-31].

Варто погодитися із Л.І. Летнянчиним в тому, що за умов відсутності конкретизуючого законодавства відповідно до «принципу дружнього ставлення до міжнародного права» слід застосовувати, зокрема, практику щодо тлумачення та застосування статей ЄКПЛ Європейським судом з прав людини (прийняту як щодо України, так і щодо інших держав) [3, С. 146].

Наразі актуальною є також проблема виконання ч. 3 ст. 152 Конституції України в аспекті відшкодування шкоди, завданої неконституційним законом. Конституційний Суд України в рішенні від 7 жовтня 2009 року №25-рп/2009 вказав, що «...матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку. Тому позитивним обов'язком держави є прийняття відповідного закону, який має визначати порядок та умови такого відшкодування». Натомість в рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(П)/2021 у п. 4 резолютивної частини прямо міститься вказівка на право на відшкодування завданої громадянам шкоди. Судова практика на сьогоднішній день в цьому відношенні складається досить суперечливо.

Список використаних джерел:

1. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Харків: Консум, 2002. 296 с.
2. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. - К.: Ваіте, 2021. 528 с.
3. Конституційне право України: підручник / Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський; за заг ред.. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2020 592 с.

4. Бакумов О.С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: Монографія / О.С. Бакумов. Харків: Право, 2015. 248 с

5. Погребняк С.П. Правові позиції Верховного Суду в контексті верховенства права і конституціоналізму. Київ : Ваіте, 2020. 240 с.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ

Щербанюк О.В.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор
Вільнюського університету*

Процес конституціоналізму в 19 столітті в першу чергу був спрямований не на реалізацію цінності «безпека», а на встановленн громадянських прав і свобод та демократії. Ще до виникнення європейських конституційних держав внутрішня і зовнішня безпека гарантувалася абсолютистським суверенітетом. Тим не менш, безпеку слід розуміти як конституційну ідею, яку слід розглядати як передумову конституцій, як і інших конституційних принципів. Демократія без мінімального рівня безпеки так само немислима, як гарантія прав людини чи організація правової держави. Тому безпека залишається конституційною ідеєю, яку слід розглядати в конституційному контексті.

Яке правове положення національної безпеки в конституціях? Як війна впливає на конституційний вимір безпеки? Як визначити конституційні критерії для збалансування та обмеження заходів безпеки в конституції?

Аналіз конституційного права дає підстави стверджувати, що безпека зазвичай не визначається як концепція чи принцип у конституціях. Тим не менш, термін «безпека» згадується в більшості конституцій у різних контекстах. Як виняток, конституція Чеської Республіки, де безпека не згадується. Термін

безпека також згадується в іншому контексті, ніж внутрішня та зовнішня безпека, як соціальна безпека (більшість конституцій), правова безпека (ст. 9, параграф 3 Конституції Іспанії), безпека людини, тварин і навколишнього середовища в контексті генних технологій (ст. 120 Конституції Швейцарії).

Більшість проаналізованих конституцій згадують про безпеку у своїх преамбулах (якщо вони є). У конституціях Бразилії, Японії, Південної Кореї та Іспанії у преамбулі існують положення про безпеку. У преамбулі Конституції США безпека згадується лише в контексті свободи («... і забезпечимо Благословення Свободи собі та нашим нащадкам...»).

Деякі конституції формулюють безпеку як мету чи мету конституції, як Швейцарія (стаття 2 Конституції Швейцарії: «Мета. (1) Швейцарська Федерація захищає свободу і права людей і гарантує незалежність і безпеку країни» або Угорщина (ст. 6 Конституції Угорщини згадує безпеку в рамках концепції європейської безпеки: «(4) Угорська Республіка бере активну участь у встановленні європейської єдності з метою досягнення свободи, добробуту та безпеки для народів Європи»). Типовим є згадка про безпеку в конституціях серед норм про повноважень парламенту (законодавчої влади) (ст. 80 Конституція Хорватії; розд. 75 № 16 Аргентинська конституція; розд. 44 абз. 2 Конституція Південної Африки; ст. 173 Конституції Швейцарії; ст. 10 Конституції Австрії) або уряду (ст. 35 абз. 1 символ h конституція Угорщини; ст. 185 Конституції Швейцарії). Відповідальність і кримінальна відповідальність президента та уряду можуть бути пов'язані із загрозою національній безпеці (відповідальність уряду передбачена нормами ст. 68 абз. 2 Конституції Франції; кримінальна відповідальність ст. 102 Конституції Іспанії). Для захисту парламенту норвезька конституція вносить спеціальне кримінальне положення, зокрема, відповідно до статті 85 Конституції Норвегії: «[Зрада країні] Будь-яка особа, яка підкоряється наказу, метою якого є порушення свободи та безпеки парламенту [стортингу], є винною у державній зраді». У Німеччині безпека у конституції згадується при розмежуванні

повноважень між суб'єктами федерації та державою. Безпека також згадується в контексті конституційних положень щодо управління.

У рамках гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина безпека згадується у зв'язку з двома різними аспектами.

Перший – у контексті конституційного права на свободу та безпеку особи. Другий – в контексті конституційних обмежень прав і свобод людини. Національна безпека – це класичне обмеження конституційних прав і свобод людини у конституціях, але в межах принципу пропорційності. Європейська конвенція з прав людини передбачає можливість обмежень прав людини у зв'язку із захистом національної та/або громадської безпеки, зокрема права на повагу до приватного життя (ст. 8 ЄКПЛ), свободу думки, совісті та релігії (ст. 9 ЄКПЛ), свободу вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ) і, нарешті, свободу зібрань та об'єднань (ст. 11 ЄКПЛ). Багато національних конституцій також передбачають подібні обмеження (ч. 2 ст. 32, ч. 3 ст. 34, ч.2 ст. 35, ч.1 ст. 36, ч. 2 ст. 39 Конституції України, ст. 5а, 11, 19 Конституції Греції, ст. 19 абз. 2 Конституції Індії, ст. 16, 17 Конституції Італії., ст. 31 Конституції Румунії, ст. 37, 42 Конституція Словенії). На завершення, типові конституційні положення щодо безпеки – це положення про надзвичайні ситуації та обмеження прав людини. Лише в деяких виняткових випадках безпека згадується як конституційний принцип. Так, ст. 144 Конституції Бразилії: «Громадська безпека, яка є обов'язком держави, а також правом і відповідальністю всіх, здійснюється для збереження громадського порядку та невразливості людей і майна за допомогою таких органів. ...»; див. також ст. 57 Конституції Швейцарії: «Безпека. (1) Федерація та кантони забезпечують у межах своїх повноважень безпеку країни та захист населення. (2) Вони координують свої зусилля у сфері внутрішньої безпеки».

Якщо демократія, права людини та верховенство права не можуть бути гарантовані з причин національної безпеки, найважливішим завданням є відновлення або збереження конституційної влади. Тим не менш, у надзвичайних конституційних станах необхідно дотримуватися

основоположних принципів гуманності, а саме: заборони тортур, запровадження певного виду демократичного контролю та можливостей правового захисту. Небезпека надзвичайного стану є розвитком, який веде від демократії [1].

Але конституційне право – це не лише письмова частина конституції, а й конституційна реальність, юриспруденція конституційних судів, конституційна практика чи конституційна культура суспільства. У цій перспективі їх конституційна роль зосереджена на обмеженні безпеки. У стабільних конституційних суспільствах заходи безпеки вживаються парламентом, урядом і правоохоронними органами. Якщо заходи безпеки порушують конституційні принципи, особа може шукати правового захисту, а конституційні суди обмежать можливості вищих органів державної влади у конституційних рамках.

Конституційний Суду України у Рішенні у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій) № 4-р/2022 від 27 грудня 2022 р. [10] дійшов висновку, що на право релігійної організації (об’єднання) мати власну назву, яке є складником права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) в поєднанні з правом на свободу об’єднання в громадські організації, поширюються обмеження, установлені національними та міжнародними нормами відповідно до правомірної (легітимної) мети. Внутрішній аспект права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) (*forum internum*) є абсолютним правом, що жодним чином не підлягає обмеженню. Водночас держава має право обмежити зовнішній аспект права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) (*forum*

externum). Крім того, держава має право застосувати заходи, що обмежують право на свободу світогляду і віросповідання (релігії), зокрема, з міркувань громадського порядку (частина друга статті 35 Конституції України), право на свободу об'єднання в громадські організації з міркувань, зокрема, національної безпеки (частина перша статті 36 Конституції України). Аналіз Конституційним Судом України приписів Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 2662-VIII дає підстави для висновку, що запроваджені зміни не стосуються внутрішнього аспекту права на свободу світогляду і віросповідання (релігії). Обмеження цього права в частині уточнення назви певних релігійних організацій (об'єднань) стосуються виключно його зовнішнього аспекту (*forum externum*).

Втручання у право на свободу світогляду і віросповідання (релігії) в аспекті його реалізації зазвичай має форму зобов'язань, що їх держава покладає на конкретного суб'єкта, які спрямовані на досягнення мети, визначеної у законі.

Юрисдикція Конституційного суду Німеччини [6] дає цікаві приклади внутрішньої конституційної боротьби, згідно з якою антитерористичні заходи повинні відповідати конституційним вимогам. Рішення про перевірку даних «сплячих мусульман», електронне прослуховування, європейський ордер на арешт і збиття літаків показують, що конституційні обмеження обмежують можливості уряду реалізовувати антитерористичні заходи. Конституційний суд Німеччини контролює урядові антитерористичні заходи в їх конституційних межах.

Хоча розширення можливостей електронного прослуховування було встановлено ще в 1998 році в рамках змін до Конституції, прослуховування є важливим антитерористичним заходом. Тим не менше, рішення Конституційного суду Німеччини було прийнято ще в політичні часи щодо боротьби з тероризмом (3 березня 2004 р.). Суд визнав зміни до Кримінально-процесуального кодексу Німеччини неконституційними через порушення основних прав [3].

Конституційний суд Німеччини визнав Закон Німеччини про європейський ордер на арешт, який визнав Рамкове рішення Європейського Союзу про Європейський ордер на арешт у Німеччині, неконституційним. 18 липня 2005 року Конституційний суд Німеччини постановив, що Закон Німеччини про європейський ордер на арешт [5] є неконституційним через порушення основоположних прав і свобод людини стосовно процесуальних прав людини та права громадянина не бути виданим іншій державі [9].

Ще одне рішення Конституційного суду Німеччини стосувалося збиття літаків у разі теракту. Німеччина встановила таку можливість в Законі про авіаційну безпеку 2004 року. Рішення Конституційного суду Німеччини визнало це положення неконституційним через основоположне право на життя та принцип недоторканності людської гідності щодо можливої смерті невинних людей [4].

Зміна безпеки впливає на конституційний дизайн і безпека стає частиною такого конституційного дизайну. Безпека змінюється в конституційному контексті. У той час як традиційне розуміння безпеки гарантувалося лише як мінімальна вимога конституційного права, а конституція має обмежену безпеку, наразі конституційний статус безпеки змінюється в бік орієнтації конституції з безпекою як основною її метою.

Прикладом того, що безпека стає конституційним принципом є договір про Європейський Союз. Розуміння первинного права Європейського Союзу як конституційного права [8] також дозволяє аналізувати конституційні зміни на європейському рівні. Європейський Союз визнає простір свободи, безпеки та справедливості головною метою конституції [2]. Відповідно, безпеку можна визначити як рівноправний принцип поряд з принципами свободи та справедливості. У цьому випадку безпека не обмежується конституційними принципами, але має бути однаково збалансована з цими принципами. У Європейському Союзі багато сучасних законодавчих актів демонструють зміцнення безпеки, тоді як поглиблення інших конституційних принципів досі не реалізовано.

У межах змін від конституційно обмеженої безпеки до конституційно прийнятої та передбачуваної безпеки, саме конституційні суди відіграють вирішальну роль у стримуванні таких процесів розвитку.

Приклад щодо Європейського Союзу свідчить, що конституції більше не обмежують безпеку. Безпека сприймається як конституційний принцип поряд з іншими принципами, такими як демократія та права людини.

На думку Кента Роша, «створення конституції безпеки є питанням войовничої демократії» [7]. Якщо конституційна система встановлює конституцію безпеки (принаймні за згодою більшості людей) конституційні суди повинні запобігати цим подіям, щоб гарантувати демократичну конституційну концепцію. Оскільки демократія означає не лише те, що більшість приймає рішення, а й те, що меншість має можливість брати участь у публічних політичних дебатах і у виборах, тому конституція безпеки загрожує демократії.

Актуальність безпеки в конституційному праві змінюється. Як показує Конституційний суд Німеччини, безпека повинна бути обмежена конституційним законом. На нашу думку, існує небезпека запровадження «конституції безпеки», яка встановлює безпеку як провідний конституційний принцип, оскільки конституційні ідеї демократії, прав людини та верховенства права будуть під загрозою. Таким чином, встановлення безпеки як конституційного принципу має відповідати конституційним мінімумам прозорості, пропорційності, відповідальності та ефективного правового захисту.

Список використаних джерел:

1. Bruce Ackerman, Before the Next Attack: Preserving Civil Liberties in an Age of Terrorism 2006,
2. Consolidated version of the treaty on European Union URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
3. Decision of the German Constitutional Court: BVerfG, 1 BvR 2378/98, 3.3.2004 (http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20040303_1bvr237898.html).

4. Decision of the German Constitutional Court: BVerfG, 1 BvR 357/05, 15.2.2006 URL:

http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20060215_1bvr035705.html

5. Decision of the German Constitutional Court: BVerfG, 2 BvR 2236/04, 18.7.2005

(http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20050718_2bvr223604.html).

6. <http://www.bundesverfassungsgericht.de>.

7. Kent Roach, *Anti-Terrorism and Militant Democracy. Some Western and Eastern Responses*, in: Sajo (ed.), *Militant Democracy* 171-207 (2004).

8. Otto Pfersmann, *The new revision of the old constitution*, *Int. Journal Const. Law* 383-404 (2005); Harald Eberhard / Konrad Lachmayer / Gerhard Thallinger, *Über Inhalt und Methode des Internationalen Verfassungsrechts als Wissenschaftsdisziplin*, in: Harald Eberhard / Konrad Lachmayer / Gerhard Thallinger (eds.), *Reflexionen zum Internationalen Verfassungsrecht* (2005).

9. Simone Mölders, *European Arrest Warrant Act is Void – The Decision of the German Federal Constitutional Court of 18 July 2005*, *7 German Journal Law* 45-57 (2006).

10. Рішення у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій) № 4-р/2022 від 27 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text>

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ У ТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЇ: «PRO» ТА «CONTRA»

Якубенко Д.Л.

аспірантка кафедри Конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Питання права на аборт було і залишається дискусійною темою, і погляди вчених на цю проблему часто залежать від культурних, політичних та етичних факторів. Найпоширеніша точка зору полягає в тому, що аборт, особливо на ранніх стадіях вагітності, є виключним питанням репродуктивних прав і тілесної автономії, і що жінки мають право приймати власне рішення щодо свого репродуктивного здоров'я та благополуччя.

Так, професор філософії та директор Центру людських цінностей Принстонського університету Вільям Х. Філер, висловлюючись на цю тематику, зазначає, що “за деяких обставин моральний обов’язок захищати здоров’я та благополуччя вагітної жінки може переважати над моральним обов’язком захищати життя плоду, який ще не життєздатний”. У науковій та біоетичній спільноті також панує думка про те, що заборона абортів може посилити існуючу расову та етнічну нерівність у здоров’ї. На підтвердження зазначеного, директор Національного інституту здоров'я Френсіс Коллінз говорить наступне: “питання моралі стосується прав жінок, і якщо питання полягає в тому, чи повинна жінка мати право сама визначати, що вона хоче робити щодо своєї вагітності, то на мою думку, вона має це право”.

Протилежна ж точка зору полягає в тому, що плід — це унікальне людське життя, яке заслуговує на захист з моменту зачаття, і що аборт є морально-етичною проблемою, яка вимагає ретельного розгляду прав як жінки, так і плоду.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не містить у своєму тексті регламентації ані питання моменту виникнення права на життя,

ані питання моменту початку правової охорони життя. Таки чином, Конвенція надає кожній державі автономією у вирішенні цього питання. Та звертаючись до практики ЄСПЛ, вбачаємо, що початком життя на думку Суду слід вважати саме момент фізичного народження людини, а не її зачаття.

Проте, в низці європейських держав аборти мають обмеження на законодавчому рівні - у Польщі переривання вагітності майже повністю заборонено. Так, з часів 1993 року у Польщі заборонено переривання вагітності за власним бажанням жінки. Серед винятків, коли дозвіл на аборт передбачено законом, були генетичні вади плоду, вагітність, що стала наслідком зґвалтування або сексуального зв'язку, що має характер інцесту, загроза життю та здоров'ю матері. Проте у 2020 році Конституційний трибунал Польщі ухвалив рішення про те, що переривання вагітності з причин генетичних вад плоду не відповідає нормам Конституції про охорону життя, ґрунтуючись на тезі про те, що «Конституція Польщі захищає права людини не з моменту народження, а з моменту зачаття». Подібне мало своїм наслідком скасування відповідно існуючої норми і ще більш вичерпний перелік винятків, дозволяючих жінкам хоч за якихось умов реалізувати своє репродуктивне право. Це регресивне рішення Конституційного трибуналу стало свідченням того, що «не лікар, а прокурор сьогодні веде вагітність у Польщі»[1].

Разом із тим, маємо і прогресивний приклад серед держав - членів ЄС. Зокрема, цікаво розглянути шлях Франції, влада якої цього року зазначила сенсаційний намір закріпити норму щодо права на аборт в конституції. Так, право на аборт стане першим репродуктивним правом закріпленим безпосередньо в тексті основного закону Франції. Мова йде про наступні слова, які можуть бути додані до тексту конституції Франції після того, як їх затвердять сенатори: «Жодна жінка не може бути позбавлена права на переривання вагітності» [2]. Поточне французьке законодавство вже гарантує право на аборт, але факт додавання цього права до тексту конституції ускладнить будь-яку процедуру скасування цього права для наступних поколінь влади. Станом на зараз право на аборт у Франції захищено «законом Вуаль»,

який був прийнятий в 1975 році і названий на честь міністра охорони здоров'я того часу Сімони Вей.

Презюмуючи подальше схвалення цієї ініціативи та закріплення права на аборт на рівні тексту конституції Франції, ми можемо відзначити це надзвичайно прогресивним рішенням, що матиме вагомні наслідки не лише для самої Франції, а й для інших держав світу. Зокрема, ми можемо говорити про своєрідну загальну превенцію, про прецедент, який стане прикладом для подальшого внесення права на аборт до текстів конституцій інших держав, що буде чи не найкращим розвитком стратегії фактичного захисту репродуктивних прав людини.

Закріплення репродуктивних прав людини, зокрема таких як право на аборт, у тексті Основного закону є найвищою гарантією непохитності цих прав. Саме таке закріплення є реальним захистом права від можливої (й імовірної) узурпації права з боку держави, в особі її владних органів та їх посадових осіб.

Таким чином, закріплення того чи іншого репродуктивного права на рівні тексту конституції виступатиме найвищим захистом меж втручання держави у реалізацію цього права та наділятиме це право підвищеною стабільністю. Яскравим прикладом того, наскільки незахищеним є права, закріплені лише у поточному законодавстві, а не у тексті Конституції - є рішення Верховного суду США від червня 2022 року, яке дозволило штатам приймати рішення щодо введення додаткових заборон на проведення абортів, себто фактично Верховний Суд США скасував конституційне право на аборт, яке попередньо визнав. У знаковій справі Роу проти Вейда 1973 року Верховний суд постановив сімома голосами проти двох, що право жінки на переривання вагітності захищене конституцією США. Таким чином, окреслене рішення надало американським жінкам абсолютне право на аборт у перші три місяці (триместр) вагітності. Протягом 2-го триместру аборт дозволяється за певного регулювання з боку держави та з дотриманням умов забезпечення безпеки для здоров'я жінки; протягом 3-го триместру аборт дозволений лише у випадку, коли вагітність несе пряму загрозу життю чи здоров'ю жінки. Таке рішення

ґрунтувалося на Чотирнадцятой поправки до Конституції США, яка забороняє ухвалення будь-яким штатом дискримінаційних законів, які тим чи іншим чином обмежують ті чи інші права громадян [3].

Із аналізу поточної ситуації в країнах, де існує заборона на аборти, можемо зазначити, що подібне черезмірне втручання держави у сферу репродуктивних прав, яке знаходить свій прояв у вигляді заборони права на аборт матиме своїм прямим логічним наслідком так званий абортний туризм. Жінки, що мешкають у штатах, в яких існує законодавча заборона на аборти, будуть вимушені їхати до інших штатів, або навіть інших держав, де вони таки зможуть розраховувати на отримання потрібної їм медичної послуги.

Список використаних джерел:

1. Смерть через заборону абортів: чому Польща знову піднялася на антиурядові протести. ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВДА. 2021. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/11/9/7130010/> (дата звернення: 08.08.2023).

2. Macron says will put right to abortion in French constitution in ‘coming months’. France 24. 2023. URL: <https://www.france24.com/en/france/20230308-macron-says-will-put-right-to-abortion-in-french-constitution-in-coming-months> (дата звернення: 01.08.2023).

3. Roháč I., Громовчук М.В. Право людини на життя: питання доктринального тлумачення / I. Roháč, М.В. Громовчук // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». – 2017. – Випуск 44. – Том 1. – С. 40–42.

MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF CONSTITUTIONAL PROVISIONS ON THE ACTIVITIES OF THE ADVOCACY

Bondarenko S.Y.

2nd year higher education student of the Educational and Research Institute of Information Security and Strategic Communications of the National Academy of the Security Service of Ukraine

The provision of part one of Article 59 of the Constitution of Ukraine «everyone has the right to legal assistance» should be understood as a state-guaranteed opportunity for any person, regardless of the nature of his/her legal relations with state bodies, local self-government bodies, associations of citizens, legal entities and individuals, to receive assistance on legal issues freely, without unlawful restrictions, to the extent and in the forms he/she needs [1].

The provision of part two of Article 59 of the Constitution of Ukraine «the Advocacy acts in Ukraine to provide legal assistance in resolving cases in courts and other state bodies» in the context of a constitutional appeal should be understood in the way that a person, during interrogation as a witness in the bodies of inquiry, pre-trial investigation or giving explanations in legal relations with these and other state bodies, has the right to legal (legal) assistance from a person chosen by him/her in the status of an advocate, which does not exclude the possibility of receiving such assistance from another person, if the laws of Ukraine provide for such assistance [1].

The mechanisms for the implementation of this constitutional provision are established by the Law of Ukraine «On the Bar and Practice of Law» (Pro advokaturu ta advokatsku diialnist – transliterated from English), other legislative acts of Ukraine, and the charters of the bar associations [7]. The Advocacy of Ukraine is a voluntary professional public association designed to promote the protection of rights and freedoms and to represent the legitimate interests of citizens of Ukraine, foreign citizens and stateless persons, as well as to provide them with other legal aid.

The mechanism of implementation of the constitutional provisions on the activities of the Bar functions through the content, types, principles of the Practice of Law, rights, duties and responsibilities of advocates. The Constitution directly stipulates that the Advocacy shall perform two functions in courts and other state bodies - providing defence against accusation and rendering legal aid.

An advocate may be a natural person who has a complete higher legal education (obtained in Ukraine, as well as a complete higher legal education obtained in foreign countries and recognised in Ukraine in accordance with the procedure established by law), is proficient in the state language has at least two years of work experience in the field of law (work experience in the speciality after obtaining a full higher legal education), has passed the qualification examination, completed the internship (except as provided by this Law), has taken the oath of the Ukrainian advocate and has obtained a certificate of the right to practice law.

The advocate of a foreign state may practice law on the territory of Ukraine in compliance with the procedures established by the Law. Thus, an advocate of a foreign state who intends to practice law in Ukraine shall apply to the qualification and disciplinary commission of the advocacy at the place of his or her residence or stay in Ukraine with an application for his or her inclusion in the Unified Register of Advocates of Ukraine. The application shall be accompanied by documents confirming the right of such advocate to practice law in the relevant foreign state. The list of such documents shall be approved by the Bar Council of Ukraine.

The work in the positions of the persons referred to in paragraph 1 of part one of Article 3 of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» (Pro zapobihannia koruptsii – transliterated from English) shall be incompatible with the advocate's activity [6].

The requirements for incompatibility with the advocate's practice shall not apply to the members of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, members of local councils (except for those who exercise their powers in the relevant council on a permanent basis), members of the High Council of Justice (except for those who work in the High Council of Justice on a permanent basis). In case of

occurrence of the circumstances of incompatibility established by part one of this Article, the advocate shall, within three days from the date of occurrence of such circumstances, submit to the bar council of the region at the address of his or her workplace an application for suspension of the Practice of Law. The advocate shall have the right to practice law individually, to establish a law firm (solely) or a law office (several advocates).

However, the provision on the functioning of the Bar in Ukraine as a body for the provision of legal aid does not exclude the possibility of receiving such assistance from a person who does not have special professional training or legal education. At the same time, there should be no restrictions on the person chosen as an advocate established by law.

It should be noted that in the context of Article 59 of the Constitution of Ukraine, the concept of «legal aid» is multidimensional and includes consultations, explanations, drafting of claims and appeals, certificates, statements, complaints, representation, in particular in courts and other state bodies, defence against accusations, etc. The choice of the form and subject of such assistance depends on the will of the person wishing to receive it. At the same time, in cases stipulated by law, in particular to protect the rights and freedoms of children, minor parents and to defend themselves against charges, the relevant state bodies, their officials and officers in the exercise of their powers are obliged to ensure that the said persons are provided with the necessary legal aid.

Thus, the state is obliged to guarantee everyone the right to legal aid in the context of Article 59 of the Constitution of Ukraine. Such an obligation necessitates the determination in the laws of Ukraine and other legal acts of the procedure, conditions and methods of providing such assistance. However, not all sectoral laws of Ukraine, in particular procedural codes, contain provisions aimed at exercising this right, which may lead to a restriction or narrowing of the content and scope of everyone's right to legal aid. In the context of the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 23-rp/2009 dated 30.09.2009, the words «which does not exclude the possibility of receiving such assistance from another person, unless the laws of

Ukraine set restrictions in this regard» mean that a person cannot provide legal assistance if it is established by law [2].

In addition, guaranteeing the right to legal aid to everyone is not only a constitutional and legal obligation of the state, but also compliance with Ukraine's international legal obligations under the provisions of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 [5], the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 [3], the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 [4], etc.

An obstacle to the exercise of the right to legal aid is the low income of citizens and, as a result, the inaccessibility of qualified legal aid. Current legislation does not provide for cases of free legal aid in civil and administrative cases.

List of references:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Konstytutsiia Ukrainy; Verkhovna Rada Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 02.06.2023);
2. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Holovania Ihoria Volodymyrovycha shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen statti 59 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro pravo na pravovu dopomohu) : Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 30.09.2009 № 23-rp/2009 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v023p710-09> (data zvernennia: 02.06.2023);
3. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny) : Konventsiiia; Rada Yevropy vid 04.11.1950 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (data zvernennia: 02.06.2023);
4. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava : Pakt; OON vid 16.12.1966 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043 (data zvernennia: 02.06.2023);

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny : Deklaratsiia; OON vid 10.12.1948 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 (data zvernennia: 02.06.2023);

6. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18> (data zvernennia: 02.06.2023);

7. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5076-VI // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17> (data zvernennia: 02.06.2023).

ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Брей В.В.

*здобувач вищої освіти, курсант II курсу ФПФППД
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Проворова К.Д.

*здобувач вищої освіти, курсант II курсу ФПФППД
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: викладачка кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності, студентка магістратури
юридичного факультету Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ - **Максимова М.К.**

Тема моєї доповіді сьогодні стосується актуального питання – доступу до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану в Україні. Воєнний стан є надзвичайним станом, коли країна знаходиться у стані війни або загрози війни. У таких умовах, правозастосовні органи та суди отримують додаткові повноваження, але це може призвести до обмежень у правах громадян та незалежності суду, що підірвує принципи справедливості та правової держави.

По-перше, умови воєнного стану в Україні дозволяють вживати надзвичайних заходів з ліквідації загрози національній безпеці, включаючи обмеження прав та свобод громадян. Наприклад, уряд має право забороняти масові зібрання, обмежувати свободу слова та інших прав, які є складовою демократичного суспільства. Це обмеження прав стосується також доступу до адміністративного правосуддя. Громадяни мають звертатися до адміністративних судів для захисту своїх прав та інтересів. Однак, в умовах воєнного стану, доступ до судів може бути обмежений з метою забезпечення безпеки та усунення загрози. ВРП вважає виправданими воєнним чи надзвичайним часом закриття інформації про дату, час і місце підготовчого засідання на інформаційному порталі судової влади та у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Водночас вважає, що усі учасники судового процесу мають отримувати повний текст процесуального рішення суду способом, визначеним законом.

Стосовно нової норми законопроекту «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді» (№ 8358), якою передбачено, що під час дії воєнного чи надзвичайного стану, у разі неможливості здійснення повного фіксування судового засідання технічними засобами, хід судового засідання фіксується у протоколі судового засідання або іншими технічними засобами, які дають змогу фіксувати звук чи відео перебігу судового засідання ВРП зазначає таке. [1]

По-друге, незалежність судів є одним з основних принципів правової держави. Однак, в умовах воєнного стану, цей принцип може бути вкрай погрожено. Уряд має змогу впливати на призначення та дії суддів, що підриває їх незалежність. Також, воєнний стан може призвести до введення особливих військових трибуналів, де судді, пов'язані із військовою владою, постановляють судові рішення. Це порушує принципи розподілу влади та

незалежного судочинства.

Отже, доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану в Україні піддається обмеженням, що суперечить принципам справедливості та правової держави. Це може призвести до неконтрольованого та необ'єктивного захисту прав громадян та порушувати засади правосуддя. Тому, в умовах воєнного стану, важливо забезпечити баланс між безпекою та правами людини, зберігаючи незалежність суду та доступ до судової захисту.

Список використаних джерел:

1. ВРП підтримала законопроект про здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану із зауваженнями [<https://hcj.gov.ua/news/vrp-pidtrymala-zakonoprojekt-pro-zdiysnennya-sudochynstva-pid-chas-diyi-voynennogo-chy>]

НЕОБХІДНІСТЬ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖ ЗАКОНОМ ТА УЧАСТЮ ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА

Власюк Є.П.

студент II-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: PhD, асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича - Л.Г. Бзова

Громадська безпека є «об'єктом всіх тих правил і заходів, які спрямовані на підтримку громадського порядку і громадської безпеки, і які, отже, стосуються конституції і функцій поліції, зборів і громадських зборів, релігійних процесій, носіння зброї, громадських установ, і т.д.» [1]. Суспільна потреба в громадській безпеці завжди була пов'язана з існуванням держави, що розуміється як суб'єкт права, що має виключну компетенцію в цьому питанні.

Хоча концепція громадської безпеки розвивалася протягом багатьох років, також у зв'язку з трансформаціями соціальної структури та різними формами держави, що послідували за цим, вона завжди знаходила свій сенс у необхідності гарантувати впорядкований і мирний розвиток суспільного життя.

Всі заходи, спрямовані на підвищення ефективності громадської безпеки, спрямовані на запобігання та боротьбу з поведінкою, активною чи бездіяльністю, що порушує громадянське співіснування, адже це питання регулюється як адміністративним правом, так і кримінальним правом. Останній визначає законні активи, що підлягають захисту.

Навіть доктрина більшості вважає, що громадський порядок має матеріальний характер, і з цього випливає, що під громадською безпекою слід розуміти діяльність, спрямовану на забезпечення соціального спокою.

У грудні 1948 року держави-члени Організації Об'єднаних Націй проявили інтерес до захисту загальнолюдських цінностей і прав.

Стаття 22 Декларації під назвою «Соціальне забезпечення» проголошує, що «кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва, а також стосовно організації та ресурсів кожної держави економічних, соціальних і культурних прав, необхідних для її гідності та вільного розвитку її особистості».

Розглянута стаття позначає людину як «члена суспільства», від якого він повинен отримувати і кому повинен віддавати.

Це приносить із собою філософію комунітарного персоналізму, філософію, розроблену в 1920 році у Франції, спрямовану на визнання єдиного спільного знаменника перед обличчям різних соціальних та релігійних концепцій; Відповідно до цієї настанови, для реалізації економічних, соціальних та культурних прав необхідно прийняти відмінності між залученими суб'єктами; Різноманіття може бути двигуном розвитку і зростання суспільства, а також основою демократії[2].

Стаття 117 Конституції Італії передбачає виключну компетенцію держави в питаннях безпеки і громадського порядку, необхідність автономії міської безпеки та її децентралізації по відношенню до центральних органів влади є незаперечною.

Отже, об'єктом суспільної безпеки, таким чином, є громадський порядок, тобто сукупність «етичних і політичних принципів, дотримання і реалізація яких вважаються необхідними для існування такого порядку і для досягнення його сутнісних цілей». Громадський порядок - це також «хороша структура або регулярний хід громадянського життя, якому відповідає в суспільстві думка і почуття спокою і безпеки».

Список використаних джерел:

1. F. Caringella, A. Iannuzzi, L. Levita, Manuale di diritto di Pubblica sicurezza, Roma, 2014.
2. Corte Costituzionale n. 2 del 1956: “Sicurezza [...] è l'ordinato vivere civile, che è indubbiamente la meta di uno Stato di diritto, libero e democratico”.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Зетко Б.І.

*студент юридичного факультету Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

Однією із нагальних проблем у кримінальному праві та криміналістиці є злочинність неповнолітніх. Це зумовлено тим, що діти – це надія країни, наше майбутнє, і якщо вони підривають моральні засади суспільства, вчинюють кримінальні правопорушення, то говорити про якийсь позитивний розвиток країни, боротьбу із злочинністю та її викорінення неможливо. Крім того, діти є найнезахищеною категорією, оскільки в силу свого віку, недостатнього розвитку як психологічно так і фізично, вони не здатні в повній мірі розуміти свої дії,

ставати на шлях виправлення без допомоги інших, тощо. Саме тому, актуальність дослідження кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх важко заперечити.

Статистика свідчить про те, що в останні роки кількість злочинів, вчинених неповнолітніми, поступово знижується. Проте офіційні показники не відображають повною мірою сутність цієї дуже складної проблеми. Питома вага злочинності неповнолітніх в загальній структурі злочинності залишається значною, а зміни різних сфер життя суспільства, що відбулися в Україні за останні роки, мали істотний вплив на умови формування особистості сучасних дітей і підлітків, які стали більш вразливими перед несприятливими суспільними процесами. Злочинність неповнолітніх характеризується низкою особливостей, виокремлення та дослідження яких є запорукою здійснення ефективної протидії такій злочинності.

Дослідженню даного питання присвячували свої праці низка вчених, зокрема, опосередковано, дане питання згадується у колективній монографії В. В. Голіної, В. П. Ємельянова, В. Д. Водніка та інших «Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження» [1], у монографії Стеблинської О. С. «Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння» [2]. Крім того, дане питання розкривалось у низці наукових статей таких авторів як Бандурка І.О., Александренко О.В., Сметаніної Н.В., та інших.

Так, досліджуючи кримінологічну характеристику злочинності неповнолітніх перш за все слід назвати причини, які зумовлюють неповнолітніх вчинювати злочини. Зокрема, Александренко О.В., зазначає, що «причинами підвищення стану злочинності та бездоглядності у молодіжному середовищі є: - порушення вимог чинного законодавства України, спрямованого на зміцнення моральних засад суспільства та розвиток духовності і формування здорового способу життя, - незайнятість дітей та підлітків корисними і змістовними видами дозвілля, - негативний вплив у сім'ї, відсутність можливості у батьків у кризовій ситуації забезпечити мінімальні потреби дітей. - недоліки шкільного

виховання, незайнятість підлітків суспільною працею, - формальна робота з підлітками правоохоронних органів та служби у справах неповнолітніх, - пропаганда в ЗМІ, літературі стандартів антигромадської поведінки (насильства, жорстокості, наркотиків, порнографії), комп'ютерні ігри тощо» [3, с.29].

Інші автори в цілому схиляються до такої ж думки. Враховуючи це, можна сказати, що усі ці причини можна поділити на декілька підгруп, а саме: біологічні, соціальні та психологічні. Під біологічними факторами причин вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень розуміють такі, що зумовлені впливом фізичних та органічних елементів. Соціальні фактори обумовлені умовами життя, обстановкою, навколишнім спілкуванням, впливом суспільства на конкретних неповнолітніх. Психологічними факторами можна назвати внутрішній стан конкретного неповнолітнього, особливості його характеру та психологічного сприйняття навколишнього середовища.

Варто зазначити, що найбільш впливовими факторами є все ж таки соціальні. Це зумовлено перш за все тим, що саме у процесі соціальної адаптації людина формується як особистість. Як свідчать дослідження, неповнолітні, що вчинюють кримінальні правопорушення як правило виховуються у неблагополучних сім'ях, в яких члени сім'ї зловживають спиртними напоями та наркотичними речовинами, ведуть аморальний спосіб життя. Характерні особливості має і коло спілкування неповнолітніх правопорушників. В основному його складають раніше судимі, які зловживають спиртними напоями, наркотиками тощо.

Важливим для розуміння кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх, є аналіз їх через чотири поведінкові типи: випадковий, нестійкий, негативний та злісний.

Так, випадковим називають такий тип, при якому неповнолітній в цілому має позитивну поведінку, однак в якийсь момент ,внаслідок дії певних обставин , вчиняю протиправні дії. Нестійким є підліток, який потрапляє у відповідну ситуацію і через свою нестійку позицію скоює злочин. Негативний тип має місце у випадках, коли в особистості неповнолітнього переважає

негативна поведінка, яка і зумовлює вчинення злочинів. Злісний тип, це повністю сформована злочинна поведінка, яка має постійний характер.

Аналізуючи процес виправлення і перевиховання неповнолітніх злочинців, О.Ф. Кистяківський робить висновок, що «одним з головних чинників успішності даної форми профілактики і попередження злочинності є термін, який засуджені проводять під такого роду впливом. Автор вказує на те, що стислість фактичного часу застосування до злочинців відповідних заходів просто не дозволяє реалізувати завдання їх виправлення і перевиховання. Дійсно, неповнолітні, засуджені за злочини невеликого ступеня тяжкості, цілком обґрунтовано отримували незначні за терміном застосування особливих заходів виправлення покарання і просто-напросто не встигали навчитися грамоті, а також ремеслам» [4, с. 112].

Таким чином, злочинність неповнолітніх це доволі складний феномен, який потребує низки досліджень та дієвих механізмів від держави для його викорінення. Позбутися злочинності неповнолітніх означає дати надійне майбутнє країні. Також, великого значення відіграє опіка та допомога в процесі ре-соціалізації не тільки неповнолітнім, засудженим за вчинення кримінально-караного діяння, а й тим, хто відбув призначене покарання, щоб не дозволити цим особам повернутися до колишнього способу життя, який вже призвів їх в минулому до скоєння злочинів.

Список використаної літератури:

1. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: Монографія. Кол. авторів: В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін.; За заг. ред. професорів В. В. Голіни та В. П. Ємельянова . Х.: Право, 2006. 292 с.

2. Стеблинська О. С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння: монографія. ІваноФранківськ, Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. 280 с.

3. Александренко О.В., Веселовська Н.О. Кримінологічна характеристика злочинів неповнолітніх. *Молодий вчений*. № 4 (07). 2014 р. С. 28 – 30

4. Стороженко І.О. Злочинність неповнолітніх осіб у вітчизняній науковій думці: історико-правовий аналіз (на прикладі другої половини ХІХ століття). *Юридична наука*. № 10(100). 2019. С. 108 – 115

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ПОТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Капелько П.О.

студент I курсу факультету прокуратури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: *к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого - Павшук К.О.*

Запорукою успішного та стабільного розвитку держави є постійне забезпечення національної безпеки. Під національною безпекою розуміють постійний захист життєво важливих інтересів держави, суспільства та окремих людей і громадян. Забезпечення національної безпеки в Україні полягає у всебічному задоволенні національних інтересів у всіх її сферах, які можна поділити на: особисту, суспільну та політичну. Усі вони тісно переплетені між собою, адже становлять єдине ціле. Що стосується релігійної складової, то її найбільш доречно віднести до суспільної сфери, адже релігія нерозривно пов'язана з духовними та моральними цінностями суспільства. Національними завданнями в релігійному контексті є: зміцнення суверенітету і незалежності України, авторитету державної влади в релігійних спільнотах, ефективне управління гуманітарними процесами, свобода волевиявлення й реалізація релігійних інтересів особи та груп віруючих, конструктивне розв'язання міжцерковних конфліктів, але лише тих, які не загрожують стабільній ситуації в державі [2, с. 115]. Що ж стосується ситуацій, які становлять загрозу

державним чи соціальним механізмам, то з боку держави задля відновлення соціальної безпеки можуть бути застосовані сила та примус.

Як відомо, релігійні організації мають значний суспільний авторитет та здатність впливати на соціальні процеси на різних рівнях. Актуальність питання в сучасній Україні зумовлюється тим, що 74,1 % громадян вважають себе такими, що вірять в бога, а 49 % вважають церкву моральним авторитетом [1, с. 4, 10].

Загрози національній безпеці України, що пов'язані з діяльністю релігійних організацій, особливо загострюються під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Соціально-політична криза, яка наразі має місце в Україні, характеризується небезпекою виникнення аномії – такого стану суспільства, за якого руйнується цілісна система культурних та моральних цінностей, а центри морального впливу розсіюються. У такій ситуації неабияк зростає вплив релігійних організацій на суспільне життя.

Незважаючи на позитивну суспільну роль більшості релігійних організацій, їхнього прагнення до мирної взаємодії та повагою до правових норм, не можна ігнорувати той факт, що деякі з них можуть становити загрозу суспільству та національній безпеці. З-поміж релігійних організацій можна виокремити екстремістські релігійні групи, які ззовні можуть виглядати звичайними духовними спільнотами, проте приховано, а деколи й відверто, пропагувати насильство, тероризм, нетерпимість тощо. Навіть без насильства над своїми вірянами, такі релігійні організації можуть сприяти їх радикалізації, що може вплинути на соціальну стабільність та спричинити конфлікти в суспільстві. Такий результат досягається здебільшого через специфічне тлумачення релігійних норм на яких заснована певна екстремістська релігійна організація чи взагалі створення власних нових віровчень.

Окремо заслуговують уваги релігійні організації, центри управління яких знаходяться за межами України, особливо – в державі-агресорці. Найбільшою з таких є Українська православна церква Московського патріархату. Упродовж 1991-2018 рр. саме УПЦ була провідною православною церквою України й

усіляко сприяла лобіюванню інтересів свого духовного центру (Москви). Відповідно до постанови Собору УПЦ від 27 травня 2022 року керівництвом церкви було виражено незгоду з позицією Патріарха Московського і всієї Русі Кирила щодо війни в Україні, ухвалено зміни до Статуту про управління УПЦ, проголошено її повну самостійність та незалежність [3]. Проте статус УПЦ як митрополії означає її підпорядкованість певному патріархату, а вилучення з тексту Статуту про управління УПЦ згадки про приналежність церкви до Московського патріархату не змінило реального стану справ. За інформацією голови СБУ станом на 21.04.2023 р. стосовно священників УПЦ винесено 7 вироків, а 19 клірикам – припинено громадянство України [4]. Також соціологічні дослідження свідчать про те, що 11 % вірян УПЦ першочергово ідентифікують себе саме з прихожанами цієї ж церкви або людьми тієї ж віри, а 22 % - з людьми свого регіону, в той час, як в ПЦУ такий показник – 3,7 та 19 % відповідно, в УГКЦ – 3,9 % та 22,8 % відповідно [1, с. 23]. Це означає, що УПЦ намагається створити певні наднаціональні та регіональні духовні спільноти, в яких інтереси держави виступатимуть другорядними.

Натомість варто зважати й на реалізацію чисельних гуманітарних проектів за підтримки УПЦ, а саме: збір та видача гуманітарної допомоги, фінансова та моральна підтримка захисників України, створення та функціонування дитячих будинків, притулків для тварин тощо. Також слід зазначити, що останнім часом спостерігається налагодження діалогу УПЦ з державною владою.

Підсумовуючи, слід зазначити наступне. Діяльність релігійних організацій, зокрема тих, які мають ознаки сект, не завжди є спрямованою на задоволення духовних потреб людини, а в окремих випадках може становити загрозу окремій категорії громадян та/або державі в цілому. Те ж саме стосується і діяльності релігійних організацій, підконтрольних певній асоціальній чи ворожій особі, спільноті або державі. Що стосується УПЦ, то її діяльність має бути на особливому контролі з боку держави, через зв'язок з державою-агресором – РФ. Проте, УПЦ як релігійна організація має право існувати в Україні на рівні з іншими, а державі слід гарантувати їй таку можливість та

забезпечувати вірянам можливість переходу до інших конфесій з дотриманням демократичних принципів.

Список використаних джерел:

1. Війна і Церква. Церковно-Релігійна ситуація в Україні 2022 р. Соціологічне дослідження. Київ: Центр Разумкова (2022). URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf (дата звернення: 14.06.2023 р.)

2. Пістренко Н. С. міжконфесійні відносини як складова національної безпеки України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. Харків. 2021. С. 114 - 118

3. Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року. URL: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnua-2022-roku/#2023-06-16> (дата звернення: 14.06.2023 р.)

4. «Стали на бік ворога». Голова СБУ розповів, скільки вироків отримали священники УПЦ (МП). Назва з публікації. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-vyroky-upts-mp/32373991.html> (дата звернення: 14.06.2023 р.)

ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кіріл О.О.

студентка III-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: *завідувач кафедри процесуального права*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор
юридичних наук, професор - О.В. Щербанюк*

На сьогоднішній день, національна безпека є центральною у стратегічних питаннях розвитку країни. Вона акумулює всю складність процесу трансформацій в Україні, виступаючи як необхідна умова і головна мета державних реформ. Функціонування сучасної держави в будь-якій формі політичного устрою, а також її розвиток і позиція на міжнародній арені все більше обумовлюються рівнем гарантування національної безпеки.

Зазвичай поняття національна безпека прагнуть висловити як певний стан через аналіз відповідних ознак: стан або положення об'єкта безпеки, коли для нього немає небезпеки, тобто змін властивостей в гіршу сторону; стан, що забезпечує достатню економічну і військову міць нації для протидії загрозам, що походить як від інших країн, так і зсередини власної країни; реальна здатність бути вільними від зовнішньої загрози; стан міжнародних відносин, що виключають порушення вільного світу або створення загрози безпеці народам в якій би то не було формі [1].

Нам імпонує думка, якої притримується П. Стецюк, який розуміє поняття національної безпеки як «відсутність загрози правам та свободам людини, загрози суспільству і державі, її базовим інтересам і цінностям як суверенним явищам, а також як своєрідного стану співвідношення соціальних інститутів, що забезпечує ефективну діяльність цих же інститутів, спрямовану на підтримання оптимальних умов існування та розвитку особи і суспільства» [2].

Такого роду дефініції певною мірою штучно розширюють зміст поняття національної безпеки, створюють «віртуальну площину» для регулювання державою у суспільстві.

Правове регулювання системи національної безпеки України створює юридичну основу діяльності суб'єктів права, насамперед органів влади по забезпеченню нацбезпеки України. По суті система національної безпеки складає цілісний правовий інститут. Правові норми визначають не тільки цілі та завдання органів національної безпеки, їх компетенцію, принципи побудови та функціонування, а й регламентують відносини в межах організаційної структури, визначають організаційно-правові форми та методи діяльності цих органів. Таким чином, інститут системи національної безпеки України складають правові принципи і норми, що визначають: порядок формування цілей та завдань у цій сфері; цілі і завдання у сфері управління національної безпеки, функції її органів; цілі та завдання діяльності органів національної безпеки, їх компетенцію; організаційно-правові форми та методи діяльності органів національної безпеки; принципи побудови та функціонування органів національної безпеки; структуру та характер взаємовідносин всередині цієї системи; правовий статус, повноваження та межі оперативної діяльності суб'єктів національної безпеки; порядок виникнення, зміни та припинення відносин між суб'єктами та об'єктами національної безпеки [3].

У сучасних умовах глобалізації та нестабільності світового порядку, національна безпека для кожної країни стає не лише важливим завданням, але й невід'ємною умовою її стійкого розвитку. Однак, введення воєнного стану робить це завдання особливо актуальним та складним. У цьому контексті, важливо розглянути низку викликів, з якими стикається Україна, зокрема в аспекті забезпечення своєї національної безпеки під час воєнного стану.

Актуалізація цієї теми виходить за межі військових реалій, оскільки воєнний стан впливає на всі сфери життя країни. Він створює низку викликів, що стосуються економічної стійкості, політичної структури, соціальної сплетеності та інших аспектів суспільства. Відповідно, аналіз цих викликів стає ключовим

завданням для розуміння та вирішення комплексної проблеми національної безпеки.

Поняття «виклик» є досить широким, часто його ототожнюють із поняттям «загроза», що не є вірним. Ми розділяєм думку, що виклик – це наміри або дії однієї зі сторін зовнішніх або внутрішніх відносин, які спрямовані на вирішення суперечностей у відносинах, демонстративно нехтуючи національними інтересами іншої сторони та можливістю заподіяти їм шкоду [4].

Враховуючи сукупність інститутів національної безпеки, ми виділили ряд викликів, з якими зіштовхнулась Україна в такий складний час та які покладають серйозні випробування на її національну безпеку та стійкість:

1. Військова загроза та територіальна цілісність: Очевидно, військова загроза є однією з найбільших загроз національній безпеці під час воєнного стану. Загроза територіальної цілісності включає агресію, інтервенцію або окупацію ділянок країни, що може призвести до непередбачуваних змін у геополітичному та соціальному ландшафті.

2. Гуманітарна криза: Воєнний стан спричиняє гуманітарну кризу, яка може включати в себе переміщення населення, біженців, голод, незабезпеченість медичного обслуговування, нездатність забезпечити основні потреби громадян. Це створює тиску на уряд та суспільство та може призвести до внутрішніх конфліктів.

3. Економічна нестабільність: Воєнний стан може призвести до руйнування інфраструктури, падіння виробництва, відсутнього скорочення інвестицій та збільшення безробіття. Всі ці чинники сприяють економічній нестабільності, що загрожує життєздатності країни.

4. Зовнішній вплив та дестабілізація: Під час воєнного стану, інші держави можуть намагатися використовувати цей контекст для зміцнення свого впливу, сприяючи дестабілізації ситуації в Україні через підтримку конфлікту, маніпулювання інформацією та інші засоби.

5. Соціальний розкол: Воєнний стан може згубно позначитися на соціальному кліматі в країні. Він може збільшити соціальний розкол,

спричинити напруженість між різними групами населення, а також зростання популярності радикальних поглядів.

6. Надмірне використання ресурсів: Під час воєнного стану, значні ресурси можуть бути використані для забезпечення військових потреб, що може вплинути на інші сфери, такі як охорона здоров'я, освіта, інфраструктура.

7. Інформаційна війна та дезінформація: Воєнний стан також відкриває можливість для проведення інформаційної війни, коли неправдива інформація може бути використана для маніпулювання громадською думкою та створення паніки.

Важко переоцінити значення ефективної військової стратегії та планування для забезпечення фізичної безпеки та територіальної цілісності. Проте, національна безпека включає в себе набагато більше аспектів, від економічної стабільності та соціальної солідарності до здатності ефективно взаємодіяти з міжнародними партнерами.

Деякі з ключових викликів, такі як гуманітарна криза, економічна нестабільність та інформаційна війна, можуть мати довгостроковий вплив на країну, вимагаючи не тільки відповідей на миттєві потреби, але й ретельного планування та стратегічного управління.

Для подолання цих викликів, Україна має враховувати комплексність ситуації та розробляти відповідні плани дій. Ключовим фактором буде збереження єдності суспільства та співпраця між владою, громадянами та іншими структурами для досягнення загальних цілей національної безпеки.

Україна має вибірково використовувати свій досвід, діалог з міжнародними партнерами та інноваційні підходи для забезпечення національної безпеки під час воєнного стану. Цей процес може слугувати основою для розбудови стійкого, здатного адаптуватися суспільства, яке може долати навіть найскладніші виклики, забезпечуючи мир та добробут для всіх громадян.

Список використаної літератури:

1. Горбулін В.П., Качинський В.В. Засади національної безпеки України: Підручник. Київ: Інтертехнологія, 2009. 272 с.

2. Стецюк П. Конституційно-правові основи національної безпеки України: Вісник Львівського інституту внутрішніх справ, 1999. 72 с.

3. Петрів І.М. Правове регулювання організації національної безпеки України / Держава і право: Зб. наук. праць. Вип. 6. - К: ІДП НАН, 2000. 145 с.

4. Левченко О. В., Троцько В. В., Василенко І. С. Уточнення понятійного апарату з питань оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України. Наука і оборона № 2. 2014. 17 с.

КОРУПЦІЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Леонович М.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент, професор
спеціальної кафедри №1 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого -*

Чередниченко О.Ю.

Корупція має безпосередній вплив на безпеку держави і ставить під загрозу найважливіші принципи суспільства, зазначені в конституції. Це подібно до поширення злоякісної пухлини, яка проникає на всі рівні суспільства і загрожує його стабільності та процвітання. Важливо розуміти не тільки потенційні наслідки та вплив корупції на національну безпеку, але й шляхи боротьби з цією небезпечною проблемою. Розуміння цих аспектів допоможе суспільству рухатися до створення стабільного і безпечного суспільства.

Нормативне визначення поняття «корупція» віднайшло своє місце в ЗУ «Про запобігання корупції», в якому це явище являє собою зловживання особою своїми службовими повноваженнями або пов'язаними з ними можливостями з метою отримання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, або

надання обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб (також включає обіцянку/пропозицію або надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним або юридичним особам з метою спонукання цієї особи до незаконного використання наданих їй службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей) [1].

Розглядаючи сутність поняття «національна безпека», то воно цілком влучно, на мою думку, розтлумачено в ЗУ «Про національну безпеку України», де національна безпека України - це забезпечення захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та можливих небезпек. [2].

Основні причини корупції в Україні можна умовно поділити на наступні групи: політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні і економічні. Політичні причини пов'язані з можливістю використання владних повноважень для задоволення приватних інтересів. Економічні причини виникають через можливість державними службовцями використовувати свої повноваження в сфері економічного управління.

Якщо розглядати питання в конкретних сферах, то суспільна небезпека корупції у соціальному аспекті полягає в наступному: сповільнення соціально-економічних реформ; зростання соціальної напруги в суспільстві; значне погіршення рівня соціального захисту; формування прихованого способу життя тощо. Політичні наслідки корупції проявляються у зміні політичної влади, відчуженні влади від народу, створенні нестабільної ситуації, підпорядкуванні державної влади приватним та корпоративним інтересам, включаючи інтереси корумпованих груп і кланів. Економічні наслідки корупції включають економічне підривання держави, дискредитацію економічних реформ, криміналізацію та затінення економіки, перешкоди в розвитку ринкових відносин, монополізацію економіки та інше. Морально-психологічні наслідки корупції деморалізують суспільство, поширюють кримінальну психологію, викликають відчуття безсилля у громадян. У правовому аспекті корупція

дискредитує право як універсальний регулятор правових відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних інтересів окремих осіб. Корупція негативно впливає на формування міжнародного іміджу України, зменшує довіру зовнішніх інвесторів, унеможливує отримання кредитів [3].

Отже, корупція має суспільно небезпечні наслідки, що виявляються у шкоді, завданій національній безпеці країни в цілому. Це означає, що корупційні дії призводять до небажаних змін, які виникають внаслідок порушень, пов'язаних з корупцією. Крім того, суспільство також несе економічні та інші витрати, пов'язані з запобіганням та протидією корупції. [4,5]

Після 2014 р. Україна зміцнила свою нормативно-правову базу в боротьбі з корупцією. Було прийнято нове законодавство проти корупції, створено нові антикорупційні структури та внесено значні зміни до судової системи. Ці заходи позитивно позначилися на ситуації з запобігання та боротьби з корупцією.

Питання боротьби з корупцією отримало більше уваги від органів влади. Рада національної безпеки і оборони (РНБО) прийняла рішення, які впливають на корупційні схеми в країні, шляхом активного застосування санкцій проти контрабандистів, шахраїв, порушників податкового законодавства, міжнародних злочинців та інших правопорушників.

Також слід відзначити важливу роль ЗМІ, громадянських структур та небайдужих українців у виявленні корупційних схем та притягненні корупціонерів до відповідальності. Це унеможливує уникнення покарання корупціонерами. Наприклад, відмічений корупційний скандал, пов'язаний з закупівлею яєць чиновниками Міністерства оборони України, призвів до відставок та кримінальних проваджень.

Як результат, змінюються підходи з боку влади до прийняття організаційно-управлінських рішень щодо корупціонерів, таких як їхнє звільнення з посад до вироку суду або добровільна відставка. Це перешкоджає корупційним посадовцям продовжувати злочинну діяльність, обмежує їхні можливості впливати на суд, свідків і демонструє невідворотність покарання за корупційні

злочини. Суспільство сприймає це позитивно, оскільки воно повертає довіру до влади і впевненість у тому, що держава може захистити своїх громадян від обкрадання та злочинних проявів. Це свідчить про життєздатність держави і країни.

Щоб зменшити наслідки, необхідно продовжувати діяти, не задовольняючись досягнутим. Слід активніше використовувати наявні механізми боротьби з корупцією, включаючи ті, що були згадані раніше, а також шукати інші законні та ефективні способи подолання або мінімізації корупції. При цьому необхідно звернути увагу не лише на нормативно-правові акти, а й на організаційні рішення урядових та управлінських структур. Це стосується всіх державних інституцій. Оскільки без сильної, незалежної та економічно розвиненої держави немає мети й необхідності боротьби з корупцією. При цьому не слід забувати, що недопустимо порушення закону антикорупційними структурами або владою самими.

Мінімізація корупції дозволить звільнити ресурси, які досі витрачалися на антикорупційні заходи, наприклад, на забезпечення захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та можливих загроз.

Список використаних джерел:

1. ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. ЗУ «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>
3. Антикорупційна політика в Україні. Мультимедійний навчальний підручник. НАВС. 2016. URL: https://arm.nai.au.kiev.ua/books/atikorruption/lectures/lecture_1.html.
4. Про причини корупції або корупціогенні фактори. URL: <https://buhgalter.com.ua/news/zapobigannya-ta-protydiyakoruptsii/pro-prichini-koruptsiyi-abo-koruptsiogenni-faktori/>.

5. Пендюра, М.М. (2020). Корупція як головна загроза національній безпеці України в умовах сьогодення. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Черней, В.В., Гусарєв, С.Д., & Чернявський, С.С. (Ред.). Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Нац. акад. внутр. справ.

ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Марченко А.Р.

студент IV-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: *завідувач кафедри процесуального права*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор
юридичних наук, професор - О.В. Щербанюк*

На кожному етапі роздумів про оборону, на кожній кризі, внутрішній чи зовнішній, під час політичних змін, піднімається питання про нашу організацію оборони та безпеки: з точки зору підвищення порогу безпеки на території та за її межами, що найбільше турбує наших лідерів, але також, а іноді особливо з точки зору здатності нашої системи забезпечити узгодженість усіх державних політик, які сприяють безпека нації.

Урядова організація оборони і безпеки бере свій початок по суті з 1960-х років. Вона впливає з постанови 1959 року та текстів, які її супроводжували; це продукт відображення, витоки якого сягають міжвоєнного періоду; вона несе слід і слід Другої світової війни та холодної війни [1]. Принципи, на яких ґрунтується проведення державної політики оборони і безпеки, зазнали серйозних змін за більш ніж п'ятнадцять років.

2008 і 2013 роки змінили характер нашої оборони і безпеки, коли загроза знову стала смертоносною і постійною, але відмінною від тероризму і

пов'язаних з ним держав. З різним, але не менш небезпечним зброєю масового ураження. Професіоналізація, стратегічна автономія, спадкоємність між внутрішньою і зовнішньою безпекою. Зростаюча кількість зобов'язань і втручань в альянси або операції, які не є опосередкованими, відповідає на це в європейській обороні, що будується, в Афганістані або Лівії, в Африка і в східному Середземномор'ї.

Тому держава повинна посилити функції моніторингу, попередження та експертизи, а також створити відповідні інформаційні та командні ланцюжки. Це робиться в двоякому контексті. Держава більше не в змозі впоратися з усіма кризами поодиночі, завжди і в усіх місцях і як вона стоїть. Однак вона відіграє свою довіру в кожній кризі, під пильним поглядом громадської думки, яка вимагає негайних та ефективних реакцій. Оскільки кризи зараз розгортаються в ланцюгах, так само діють і дійові особи: від місцевих до європейських і міжнародних. Водночас колективний інтерес вже не втілюється лише стихійно, обов'язково в національній державі. Іншими словами, з'являється нова культура управління, більш договірна, більш заснована на партнерстві, більш глобальна.

Приклад проілюструє це: «життєво важлива» інфраструктура. Тема датується серединою 1990-х років, у Сполучених Штатах, де їх називають «критичною» інфраструктурою, або в Канаді, де вони називаються «критичними». Усвідомлення зростаючої складності систем, взаємозалежності та атомізації суб'єктів, важливості мереж, матеріальних і нематеріальних (інформаційних, але не тільки: транспортні, водні, харчові ланцюги ...) привело до висновку, що саме сталість і доступність цих систем стають стратегічними, оскільки вони обумовлюють безперервність національного життя.

Глобальний і поперечний зовнішній і внутрішній характер загроз відповідає глобальному і поперечному характеру відповідей і вибору і визначення пріоритетів політичними органами. Звідси і реформа планування національної безпеки, і функція «захисту» у збройних силах. Природно, що ці великі і незавершені розробки мають наслідки, які в першу чергу стосуються

військових, але багато в чому виходять за їх межі. Якщо вчора вони були першими в обороні, а найчастіше єдиними, то зараз вони є лише одним елементом серед інших у сфері безпеки: як і сама держава! Якщо глобальна оборона поставила армії на чолі системи, решта слідує за загальною мобілізацією і підживлюють її, то зміщення ліній від військової оборони до національної безпеки означає, що все більше не обертається навколо військової функції або навіть військових дій [1].

Місія національної безпеки, тобто безперервність і постійність, передбачає організацію, яка об'єднує: всіх суб'єктів, з часом, навколо однієї мети; багатогранність місій, навколо безперервності національного життя; оцінка результатів; партнерство в поведінці.

Список використаних джерел:

1. Tristan Lecoq : «Gouverner par gros temps. L'organisation de la défense nationale depuis l'après-guerre froide» in Penser le système international (XIXe - XXIe siècle) ; Paris, Presses universitaires de Paris-Sorbonne, avril 2013.

ПІСЛЯВОЄННА КРИЗА: ЗАГРОЗИ ТА ПРОТИДІЯ

Морозов Є.Р.

курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: *кандидат економічних наук, доцент, професор спеціальної кафедри №1 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого -*

Чередниченко О.Ю.

Широкомасштабна агресія РФ проти України вплинула на стан національної безпеки України, завдавши «удару» не тільки по сектору безпеки і оборони, а й по економіці України та усім іншим сферам її життєдіяльності. Окрім питання про перемогу України у війні, у якій немає жодних сумнівів, варто також

зазначити важливість післявоєнного періоду і кризи, яка може наступити. Причин безліч: зруйнована інфраструктура, зниження виробничих сил держави, велика кількість людей, які виїхали за кордон, або померли від рук агресора, диспропорція народжуваності та смертності населення тощо.

Одна з найбільш глибоких проблем післявоєнного відновлення України – економічна криза, яка може залишити відбиток на країні на довгий час. В першу чергу уряд України має забезпечити фінансову стабільність у державі. Для цього необхідно реанімувати галузі економіки України (металургія, хімічна промисловість, сільське господарство, сільськогосподарська переробка та інші), вкладатися в ІТ-сферу. Для втілення цих заходів необхідно залучати інвесторів, які будуть вкладати фінанси в Україну, її галузі та конкретні підприємства. На даний час найбільш актуальним є оборонна промисловість, у якій Україна мала великий потенціал і до війни. Це відноситься як до виробництва зброї, так і до її розробок. Доказом якості вітчизняної зброї є її ефективність на полі бою, що також є своєрідною рекламою українського ВПК для закордонних партнерів, а саме: ракетні комплекси, БПЛА, бронетехніка, системи радіолокації Україна активно укладає договори з закордонними оборонними компаніями для посилення обороноспроможності країни і одночасно залучити певні фінанси, які будуть надходити до державного бюджету.

У якості прикладу можна привести договір про стратегічну співпрацю між німецьким концерном Rheinmetall AG та українським «UkrOboronProm». Ця співпраця націлена на посилення обороноспроможності України, одночасно з цим Україна отримає дивіденди від комплексного трансферу технологій. Подібні домовленості дозволять посилити військову міць країни, дадуть нові робочі місця, а також потенціал для розвитку власних нових технологій на основі наданих партнерами. Це дасть поштовх для розвитку власного виробництва. Такого роду співпраці із залученням інвестицій несуть великий потенціал, вони відкривають перспективу перетворити Україну на нову постіндустріальну державу [1].

Не менш критичні наслідки будуть для демографії в Україні. Через війну та економічну нестабільність багато громадян або покинули країну, або загинули від військової агресії РФ. На відміну від країни агресора Україна цінує своїх громадян. Людський потенціал є найдорожчим для нашої країни. Без працівників промисловість або сільське господарство не є життєздатними. Без науковців та інженерів прогрес країни стане на місці і з часом почнеться процес деградації. Саме тому вже зараз необхідно залучати великі фінансові ресурси для підтримки цих галузей, для утворення спеціальних фондів, націлених на фінансову реінтеграцію постраждалого населення, потрібно вводити фінансову допомогу для молодих сімей, щоб вмотивувати народження дітей [2].

Не менш важливою проблемою, яку треба вирішувати вже зараз – це освіта. Спочатку через пандемію COVID-19, а потім і через військову агресію РФ проти України усі навчальні заклади на території країни були зачинені і переведені на систему дистанційного навчання – це стало причиною різкого зниження якості навчання і отримуваних знань. Таким чином необхідно відновлювати освіту в Україні шляхом підвищення престижу викладацької діяльності в суспільстві і гідно оплачувати їх працю. Треба запрошувати видатних наукових діячів з передових держав світу і переймати їх досвід, таким чином вибравши найкраще у найкращих Україна зможе створити інститут навчання в країні та виховати суспільство, де освіта дійсно буде цінуватись [3].

Після війни постане питання ветеранів, які повернулись з фронту та будуть мати потребу у реінтеграції в суспільство. Доведеться зайнятись питанням допомоги ветеранам, як моральної, так і фінансової. Потрібно працювати над створенням фондів допомоги ветеранам, забезпечити процес повернення ветерана до мирного життя. Ні в якому разі не можна ігнорувати цю проблему, оскільки це може спровокувати величезну кількість злочинів, викликаних тим, що людина не отримала належну допомогу і під впливом відчуття несправедливості, невдячності з боку суспільства та отриманих розладів (ПТСР, інші психічні травми) може вдатися до злочинів та антисоціальної поведінки [4].

Це лише невеликий перелік проблем, які країні треба вирішувати в післявоєнний період. Для того, щоб не втрачати час вже зараз потрібно розробляти стратегії відновлення як економіки нашої держави так і забезпечення соціальної складової. Треба напрацьовувати і приймати нові закони, які будуть працювати в новій реальності, треба імплементувати міжнародні правові акти, які допоможуть нам не тільки відроджувати власну економіку, а й скоріше інтегруватися до світового співтовариства. Наприклад вступ до ЄС чи НАТО. Як раз в цьому напрямку ми бачимо діяльність юристів-науковців. Юристів-практиків, законодавців. Без нових правил життєдіяльності, якими і є закони. Неможливо буде «підняти» економіку, підняти престиж науковця, інженера, розробника. Неможливо буде підтримувати військових, правоохоронців, забезпечувати гідне існування соціально незахищеним верстам населення.

Список використаних джерел:

1. 2023-05-13-Rheinmetall-Ukroboronprom-Joint-Venture-Ukraine-EN.pdf
2. Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua)
3. Денис Шмигаль: Українську освіту, як і українську державу, чекає велика трансформація | Кабінет Міністрів України (kmu.gov.ua)
4. <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/socialna-ta-profesijna-adaptaciya>

ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЕЛІВ МІНІМІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Осадчій Т.В.

студент 2-го курсу юридичного факультету

Національного університету «Запорізька Політехніка»

Науковий керівник: *д.ю.н., проф., завідувач кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права Національного університету
«Запорізька Політехніка» - Максакова Р.М.*

Тридцять два роки український суверенітет систематично піддається протиправному втручанням та агресії з боку Російської Федерації. Даний вплив проявляється у численних спробах насильницької зміни, повалення конституційного ладу, зазіханні на територіальну цілісність України за допомогою збройного вторгнення, та, найголовніше, маніпуляції народним волевиявленням тих елементів українського суспільства, які, маючи українське громадянство та зневажаючи українську державність, готові на вчинення злочинів проти основ національної безпеки України.

В Україні законодавчо визнано 11 видів злочинів проти основ національної безпеки (статті 109-114-2 Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – ККУ). За вчинення кримінальних правопорушень даного виду чинний ККУ передбачає покарання у вигляді: позбавлення волі на строк від 3 до 15 років, або довічне ув'язнення; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 15 років; конфіскація майна [1]. Однак, винна особа не зазнає жодних санкцій, спрямованих на обмеження політичних прав громадянина, які забезпечують можливість брати участь у здійсненні таких форм безпосередньої демократії, як вибори та референдуми.

При цьому звертаємо увагу на те, що саме ці дві форми безпосередньої демократії - вибори та референдум, відповідно до положень статті 69 КУ

проголошені Конституцією України основними [2]. Можливість реалізації даних форм суспільством також визнано статтею 38 КУ, відповідно до якої громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати (активне виборче право) і бути обраними (пасивне виборче право) до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Також, КУ передбачена реалізація й інших форм демократії. Зокрема, відповідно до положень статті 39 КУ, громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. В умовах воєнного або надзвичайного стану, для запобігання будь-яких загроз національній безпеці, конституційно визнано можливість обмежень зазначених вище політичних прав громадян (стаття 64 КУ). При цьому, в умовах мирного часу, обмеження політичних прав громадян в аспекті забезпечення національної безпеки держави можливі лише щодо проголошених статтею 39 КУ, а реалізація перших двох форм — конституційно визначених основними (вибори і референдуми, проголошених статтею 38 КУ) не передбачає можливостей судового обмеження цих прав. Саме на цей напрямок конституційного регулювання політичних прав ми хотіли б звернути увагу в цих тезах та підняти питання щодо необхідності впровадження законодавчо визнаного порядку судового обмеження права брати участь у виборах та референдумах для певних категорій громадян, а саме для громадян, які вчинили злочини проти основ національної безпеки.

Теоретичне обмеження політичних прав злочинців, винних у посяганні на основи національної безпеки України, не може протирічити конституційному положенню, закріпленому в статті 15 КУ, відповідно до якого суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, оскільки «народне волевиявлення», яке має на меті підірвати національну безпеку та скасування української державності не відповідає жодній конституційно-правовій нормі, яка регламентує здійснення форм безпосередньої демократії в країні. Обмеження політичних прав громадян не є

радикальною або новаторською ідеєю для країн Західної цивілізації, частиною якої є Україна.

Яскравим прикладом тому є кримінальне законодавство Франції. Так, в Розділі III, Главі I Кримінального кодексу Франції 1992 року, статтею 131-26 передбачається додаткова форма покарання у вигляді заборони користування політичними, громадянськими та сімейними правами, яка поширюється включно на право обирати та право бути обраним. Заборона користуватися політичними правами не може перевищувати десяти років у разі засудження за злочин та п'яти років у разі засудження за провину. Не дивлячись на тимчасовий характер подібної заборони, дана кримінально-правова санкція активно використовується у випадках призначення покарання за кримінальні правопорушення, спрямовані проти нації, держави та правопорядку, які містяться в Книзі Четвертій Кримінального кодексу Франції [3].

Схожу на французьку кримінально-правову санкцію передбачає Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. Так, згідно статті 45 Кримінального кодексу, особа, засуджена до позбавлення волі на строк не менше одного року за вчинення злочину, втрачає право обіймати державні посади та користуватися виборчими правами строком на п'ять років [4]. В даному випадку не конкретизується вчинення засудженою особою злочину проти основ національної безпеки. Позбавлення активних та пасивних виборчих прав передбачається і за інші види злочинів, не пов'язані з безпекою держави.

На наш погляд, подібні зміни має зазнати і законодавство України. Зрозуміло, що в умовах сьогодення такі перетворення поки-що не можуть бути впроваджені в життя, бо: по-перше, згідно частини 2 статті 5 ККУ, закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі; по-друге, згідно частини 2 статті 157 КУ, Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану [2]. Однак, необхідно розуміти, що, враховуючи

геополітичне положення України, питання розкриття злочинів проти основ національної безпеки держави буде не менш актуальним після закінчення російсько-української війни. І ці зміни вже зараз мають бути закладені в план дій щодо модернізації Конституції України та національного конституційного законодавства як одного із завдань післявоєнного відновлення.

Прогнозуючи можливі перепони на шляху докорінної зміни правової системи України, слід звертати у майбутньому увагу на потенційну реакцію міжнародної спільноти. Кожен засуджений в Україні до покарання, що буде передбачати обмеження виборчих прав громадянина, матиме змогу звернутися до міжнародних правових установ, таких як Європейський Суд з прав людини, з позовом про порушення його прав, гарантованих такими міжнародними актами, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Європейська конвенція з прав людини.

Сучасна міжнародна правова практика нараховує не один судовий процес, в якому сторона позивача виступала проти обмеження своїх виборчих прав як санкції з боку держави за вчинені кримінальні правопорушення. Найяскравішим прикладом, на нашу думку, є справа Джона Герста проти Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії. Джон Герст відбував покарання за ненавмисне вбивство, і, відповідно до статті 3 Закону «Про народне представництво» [5], не мав права голосувати під час ув'язнення у пенітенціарній установі. Суд постановив, що загальна заборона ув'язненим Сполученого Королівства користуватися правом голосу суперечить Європейській конвенції з прав людини [6]. Хоча, відносячись з усією повагою до Європейської конвенції з прав людини, ми б також хотіли привернути окрему увагу й до цього підходу законодавчого визнання прав ув'язнених на голосування. Бо вони не мають повного обсягу прав та і фізичних можливостей (у зв'язку з обмеженням свободи пересування) щодо реалізації всіх їх прав як виборців на участь у виборчому процесі, пов'язані з правом голосу. Наприклад, вони не можуть брати участь у проведенні всіх форм передвиборної агітації на відповідних виборах; навряд чи вони можуть в повному обсязі здійснювати

спостереження за проведенням відповідних виборів; в силу особливостей свого статусу (як ув'язнених) слід поставити під сумнів і їх можливості отримувати та поширювати інформацію, що стосується підготовки та проведення відповідних виборів. В цьому аспекті можна наводити й інші доводи, що ставлять під сумнів надання міжнародного захисту та обґрунтованість рівних можливостей виборців саме цієї категорії осіб, тобто осіб позбавлених волі. Тому це питання має бути темою для майбутніх наукових досліджень в цій сфері, хоча до нього вже привертала увагу наукової спільноти Р.М. Максакова, наголошуючи на необхідності встановлення законодавчої заборони голосувати особам, що знаходяться у місцях позбавлення волі.

Отже, можемо з впевненістю заявити, про необхідність реформування конституційного та кримінального законодавства України щодо регламентації порядку реалізації права участі у виборах та референдумах ув'язнених. Зокрема, слід розглянути можливість впровадження законодавчого механізму обмеження виборчих прав громадян, як кримінально-правової санкції за вчинення злочинів проти основ національної безпеки держави. Аргументуємо таку необхідність неможливістю допущення до управління державними справами чи здійсненню будь-якого впливу на внутрішньо- та зовнішньополітичні аспекти державного життя злочинцями, які були засуджені до покарання за діяння, що мали на меті насильницьку зміну та повалення конституційного ладу України, політичну дестабілізацію державного життя, посягання на територіальну цілісність країни та вчинення інших злочинів проти основ національної безпеки України. Саме ці зміни мають стати одним із важелів мінімізації загроз національній безпеці України, насамперед в період її післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–II. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.06.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
3. Кримінальний кодекс Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719?init=true&page=1&query=code+penal&searchField=ALL&tab_selection=all (дата звернення: 10.06.2023).
4. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 12.06.2023).
5. Representation of the People Act 1983. URL: <https://www.legislation.gov.uk/en/ukpga/1983/2/contents> (дата звернення: 12.06.2023).
6. HIRST v. THE UNITED KINGDOM (No. 2) - 74025/01 [2005] ECHR 681 (6 October 2005). URL: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2005/681.html> (дата звернення: 10.06.2023).

ВЕНЕЦІЙСЬКА КОМІСІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Дубас В.В.

*доктор філософії з права, асистент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Повномасштабне вторгнення в Україну, тривала війна на Сході України, анексія Криму оголили цілий спектр питань, які раніше не перебували на порядку денному нашої держави. На перший план вийшли питання суверенітету та територіальної цілісності, збереження яких разом із українською ідентичністю є сьогодні ключовим завданням. Разом з тим, права людини, демократія та верховенство права залишаються незмінними цінностями в конституційній державі. Тому, виникла практична необхідність

з'ясувати зв'язок між такими конституційними цінностями як демократія, права людини, верховенство права, з однієї сторони, та, з іншого боку, національна безпека. Чи поступається демократія цінності безпеки? Чи є пріоритетною безпека над правами людини, над верховенством права або ж навпаки?

За цими теоретичними міркуваннями лейтмотивом є вирішення важливого практичного питання. Що робити, коли умови, в яких опинилась демократія задля свого захисту вимагають «пожертви» інших цінностей. До прикладу, задля захисту національної безпеки допускається обмеження чи звуження змісту прав та свобод людини (ч.2 ст. 32, ч.3 ст. 34, ч. 1 ст. 36, ч. 2 ст. 39, ч. 2 ст. 44 Конституції України). Або чи «відхід» від принципу поділу влади вважається порушенням принципу верховенства права, застосування якого змінюється в умовах воєнного стану. Наприклад, утворення військових адміністрацій, які виступають тимчасовими суб'єктами владних повноважень (тимчасові державні органи) та доповнюють систему органів публічної влади (ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року). У процесі наукового пошуку відповідей на вищезазначені питання, послідовним буде спершу окреслити хоча б декілька підходів до розуміння безпеки як цінності конституційної держави.

Концепцій сутності «безпеки» є доволі багато, оскільки з часу завершення Другої світової війни збереження безпеки у Європі залишається ключовою метою діяльності міжнародних організацій та їхніх органів. Згідно з принципами Венеційської комісії, держава повинна гарантувати належний рівень безпеки, забезпечуючи права і свободи людини та громадянина, та вживати необхідні заходи для їх захисту. Водночас, такі заходи повинні бути пропорційними і держава повинна уникати надмірного втручання в особисті свободи та права. [5, Р.24]. Додержання прав та свобод людини є невід'ємною частиною концепції безпеки як цінності, про що неодноразово у своїй практиці згадує Венеційська комісія. Розглянемо декілька прикладів.

Комісія визначає, що наявність юридичного захисту прав, інтересів і

особистої безпеки громадян є необхідністю для демократичного правління та елементом права на демократію в цілому [3, Р.21]. Досліджуючи верховенство права, Комісія сформулювала, що безпека держави та її демократичних інститутів, а також безпечність її посадовців і населення, становлять важливі інтереси суспільного і приватного характеру, що заслуговують на захист і можуть спричиняти тимчасовий відступ від певних прав людини та запровадження екстраординарного розподілу повноважень [4, Р.13]. Наголошується, що безпеку держави та громадську безпеку можна ефективно забезпечити лише в демократії, яка поважає принцип верховенства права. У Кодексі належної практики щодо референдумів підкреслюється необхідність забезпечення безпеки та свободи учасників референдуму, зокрема захисту їх прав і свобод [6].

У коментарях, підготовлених до Рекомендації 2235 (2022) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виклики безпеки в Європі: яка роль Ради Європи?», Комісія згадує про концепцію «*демократичної безпеки*» («*democratic security*»), в основі якої покладено теорію демократичного миру («*democratic peace theory*») [7, Р.3]. Ця теорія визначає, що коли сусіди є демократичними, то держава є більш захищеною від зовнішніх атак. Іншими словами демократії, як правило, не нападають один на одного. І хоча тривалий час безпека у Європі була крихкою, однак політика добросудіства, яку сповідувала Європа, працювала.

Водночас задля стабільного миру в Європі, як видається, не достатньо лише декларувати спільні цінності. Тому, Венеційська комісія звертає увагу на іншу концепцію «*демократії та свободи в безпеці*» («*democracy and freedom in security*»). Суть якої зводиться до того, що свобода, демократія та верховенство права існує за умови забезпечення безпеки. Свобода та демократія в безпеці є метою, якої мають досягти не лише держави-члени, але й окремо громадяни, цитуючи: «*ви будете вільними громадянами лише в умовах, коли живете у безпеці*» [7, Р.3].

Видається логічним, що забезпечивши безпеку, після усунення загрози

державній незалежності України, її територіальній цілісності та суверенітету, можливий розвиток особистості та свободи. Так, конституційна норма гласить, що *людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека* визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У такому разі, безпека є невід'ємною частиною людського буття. Позаяк, лише у безпечній державі для людини створюються умови для її життя, здоров'я, гідності та розвитку. Також важливим елементом особистої безпеки є національна безпека, тобто безпека держави, в рамках якої можливе відповідне існування людини. Держава є організацією публічної влади та, водночас, виступає механізмом забезпечення безпеки як своєї (національної), так і кожного громадянина (індивідуальної).

Описані концепції підтверджують, що поняття «безпеки» в будь-якому випадку не слід зводити лише до захисту фізичних кордонів, збереження територіальної цілісності та суверенітету держави. Як ми бачимо, з безпекою тісно пов'язані інші конституційні цінності та їх захист. У той час, саме поняття безпека передбачає різні аспекти, такі як фізична безпека особи, безпека прав і свобод, а також безпека суспільства в цілому. Наприклад, інформаційна безпека, забезпечення якої має вагомую роль у збереженні демократії, оскільки дії влади під час воєнного стану повинні підтримуватись суспільством, що свідчить про їхню легітимність. Конституція України у ст. 17 декларує, що «...захист інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу» [1].

Також, право на безпеку гарантується статтею 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яке в англійській мові сформульовано як «right to liberty and security» та перекладено на українську мову як «право на свободу та особисту недоторканність». На перший погляд, видається, «право на свободу та особисту недоторканність» не є змістовим відповідником «right to liberty and security», тобто ці поняття не є тотожними. В будь-якому випадку, ми лише звертаємо увагу на виявлену неточність, співставлення цих терміно-понять потребує більше детального аналізу та є поза межами цього дослідження. Важливим залишається факт визначення безпеки як цінності,

захист якої є ключовим завдання демократичного правління, що поряд з безпекою має включати захист фундаментальних цінностей конституційної держави. Як доречно зазначає М. Савчин, Конституційний Суд України, міркуючи про співвідношення між конституційними цілями (національна безпека, громадський порядок, економічний добробут, моральність населення тощо), насамперед дає оцінку дій на предмет того, чи не допускається при цьому звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. При обґрунтуванні своїх рішень КСУ спирається на іншу модель, за якої дає оцінку співвідношенню прав і свобод людини, засад рівності, справедливості, верховенства права тощо, яка зумовлена *визнанням їх взаємного балансу* [7, С.111].

Підсумовуючи, Венеційська комісія розглядає безпеку як цінність, яку держава повинна захищати, забезпечуючи належний рівень безпеки для своїх громадян, одночасно дотримуючись принципів пропорційності і прав людини. Безпека не повинна протиставлятися іншим конституційним цінностям, а, навпаки, розглядатися як однією з обов'язкових передумовою існування демократії, верховенства права та дотримання прав людини. Демократія, права людини та верховенство права є взаємопідтримуючими цінностями, а послаблення однієї з них згубно впливає на конституційний розвиток держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року: Верховна Рада України// Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Савчин М. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні / М. Савчин // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 1. – С. 111–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2010_1_27
3. CDL-AD (2011)009-e Stocktaking on the notions of «good governance» and «good administration». URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)009-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)009-e#)

4. CDL-AD (2016)007-e Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)
5. CDL-AD (2019)017 Freedom of peaceful assembly – Guidelines. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)017-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)017-e)
6. CDL-AD (2022)015 Revised Code of good practice on referendums. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)015-e)
7. CDL-AD (2022)036 Comments on Recommendation 2235 (2022) of the PACE on «Recent challenges to security in Europe: What role for the Council of Europe?». URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)036-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)036-e#)